

Evelyn Dyb

Unge ranere i den globale byen

En kvalitativ studie

NIBR

Norsk institutt for by- og regionforskning

Unge ranere i den globale byen

Andre publikasjoner fra NIBR:

NIBR-rapport 2013:6	Forklaringer på bostedsløshet
NIBR-rapport 2013:5	Bostedsløse i Norge 2012 – en kartlegging
NIBR-rapport 2012:11	Byplangrep og bostedssegregasjon
NIBR-rapport 2011:20	Tilbakeføring av straffedømte En kommentert bibliografi
NIBR-rapport 2010:8	Regjeringens tilbakeføringsgaranti av straffedømte – en forstudie av iverksetting
Samarbeidsrapport NIBR/KRUS 2006	Evaluering av brobyggerprosjektet
Samarbeidsrapport NIBR/KRUS 2006	Løslatt og hjemløs Bolig og bostedsløshet etter fengselsopphold

Rapportene koster
fra kr 250,- til kr 350,-og kan bestilles
fra NIBR:
Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Tlf. 22 95 88 00
Faks 22 60 77 74

E-post til
nibr@nibr.no

Publikasjonene
kan også skrives ut fra
www.nibr.no
Porto kommer i tillegg til de oppgitte
prisene

Evelyn Dyb

Unge ranere i den globale byen

En kvalitativ studie

NIBR-rapport 2014:20

Tittel: **Unge ranere i den globale byen**
En kvalitativ studie

Forfatter: Evelyn Dyb

NIBR-rapport: 2014:20

ISSN: 1502-9794
ISBN: 978-82-8309-039-0

Prosjektnummer: 3268

Prosjektnavn: Unge ranere i den globale byen

Oppdragsgiver: Oslo politidistrikt

Prosjektleder: Evelyn Dyb

Referat: En kvalitativ studie av unge som ranet andre barn og unge i Oslo i 2013. Prosjektet undersøkte følgende problemstillinger: Hvem er de unge ranerne, hva slags bakgrunn har de og hvilken logikk handler de ut fra?

Sammendrag: Norsk og engelsk

Dato: desember 2014

Antall sider: 123

Pris: kr 250,-

Utgiver: Norsk institutt for by- og regionforskning
Gaustadalléen 21,
0349 OSLO
Telefon: (+47) 22 95 88 00
Telefaks: (+47) 22 60 77 74
E-post: nibr@nibr.no
Vår hjemmeside: <http://www.nibr.no>

Trykk: X-ide
Org. nr. NO 970205284 MVA
© NIBR 2014

Forord

Oppdragsgiver for prosjektet ”Unge ranere i den globale byen” har vært Oslo politidistrikt. Initiativet til prosjektet ble tatt av Politirådet i Oslo. Prosjektet er finansiert av Oslo politidistrikt, Oslo kommune og NIBR.

Kontaktperson for oppdragsgiver har vært Marianne Sætre. NIBR vil gjerne takke for et godt samarbeid og nyttige innspill underveis i prosjektet. Vi vil også takke kontaktpersonen for Oslo kommune, Kjersti Varang, for godt samarbeid og gode innspill.

Prosjektet har hatt en referansegruppe bestående av følgende personer: Tor Erik Hoøen, Oslo politidistrikt Ransgruppa Grønland, Ingjerd Hansen, Oslo politidistrikt Mangfold Strategisk stab, Kjersti Varang, Oslo kommune rådhuset, Tove Christiansen, Oslo kommune Salto, Eivind Fivelsdal, Oslo kommune Salto, Tone Alseth, Oslo politidistrikt Manglerud forebygging, Bjørn Øvrum, Oslo politidistrikt Manglerud forebygging, Christina Hofseth, Oslo politidistrikt Salto Strategisk stab og Marianne Sætre, Oslo politidistrikt Strategisk analyse Strategisk stab. Referansegruppa har hatt tre møter. På enkelte av møtene har andre personer møtt, enten som vara for faste medlemmer eller av interesse for temaet. Referansegruppa har vært viktig både i forberedelsene, underveis og i analysefasen i prosjektet.

Til grunn for denne rapporten ligger en betydelig mengde intervjuer og en del samtaler. NIBR vil takke alle som har stilt opp til intervjuer og de som har tatt seg tid til en samtale om spesifikke deltemaer i prosjektet. Camilla Lied, forsker ved NIBR, deltok i startfasen av prosjektet. Lied og en annen kollega ved NIBR, Stian Lid, har lest rapportutkastet og kommet med viktige kommentarer, som er tatt med i sluttproduktet.

Oslo, desember 2014
Trine M. Myrvold
Forskningsjef

Innhold

Forord	1
Tabelloversikt.....	5
Sammendrag.....	6
Summary	9
1 Innledning.....	12
1.1 Den globale byen	13
1.2 Problemstillingene i rapporten.....	17
1.2.1 Unge ranere – hvem og hvorfor?	18
1.3 Metode og empiri.....	20
1.3.1 Oppdatert kunnskapsstatus	20
1.3.2 Intervjuer og samtaler.....	20
1.3.3 Referansegruppe.....	22
1.3.4 Feltobservasjoner	22
1.3.5 Pressedekningen høsten 2013	22
1.3.6 Analytisk tilnærming.....	23
1.3.7 Avgrensing av prosjektet.....	23
1.4 Ethiske avveininger	23
1.5 Organisering av rapporten.....	24
1.5.1 Leseveiledning	24
2 Kunnskapsstatus	25
2.1 Dynamikken mellom omgivelser og individ	26
2.1.1 Kriminalitetsproduserende nabolag?.....	28
2.1.2 Kriminalitet og sosiale forskjeller	30
2.1.3 Person heller enn område	31
2.1.4 Oslos nabolag	32
2.1.5 Kan nabolaget forklare barneran?	35
2.2 Kriminalitet og unge.....	36
2.2.1 Lovbrudd og unge med innvandrerbakgrunn.....	36
2.3 Utdanning og arbeid.....	38
2.3.1 Overgangen fra ungdomsskole til videregående.....	39
2.3.2 Stigmatisering i utdanningssystemet.....	41

2.3.3	Diskriminering på arbeidsmarkedet	42
2.4	Ungdom og problemer – snillere enn før.....	44
2.4.1	Ungdom i Oslo.....	45
2.5	Gjenger og nettverk.....	47
2.5.1	Gjengbegrepet under lupen.....	47
2.5.2	Gjengstudier i Norge.....	49
2.5.3	Fra surrogatfamilie til kriminell gjeng.....	51
2.5.4	Offer og skurk.....	54
2.6	Oppsummering.....	55
3	Kjennetegn ved unge ranere.....	58
3.1	Strukturelle risikofaktorer.....	59
3.1.1	Mange unge – en risikofaktor.....	60
3.1.2	Sentrumsområdet.....	62
3.1.3	Oslo øst og vest.....	64
3.1.4	Oppsummering.....	64
3.2	To typologier av unge ranere.....	64
3.2.1	Gruppen med store levekårsproblemer.....	65
3.2.2	Formes av gatekulturen.....	66
3.2.3	Unge på feil spor.....	68
3.2.4	Vold og maskulin identitet.....	69
3.3	Tversgående karakteristika.....	70
3.3.1	En liten gruppe med høy aktivitet.....	71
3.3.2	Tøffere i sentrumsgruppen.....	72
3.3.3	Grupper av unge ranere – oppsummert.....	74
4	Drivkrefter bak ranene.....	76
4.1	Forklaring på individnivå: fellesnevner rus.....	78
4.2	Foreldre og jevnaldrende.....	80
4.3	Maskulin identitet.....	82
4.3.1	Meningen med livet.....	83
4.4	Motstrategier.....	85
4.5	”Gjenger” og nettverk.....	86
4.5.1	Sosiale medier.....	88
4.6	Levekår og nabolag.....	89
4.6.1	Sårbarhet.....	90
4.7	Handlingslogikken bak ranene – oppsummert.....	92
5	Oppsummering og refleksjon.....	94
5.1	Hvem og hvorfor - hovedfunn.....	94
5.1.1	SaLTo som koordinerende enhet.....	97
5.2	Fungerende samarbeid?.....	99
5.2.1	Foreldre og familien.....	101

5.3	Glippsoner og ventetid.....	102
5.4	Velferdsstatens plikter og grenser.....	103
5.5	Hensynet til ofrene og samfunnet	104
5.6	Potensial for styrket innsats.....	105
	Litteratur	107
	Vedlegg 1 Pressedekningen høsten 2013	116

Tabelloversikt

Tabell 3.1	Andel unge i alderen 13 til 19 år av befolkningen i hele Oslo og av befolkningen i utvalgte bydeler og delbydeler.....	61
------------	--	----

Sammendrag

Evelyn Dyb

Unge ranere i den globale byen.

En kvalitativ studie

NIBR-rapport 2014:20

Utgangspunktet for denne rapporten er en økning i antall ran begått av unge personer primært mot andre unge i Oslo høsten 2013, og mye pressomtale både av ran begått av unge og av ran generelt. Initiativet til prosjektet ble tatt av Politirådet i Oslo. Formålet med prosjektet har vært å undersøke mekanismer og handlingslogikken bak ranene begått av unge i Oslo i 2013. Ung er her definert fra 23 år og under. Den nedre aldersgrensen er definert av alderen til barn som har begått ran. Målet for prosjektet er konkretisert til følgende tre overordnede spørsmål:

- De unge ranerne; hvem er de?
- Hva slags bakgrunn har de?
- Hvilken logikk og hvilke forutsetninger handler de ut fra?

Prosjektet ”Unge ranere i den globale byen” er en kvalitativ studie. Metodene er seminstrukturerte/åpne intervjuer med personer på strategisk og operativt nivå i Oslo kommune og Oslo politidistrikt og unge som har begått ran, observasjoner og en kunnskapsstatus basert på gjennomgang av forskningslitteratur. En kvantitativ innholdsanalyse av pressedekningen av ran høsten 2013 presenteres som vedlegg til rapporten.

Studien finner to hovedgrupper av unge ranere: (1) Unge med store levekårsproblemer og (2) unge ”på feil spor”. Den første gruppa har utfordringer på flere områder og sjansen for å havne i et kriminelt spor er betydelig større enn for annen ungdom. Mange begår lovbrudd, men flertallet klarer seg og ender ikke som

kriminelle. Grappa unge på feil spor har også levekårsproblemer, men i mindre omfang enn den første grappa. Personene i begge gruppene har frafall i skolen og er utenfor arbeidslivet. Ut fra kjennetegnene ved de to gruppene er det mindre sjanse for å bli lovbryter om man tilhører gruppe to.

Videre finner studien noen kjennetegn ved de unge ranerne, som går på tvers av de to hovedgruppene. En ganske stor gruppe unge oppholder seg mye i sentrum og særlig rundt Oslo S. Sentrumsgruppa er stor og flytende og de fleste trekker seg tilbake uten å havne i alvorlige problemer. I sentrumsgruppa finnes også noen få ekstremt aktive ranere. Uteseksjonen i Oslo og andre, som jobber med ungdom i sentrum, opplever at miljøet er blitt hardere i løpet av det siste året. I hvor stor grad tilhardning av miljøet i sentrum kan tilskrives en liten svært aktiv gruppe, eller om det er en generell tendens blant en noe større ungdomsgruppe, som oppholder seg mye i sentrum, bør kartlegges ytterligere. For øvrig kan personer i gruppa høyaktive eller gjengangere gjenfinnes både gruppe en og to. Enkelte har til dels ekstreme oppvekstvilkår, mens dette ikke er like åpenbart for andre personer i gruppa.

Forklaringene på hvorfor unge begår ran oppsummert:

Levekår: Noen av de unge som har begått ran, og barn og unge i risikograppa for å kunne begå ran og andre lovbrudd, lever i hushold med til dels svært dårlig levekår. Forventninger til skolegang og prestasjoner på flere områder fra foreldre og samfunnet generelt til unge er store. Det gjelder også denne gruppa. Her kan imidlertid gapet mellom muligheter og ressurser og forventningen framstå som en uoverstigelig kløft.

Rusproblemer: Fra flere hold vektlegges rusproblemer som den viktigste enkeltårsaken til ranene. Det kan dreie seg om avhengighet og ran for å skaffe penger for å tilfredsstille behovet for rus. Det kan også dreie seg om å skaffe penger for å dekke narkogjeld, til ”personer man helst ikke skal komme i gjeld til”, og en kombinasjon av disse to faktorene.

Innflytelse fra foreldre og jevnaldrende: Foreldrene får mindre betydning til fordel for jevnaldrende i ungdomstiden. Flere undersøkelser viser at foreldre og familiebakgrunn i stor grad påvirker hvordan man håndterer og lykkes på ulike arenaer. Ranene foregår i grupper, og det er neppe tvil om at holdingene og

normene i bestemte grupper er avgjørende. En forestilling om at "alle gjør det" kan imidlertid bero på en feiltolkning av hva som er de dominerende holdningene i ungdomsmiljøet. Særlig usikre personer har en tendens til å overvurdere omfanget av lovbrudd begått av andre.

Kjedsomhet og risiko: Enkelte informanter peker på kjedsom og til dels ensomhet som en av forklaringene på ranene. Andre avviser en slik forklaring. Om man ser bort fra kjedsomhet som en midlertidig tilstand forårsaket av en spesifikk situasjon eller arbeidsoppgave, og ser kjedsomhet i perspektiv av en eksistensiell tilstand, kan kjedsomhet inngå i en delforklaring. Kjedsomhet, i betydningen savn av mening i tilværelsen, kan blant annet få utløp i uakseptabel risikoatferd. Ran og illegale rusmidler som risikoatferd er kan være legitimt i enkelte marginale miljøer.

Gjenger og nettverk: Det finnes ingen dokumentasjon på at ungdommen som begikk ran i 2013 er med i faste gjenger eller grupperinger. Dynamikken i noen ungdomsgrupper kan være en kime tilgjengdannelsen. De unge ranerne kan bli målgruppe for rekruttering til etablerte kriminelle grupper og miljøer.

Summary

Evelyn Dyb

Young Robbers in the Global City.

A Qualitative Study

NIBR Report 2014:20

The report is the result of a rise in the number of robberies committed by young people in Oslo in the autumn of 2013 where the victims are usually other young people. There have also been numerous reports in the press of robberies committed by young people and of thieving in general. The Oslo Police Council took the initiative to establish a project to investigate the mechanisms and behavioural logic behind the robberies committed by young people in Oslo in 2013. By “young” we mean people of 23 or younger. The lower age limit is defined by the age of children that have committed such an offence. The practical objectives of the project were specified in following questions:

- Who are these young robbers?
- What is their background?
- What is the reasoning and what are the assumptions that inform their behaviour?

The “Young Robbers in the Global City” (“Unge ranere i den globale byen”) project is a qualitative study. The methods used involved semi-structured and open-ended interviews with persons at strategic and operational levels in the city council and Oslo police division, along with young offenders. We have also made observations and reviewed the scientific literature to determine current knowledge status. We performed a quantitative content analysis of media reports of robberies in the autumn of 2013. The results are presented in an appendix to the report.

The study identified two main groups of young robbers. The first consists of young people with significant problems related to living conditions; the second consists of young people who are “on the wrong side of the track”. Members of the first group face challenges in several areas and are significantly more likely to end up pursuing a criminal career than other young people. Many of them commit crimes, though the majority get by, and manage not to end up as criminals. The youngsters on the wrong side of the track have social problems, too, but to a lesser extent than the first group. Both groups include school dropouts and youngsters without work. Based on the characteristics of the two groups, members of the second group are less likely to become criminals.

The study also found certain characteristics that run across the two main groups. A rather large group of young people spend a great deal of time hanging out in the centre of Oslo; the area around the main train station, Oslo S, is particularly attractive. The group is large and fluid, and most of its members leave it before getting into serious trouble. The group also includes some of the most active robbers. According to the city’s outreach teams and others working with young people in the city centre, the groups grew harder in the past year. Whether this can be put down to a small but very active group, or represents a general trend among a somewhat larger group of young people who hang out in the centre should be explored further. Highly active youngsters or repeat offenders are found in both groups. While some come from very difficult homes, this is not as visibly the case for other members the group.

The reasons why young people commit robbery can be summarised as follows.

Living conditions: Some of the young offenders, and children and youth at risk of committing this or other offenses – come from extremely deprived households. Parents and society in general want expect youngsters to do well at school and in other pursuits. This also applies in this group as well. Here, however, the gap between opportunity, resources and expectations looks to them as an insurmountable chasm.

Drug problems: Several interviewees pointed to drugs and drink as the most important reasons why young people steal. They may need money to feed an addiction, and robbery is one way of

getting it. They may also be in debt for drugs obtained from “people you wouldn’t want to be in debt to”. For some it is a combination of both.

Influence of parents and peers: Parents have less influence on their young than peers. Several studies have shown how much parents and family affect the ability of young people to tackle various situations and succeed. Robberies are committed by people in groups, and there is little doubt that the attitudes and norms of some groups are an essential driver. The idea that “everyone does it” may however be based on a misinterpretation of young people’s attitudes in general. Particularly uncertain people tend to overestimate the magnitude of crimes committed by others.

Boredom and risk: For some informants it was boredom and solitude that explained the robberies. Others disagreed. If we disregard the type of boredom people experience as a temporary emotion caused by a specific situation or task, and look at it rather as an existential condition, boredom may well be part of the explanation. Boredom, i.e. the state of living a life without meaning, may also find expression in unacceptable risk behaviour. Theft and illicit drugs as forms of risk behaviour may seem legitimate activities in some marginal circles.

Gangs and networks: There is no evidence that the youth who committed robberies in 2013 are members of gangs or other groups. The dynamics of some youth groups may promote the creation of gangs. Young offenders may also be targeted by criminal gangs and circles on the lookout for new members.

1 Innledning

”I dag må 19 gutter og unge menn møte i Oslo tingrett tiltalt for en rekke tilfeller av ran av mobiltelefoner, trusler og vold. De fleste ofrene var barn”. Sitatet er hentet fra Dagsavisen 6. januar 2014. Tilsvarende sitater kunne vært tatt fra andre aviser og massemedier. Det dreide seg om rettsaker mot unge gutter som hadde ranet andre unge våren 2013.

Utgangspunktet for denne rapporten er en økning i antall ran begått av unge personer primært mot andre unge i Oslo høsten 2013. Initiativet til prosjektet ble tatt av Politirådet i Oslo sammensatt av ledelsen i Oslo politidistrikt og Oslo kommune. I løpet av høsten og særlig senhøstes hadde massemediene en til dels massiv omtale av barn som ranet andre barn. Oppmerksomheten rettet mot ”barneran” medførte at interessen for å omtale ran generelt økte, og ran, som muligens i andre sammenhenger hadde fått en notis i rikspressa og dominerende regionaviser, fikk større oppmerksomhet enn de ellers ville fått. Inntrykket publikum satt igjen med var at såkalte ”barneran” var et omfattende og voksende problem i Oslo. Ordet ”ransbølge” ble hyppig brukt i avisene. Ungdom og barn, i hovedsak gutter, har utført ran i Oslo i flere ”bølger”. Såkalte barneran har forekommet i Oslo i andre halvdel av 1990-tallet og flere runder i løpet 2000-tallet.

Dette prosjektet startet våren 2014, men før ranstallene for Oslo 2013 var klare. Det var med andre ord ikke opplagt at det faktisk hadde vært en økning i antall ran sammenlignet med tidligere år. Dersom det hadde vært en økning, var det like uavklart hvor stor en eventuell økning hadde vært. Formålet med dette prosjektet har ikke vært å telle antall ran og bearbeide ransstatistikken for Oslo. Det arbeidet tar Oslo politidistrikt seg av¹. Datainnsamlingen til denne rapporten ble gjennomført før politiets endelige tall var

¹ Sætre og Grytdal 2014

klare og tallene, og hvorvidt det faktisk dreide seg om en ransbølge, var derfor ikke en del av premissene for undersøkelsen. I etterkant viser tall fra Oslo politidistrikt at antall anmeldte ran ikke var spesielt høye i 2013. Tallene er gjengitt i Vedlegg, figur 1.

Begrepet ran brukes her som i politiets terminologi og statistikk. Et ran involverer vold, trusler eller andre former for maktbruk, i motsetning til tyveri der noen tar andres eiendeler uten maktbruk. I noen av tilfeller er ikke skillet mellom ran og tyveri alltid helt enkelt. Et objekt for ran blant unge er nye modeller av mobiltelefoner, primært iPhone og smarttelefoner. Det kan være en glidende overgang mellom en situasjon der et barn eller en ungdom føler seg presset til å gi fra seg verdisaker og en situasjon som involverer direkte vold og trusler. Typisk eksempel på den førstnevnte situasjonen er at en person (barn, ung eller voksen) føler seg presset til å gi fra seg mobiltelefonen til jevnaldrende eller eldre ungdommer, uten at disse framsetter direkte trusler. Et annet scenario er at eldre ungdommer, eller jevnaldrende i en gruppe, ”låner” telefonen uten å gi den tilbake. Eieren forstår settingen, men tør ikke annet enn å gi fra seg sin splitter nye iPhone ”frivillig”. Mange unge opplever å bli utsatt for tyveri. Et eksempel formidlet i denne undersøkelsen er tyveri av pc fordi man er uoppmerksom noen minutter på et treffsted for ungdom. Da dreier det seg om tyveri og ikke ran. Andre situasjoner, der offeret trues verbalt og/eller utsettes for vold kategoriseres som ran. Begrepet ran dekker med andre ord en alvorlig hendelse både fra et samfunnsmessig ståsted, for den som utsettes for ran og med hensyn til konsekvensene det kan få for barn og unge som begår ran.

1.1 Den globale byen

Et utgangspunkt for prosjektet ”Unge ranere i den globale byen” er å avdekke mekanismer og handlingslogikken bak ranene begått av unge. Begrepet ”den globale byen” inngir også en avgrensing til Oslo. I europeisk sammenheng kan Oslo framstå som provinsiell. Byen har imidlertid en del trekk som gir den karakteristikken global by. I rapporten ”Voldtekt i den globale byen” bruker Sætre og Grytdal (2010) følgende beskrivelse av globale byer: sentre for kapital, kompetanse, arbeid, utdanning, salg, design og kunst. I

henhold til denne definisjonen er Oslo i internasjonal sammenheng rangert som en global by.

Begrepet den globale byen kan også anvendes i en videre sosiologisk betydning. Sosiologer som Ulrich Beck, Anthony Giddens og Zygmunt Bauman baserer sine samfunnsanalyser blant annet på at dagens samfunn – det postindustrielle, det postmoderne, det andre moderne – er gjenstand for en omfattende globalisering på alle plan, og som gjennomsyrrer alle områder i samfunnet: Økonomi, politikk, arbeidsliv, utforming av byer, bygder og nabolag og forholdet mellom menneskene. Globalitet innebærer en ny erfaringskontekst som to ting samtidig gjelder for, skriver Beck (2004): For det første bestemmer den menneskenes relasjoner og erfaringer i hverdagen. For det andre bestemmer den forståelses- og referanserammer som samfunnets aktører i økende grad fortolker sin eksistens, sin identitet og sine handlinger innenfor.

Industrisamfunnet – det moderne – bygget på forutsetningene om jevn økonomisk vekst basert på ideen om menneskenes beherskelse av naturen gjennom stadig nye teknikker og vitenskapelige framskritt, full sysselsetting og oppbygging av velferdsstaten. Velferdsstaten kunne ta hånd om de som av ulike grunner ikke klarte seg selv. Det postindustrielle eller postmoderne samfunnet bygger på helt andre forutsetninger. Økologisk ubalanse har varslet at vitenskap og tekniske framskritt ikke gir ubegrenset muligheter til å utnytte naturen og har sådd tvil om videre økonomisk vekst. Verdensomspennende finanskriser er både en del av globaliseringen og bekrefter samtidig en grunnleggende usikkerhet som en del av det postmoderne samfunnet. Et annen vesentlig trekk ved den økonomiske orden er en fleksibel undersysselsetting. I boken 'Det fleksible mennesket' beskriver Richard Sennett (2001) hvordan personligheten og relasjoner mellom mennesker blir formet av det moderne fleksible arbeidslivet. Sennett illustrerer utviklingen blant annet gjennom beskrivelse av vilkårene i arbeidslivet for to generasjoner innvandrere fra Mexico til New York. Far, første generasjon innvandrer, har en lavlønnet men rimelig sikker vaktmesterjobb og kan ved nådd pensjonsalder trekke seg tilbake med en liten men forutsigbar pensjon. Sønnen, andre generasjons innvandrer, opplever nettopp de mulighetene til utdanning og stigende sosial mobilitet faren ikke kunne oppnå, men som hadde vært viktig for

at han en gang hadde tatt med familien til et nytt land: Han ville gi neste generasjon en bedre sjanse i livet. Sønnen griper sjansen. Han tar høyere utdanning og får en bra betalt jobb. Det vil si han får ikke én jobb. I løpet av noen år har han byttet jobb flere ganger. Arbeidslivet har i perioder splittet familien geografisk. Folk i lavlønsjobber er i minst like stor grad underlagt krav om fleksibilitet og usikkerheten som følger med. I det postmoderne samfunnet ville far neppe beholdt samme vaktmesterjobben livet ut, og sannsynligvis ville han hatt to jobber for å få endene til å møtes.

De første arbeidsinnvandrerne som kom til Norge tidlig på 1970-tallet begynte på Spigerverket og Jøtul i rimelig godt betalte jobber. Faren til en av informantene i denne undersøkelsen kom til Norge mye senere og hadde en rekke jobber før han begynte å kjøre drosje. La det være sagt allerede innledningsvis; arbeidsinnvandrere og etterkommere fra ikke-vestlige land gjør det til dels svært godt i utdanningssystemet og arbeidsmarkedet i Norge. Men bildet er ikke problemfritt, og en del har kommet til Norge senere og tilbys et annet arbeidsliv enn de som kom på 70-tallet.

Beck og Giddens omtaler overgangen fra det moderne/industribaserte til det postindustrielle samfunnet som refleksiv modernisering. Refleksiv betyr ikke her reflekterende, men tvert imot, ”ureflekterte” og hurtige endringer i samfunnets basale institusjoner som økonomi, arbeidsmarked, religion og familieliv. Beck framholder: Under trykket fra globaliseringen kan det refleksive moderne betraktes som et stort område for eksperimentering, der ulike typer posttradisjonelle og postnasjonale fellesskapsbindinger og fellesskapsforestillinger prøves ut og konkurrerer med hverandre. Et vesentlig element i det postmoderne samfunnet, som særlig Giddens vektlegger, er de uante mulighetene som åpner seg for menneskene. Ingen ting tas for gitt: det heter ikke lenger ”skomaker blir ved din lest” eller at gutta skal begynne på Verket der fedrene jobber. Dermed stilles man også overfor de mange mulighetene og kravet om å ta de riktige valgene. Baksiden av medaljen er at menneskene alene blir ansvarlige for sin egen livshistorie, også for forhold som den enkelte verken rår over eller har innsikt i.

Beck advarer mot å tro at globalisering fører til et enhetlig tankesett og en enhetlig global kultur. Han innfører begrepet

global, som enkelt kan ”oversettes” til det globale i det lokale. Det er noe av dette fenomenet Anders Bettum (2007) fanger opp i artikkelen ’Grønland som religiøs møteplass’. I 2007 var det bare i Oslo og Akershus 39 islamske trossamfunn, og mange av disse hadde og har sin religiøse samlingsplass på Grønland. Bettum vektlegger delbydelen Grønland som en møteplass for flere religioner og trossamfunn innenfor de ulike religionene. Trosmangfoldet har også et motsvar i et kulturelt og økonomisk mangfold. I en periode ble Grønland omtalt som ”lille Karachi” etter byen mange norsk-pakistanere opprinnelig kom fra. Grønland er definitivt ikke Karachi (Pakistans største by), men et eksempel på kulturell og økonomisk relokalisering til et område i Oslo. Beck bruker afrikansk mat- og kulturfestival i Notting Hill i London som eksempel; festivalen forestiller et stykke Afrika i London, det er ikke Afrika. Det moderne paradigmet har ikke gitt et enhetlig globalt verdensbilde, understreker Beck. Det gir opphav til nye og sekundære fellesskap fra ungdomskulturelle grupper til fundamentale etniske grupper. Smeltedigel er et ofte brukt begrep om nabolag og bydeler som favner mange ulike kulturer og grupper av mennesker. De ulike bestanddelene smelter sammen til noe nytt. Med utgangspunkt i Zygmunt Bauman bruker Alghasi, Fangen og Frønes (2006) begrepet salatbolle om de multi-etniske fellesskapene i det postmoderne samfunnet. De ulike delene eksisterer side om side. Delene ristes sammen, men de blir ikke ett.

Globalisering handler imidlertid ikke primært om innvandring og forholdet mellom minoritetsbefolkning og majoriteten. Sennets tematikk er globaliseringens betydning for arbeidslivet, fremmedgjøring og, som sluttresultat, forvitring av den menneskelige karakteren². Personene i Sennets fortelling om det senmoderne arbeidslivet ender med å vende seg innover og klandre seg selv for at de ikke har lykket med sitt livsprosjekt. En gruppe høyt kvalifiserte tidligere IBM-ansatte – flere 1000 ansatte mistet jobbene sine i en gigantisk omstrukturering av selskapet på 1980-tallet – er et illustrerende eksempel på hvordan fortellingen om oppsigelsene utvikler seg og endrer karakter. De vender først sinnet mot sjefene, for i neste omgang å utpeke utenlandsk billig

² Den engelske tittelen på Sennets bok er ”The Corrosion of Character” – borttøring eller forvitring av karakteren, som er noe sterkere uttrykk enn tittelen på den norske oversettelsen ”Det fleksible mennesket”.

arbeidskraft som skurken, og konkluderer til slutt historien med å ”innse fiaskoen” og legge ansvaret på egne skuldre.

Norge er ikke USA (som er Sennets bakteppe), og arbeidslivet i USA kan karakteriseres som langt tøffere både med hensyn til blant annet oppsigelsesvern for ansatte, som knapt finns, og store lønnsnivå og lønnsforskjeller langt unna de vi finer i Norge. I et ellers kriserammet Europa kan Norge skilt med lav arbeidsløshet og lite fattigdom. Men også i Norge har vi grupper av både unge og eldre, som opplever at det ikke er bruk for dem i arbeidslivet. Samtidig løfter mediene fram idealer om at dagens unge stiller store krav til arbeidsplassen og flytter hyppig på seg, slik at arbeidsgiverne må legge til rette og anstrenge seg for å holde på sine unge ansatte³. For unge som verken går på skole eller lykkes i å få seg jobb, kan ideologien om at unge kan og bør velge og vrake i jobbtilbud og utdanning forsterke opplevelsen av nederlag.

Endelig må det nevnes at i hele Europa inkludert Norge har fattigdom og markante skiller i arbeidsmarkedet en innvandringsdimensjon. Dette er ingen ”etnisk dimensjon” i betydningen at det primært handler om kulturforskjeller, tilpasning eller integrering blant innvandrerne. Det dreier seg om at folk fra fattige land utfører lavstatus og lavlønsjobbene i Vesten. Det kan vel så mye handle om diskriminering i arbeidsmarkedet som manglende integrering blant immigrantene. Disse trekkene ved samfunnet er tydeligere i store byer enn i mindre byer og bygder. Hvordan samfunnsstrukturene, som er beskrevet i dette delkapittelet, påvirker livene til unge som begår ran i Oslo er et tema i rapporten.

1.2 Problemstillingene i rapporten

Som nevnt over er formålet med prosjektet å undersøke mekanismer og handlingslogikken bak ranene begått av unge i Oslo i 2013. Ung er her definert fra 23 år og under. Den nedre aldersgrensen er definert av alderen til barn som har begått ran. Det dreier seg om gjerningsmenn ned i tolvårsalderen. Hvorvidt

³ F.eks. Aftenposten 24.10.2014 ”Unge skifter jobb oftere”. Budskapet i artikkelen er at hyppige jobbskifter blant unge er selvvalgte og inngår karrierebyggingen. Ekspertene, som kommenterer hovedartikkelen, er imidlertid mer skeptiske til hyppige jobbskifter.

såkalte barneran forekommer i andre norske byer er ikke tema for rapporten.

Målet for prosjektet er konkretisert til følgende tre overordnede spørsmål:

1. De unge ranerne; hvem er de?
2. Hva slags bakgrunn har de?
3. Hvilken logikk og hvilke forutsetninger handler de ut fra?

I det følgende utdypes problemstillingene med bakgrunn i teori og tidligere forskning.

1.2.1 Unge ranere – hvem og hvorfor?

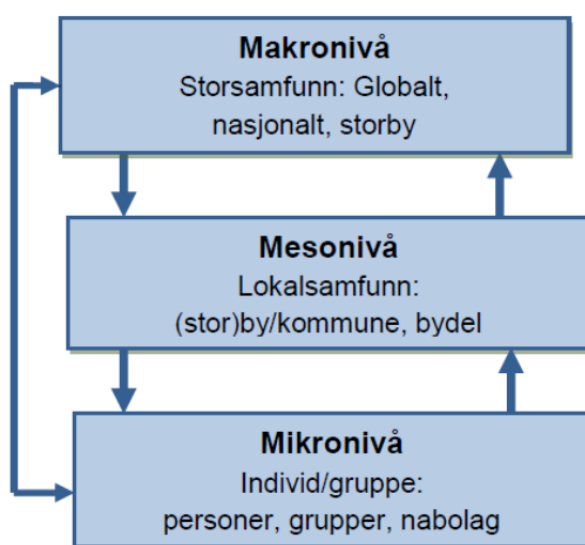
Lovbrytere har tilsynelatende en rekke fellestrekk på tvers av samfunnsformasjoner, steder og tidsepoker. Dette gjenspeiles for eksempel i beskrivelser av innsatte i norske fengsler. I 1982 karakteriserte Nils Christie fangebefolkningen slik: De er menn, de bor i byer, de er enslige, de har lav utdanning og de har lite sosialt nettverk. Senere undersøkelser bekrefter bildet og supplerer med flere sosialt belastende karakteristikk (Skardhamar 2002; Friestad og Hansen 2004; Dyb m.fl. 2006). Vi kan også tilføye at en stor og økende andel innsatte i dag er utenlandske statsborgere.

De aller fleste som har gjennomført ran i Oslo i 2013 og i andre perioder er unge menn og gutter. Men å hevde at man vil finne de samme kjennetegnene som listet over ved guttene og ungdommene som ranet barn og andre unge i Oslo i 2013, er å foregripe funnene i vår undersøkelse. Det er sannsynligvis ikke en fruktbar hypotese en gang å ta utgangspunkt at vi vil finne de samme trekkene hos denne gruppen, som gjenspeiles i fangebefolkningen. I en gjennomsnittlig fangebefolkning både i Norge og andre land finner vi en stor andel gjengangere, personer som har sonet to eller flere dommer. Sannsynligvis vil en del av barna og de unge som begår ran ikke fortsette på en kriminell løpebane.

Drøftingen over (kap. 1.1) skisserer, med grunnlag i nyere sosiologisk teori, noen hovedtrekk ved de samfunnsmessige endringene som en ramme for den globale byen. Den globale byen Oslo er arena for handlingene som undersøkes i prosjektet. Globalisering er et stort begrep og kan lett framstå som distansert

og lite anvendelig for å forstå hvorfor unge raner andre unge i Oslo i 2013. Et vesentlig element i disse sosiologiske tilnærmingene er at de ulike nivåene er nært sammenflettet. Globaliseringen er en del av lokalmiljøet og individualiteten i det postmoderne samfunnet. Drivkreftene bak ranene må undersøkes med dette utgangspunktet, selv om vi overfladisk sett finner ”den typiske lovbrøyer”; nemlig en ung mann som har droppet ut av skolen og er bosatt i en storby.

Følgende figur skisserer sammenhengen mellom de ulike nivåene: makronivå, mesonivå og mikronivå. Makronivå er her primært storbyen, mesonivå er bydel og delbydel og mikronivået er de små gruppene og individet.

Sammenhengen og gjensidig påvirkning mellom de tre nivåene – pilene mellom nivåene i figuren – er like viktige som de tre nivåene. Den gjensidige påvirkningen er imidlertid utfordrende å avdekke empirisk, men det ligger en betydelig mengde forskning om hvorvidt og i hvilken utstrekning området man vokser opp i har betydning for ”hvem man blir”. Såkalte nabolageffekter er studert både i forhold til senere sosioøkonomisk status og risikoen for å bli lovbrøyer. Noen av disse undersøkelsene blir presentert i rapportens kapittel 2.

Andre innfallsvinkler til å belyse hvem ranerne er og hvorfor de begår ran, er undersøkelser om diskriminering i utdanning og arbeidsmarkedet, om ungdom generelt og nyere studier av ”gjenger”.

1.3 Metode og empiri

Prosjektet ”Unge ranere i den globale byen” er en kvalitativ studie. Metodene er seminstruerte/åpne intervjuer, observasjoner og en kunnskapsstatus basert på gjennomgang av forskningslitteratur. I tillegg har vi gjort en enkel kvantitativ innholdsanalyse av pressedekningen av ran høsten 2013.

1.3.1 Oppdatert kunnskapsstatus

En kunnskapsstatus, som presenteres i kapittel 2, tar sikte på å gi en oppdatering av nyere forskningsresultater, som kan bidra til å forstå hvem de unge ranerne er og handlingslogikken bak ranene. Søk og gjennomgang av litteratur startet før intervjuene. Valg av litteratur har gått parallelt med intervjuing, og det endelige utvalget er knyttet opp mot informasjon og kunnskap som ble formidlet av informantene.

1.3.2 Intervjuer og samtaler

Opprinnelig tok vi sikte på å intervju tre ulike informantgrupper:

- Intervjuer med unge ranere
- Intervjuer i hjelpeapparatet
- Intervjuer med ungdommer i miljøet rundt ranerne

For å starte med den siste gruppen: Ideen var å intervju i fokusgrupper for å belyse nærmiljøet til de som begår ran. I samtaler med personer som jobber med unge i miljøet ble vi frarådet denne metoden av ulike grunner. Temaet egner seg ikke for den gruppedynamikken som kan oppstå i et fokusgruppe-intervju med flere ungdommer. Noen vil kunne ha behov for å ”vise seg fram”. De har kanskje vært nær eller deltatt i et eller flere ran, uten at det har fått konsekvenser for dem. De har ikke ”blitt tatt”. Det andre og minst like viktige argumentet er at en del er redde eller vil grue seg for å uttale seg med andre til stede. I stedet for formelle intervjuer har vi innhentet informasjon gjennom

samtaler med unge mennesker som kjenner miljøene der ran er begått. Her har vi brukt eget nettverk og vært på møtesteder for unge.

Proessen med å rekruttere informanter blant unge som har deltatt i ran har tatt lang tid. Innenfor rammen av prosjektet har det vært nødvendig å gå gjennom hjelpeapparatet for å komme i kontakt med personer i gruppa unge ranere. Erfaringer fra andre prosjektet er at unge mennesker og særlig unge i en utsatt posisjon vegrer seg for å stille opp til intervjuer. Vi gjennomførte etter hvert lengre intervjuer med en svært liten gruppe unge, som har vært med på ran. De unge mennene var delaktige i ran i 2013 og er i større eller mindre grad eksponert i mediene og kjent i nærmiljøet. For å ivareta konfidensialiteten overfor informantene opplyser vi derfor ikke om antall personer. Vi endrer noe på rene faktaopplysninger som ikke har betydning for bruken av intervjuene i denne sammenheng. De viktigste her er hvilke forklaringer og oppfatninger disse informantene gir uttrykk for.

Hovedtyngden av informantene er ansatte i hjelpeapparatet i Oslo kommune og politiet. Til sammen har vi gjennomført intervjuer med 18 personer og hatt samtaler og møter med fem personer. Ett av intervjuene ble gjennomført som deltakelse i et møte med flere personer til stede og intervju med en av personene i etterkant. Dette møtet telles som intervju med en person. Tre av intervjuene har vært gjennomført med to til tre til stede. Informantene er i stor grad på operativt nivå overfor ungdomsgruppa de arbeider med. SaLT-koordinatorene, vi har intervjuet fire, arbeider på strategisk nivå. Videre omfatter informantene ansatte i ungdomsteam og felteam i bydeler, ansatte i Utseksjonen i Oslo kommune, personer som driver tiltak for unge og ansatte i konfliktrådet. Vi har intervjuet tre ansatte i politiet derav to på operativ og en på strategisk nivå. De fleste intervjupersonene har jobbet i mange år med ungdom med utfordringer. Noen har jobbet med ranere i tidligere perioder. Det ligger derfor en stor mengde kompetanse og kunnskap i materialet vi har samlet inn.

Fem personer har stilt opp til samtaler om ulike deltemaer i prosjektet. Samtalene har dreid seg om innspill og forslag til informanter og deling av kunnskap om spesifikke temaer. De fem personene er ansatte på strategisk nivå i Oslo kommune og Oslo

politidistrikt, på operativt nivå i kommunene og unge personer fra eget nettverk.

På et møtested for ungdom gjennomførte vi samtaler med to grupper a tre personer som bruker stedet (til sammen seks personer). Prosjektet ble presentert og vi tok notater underveis i samtale. Samtalene foregikk imidlertid i felleslokalene med andre til stede. Vi må gå ut fra at dette har påvirket samtale, og vi regner ikke dette som foremelle intervjuer.

1.3.3 Referansegruppe

Prosjektet var knyttet opp til en referansegruppe (se presentasjon i forordet). Referansegruppa bidro med viktige innspill til retningen i studien. Videre bidro gruppa med forslag til og formidling av kontakter til aktuelle informanter.

1.3.4 Feltobservasjoner

Empirien omfatter feltobservasjoner sammen med et team fra Uteseksjonen i Oslo kommune og Felteamet i Bydel Alna. De to dagene vi deltok var rolige. Feltobservasjonene ga et innblikk i de geografiske områdene teamene dekker, hvilke områder som kan være særlig utsatte steder for uro og lovbrudd og hvordan teamene arbeider. Underveis delte teamene sin kunnskap om målgruppa for studien – de unge ranerne.

1.3.5 Pressedekningen høsten 2013

En siste form for empiri omfatter en innholdsanalyse av pressedekningen i perioden 1. juli til 31. desember 2013. Utvalget er begrenset til papirutgaven av regionavisene med Oslo-området som nedslagsfelt, Aftenposten og Dagsavisen, og de to riksavisene Dagbladet og VG. Felles for disse avisene er at de, i motsetning til nisjeavisene, har egne krimredaksjoner eller -reportere. Parallelt med dette prosjektet har Oslo politidistrikt analysert tallene for anmeldte ran i Oslo i 2013. Analysene viser at det ikke var noen ransbølge, slik massemediene har framstilt (Hofstad 2014; Sætre og Grytdal 2014). Medienes håndtering og oppslag om en sak vil ofte påvirke forløpet i saken eller, som i dette tilfellet: Ved å erklære en ransbølge kan mediene ha bidratt til å øke antallet ran. Dette lar seg ikke ”bevise” på bakgrunn av den empirien vi har.

Pressedekningen gir et bilde av hvordan ”ransbølgen” så ut i offentligheten. Medieanalysen framstilles meget enkelt og presenteres som vedlegg til rapporten.

1.3.6 Analytisk tilnærming

Det empiriske materialet, primært intervjuene, er gjennomgått i flere runder. Den analytiske prosessen foregår underveis i datainnsamlingen og arbeidet med kunnskapsstatusen. Noen av informantene er valgt som et resultat av økt kunnskap om problemstillingene, og dermed et ønske om å få bredere spekter av oppfatninger om problemstillingene i prosjektet. Etter fullført datainnsamling er intervjuene lest systematisk flere ganger med problemstillingene i prosjektet som analytiske kategorier: hvem er de unge ranerne, hvilken bakgrunn har de og hvorfor begår de ran? Hvordan belyser de ulike informantene problemstillingene?

I presentasjonen av empirien benytter vi i begrenset grad sitater fra informantene. Vi har valgt en framstillingsmåte der vi syntetiserer informasjonen heller enn å presentere den i lengre sitater. Ulike oppfatninger går ikke nødvendigvis mellom informantgruppene; mellom politi og sosialfaglige profesjoner eller mellom ansatte på strategisk nivå versus operativt nivå i politiet/kommunen. Den største divergensen mellom informantgruppene dreier det seg om hvem som eier eller hvem som er ”hovedaksjonær” i problemene.

1.3.7 Avgrensing av prosjektet

Prosjektet er ikke metodeutvikling, en studie av ”beste praksis” i håndtering av unge ranere eller skal resultere annen form for veiledning. Prosjektet er heller ikke en studie av innsatsen overfor ranerne fra ulike deler av hjelpeapparatet inkludert politiet. Arbeidet med målgruppa og oppfatninger av hva som kan gjøres bedre eller endres på kommer opp i intervjuene. Siste delen av rapporten trekker sammen tråder og skisserer noen punkter vi gjennom intervjuene ser kan jobbes videre med.

1.4 Etiske avveininger

Prosjektet er meldt inn til og godkjent av Personvernombudet for forskning/Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste. Vi har fulgt de formelle retningslinjene og blant annet utarbeidet informasjon

om prosjektet til de ulike informantgruppene. Vi har videre fulgt de etiske retningslinjene for forskning på en sårbar gruppe. Barn og personer som er siktet, tiltalt eller straffet regnes blant sårbare grupper i forskningssammenheng. Intervjuer med barn krever spesielle forholdsregler som informert samtykke fra foreldre/foresatte. Vi har av den grunn ikke forsøkt å rekruttere informanter under 18 år. Men de er likevel til stede i vårt materiale. Intervjuene handler om de unge under og over 18 år som har begått ran; hvem de er, hva som driver dem, hvilke utfordringer og problemer de har og hvor de er nå (på tidspunktet for intervjuene). Det dreier seg om ganske få personer og noen har vært svært aktive og blitt mye omtalt⁴. En viktig regel i forskning om sårbare grupper er å omtale personer og grupper på en slik måte at omtalen ikke leder til identifisering av enkeltpersoner. Vi vil også tilføye at fra et forskningsetisk ståsted må man unngå omtale og beskrivelser som kan føre til (ytterligere) stigmatisering av spesifikke grupper.

1.5 Organisering av rapporten

Rapporten er delt i fire deler i tillegg til innledningen. Den neste delen, kapittel 2, går gjennom litteratur som fra ulike vinkler kan belyse grobunn og forutseneringer for barne- og ungdomskriminalitet. Kapittel 3 bruker empirien til å svare på hvem personene som har begått ran i 2013 er og hva slags bakgrunn de har. Kapittel 4 belyser handlingslogikken eller drivkreftene bak ranene. Kapittel 5 oppsummerer og avslutter med å se på hjelpeapparatet overfor de unge som har begått ran eller befinner seg i risikozonen. De viktigste funnene i medianalysen presenteres som vedlegg.

1.5.1 Leseveiledning

Ikke alle som er interessert i temaet har tid eller interesse av å lese hele forskningsrapporter. Kapitlene kan delvis leses uavhengig av hverandre og resten av rapporten, selv om man kan miste noe av den helhetlige argumentasjonen. Hvert kapittel avslutter med en fylldig oppsummering.

⁴ En av de unge som har vært aktiv i ran av andre barn, er blitt omtalt i pressa med problemprofil og indirekte med etternavn.

2 Kunnskapsstatus

Søk, gjennomgang og lesing av litteratur og forskningsresultater har gått parallelt med intervjuene i dette prosjektet. Underveis har det blitt svært tydelig at problemstillingene i prosjektet ikke kan knyttes til ett bestemt fag eller en fagtradisjon innenfor ett fag. De unge som har vært involvert i ran har noen felles kjennetegn, men det utgjør likevel ikke en homogen gruppe. En liten kjerne har pådratt seg et langt rulleblad i svært ung alder. Andre har operert i periferien og heller vært til stede enn aktive utøvere av kriminelle handlinger. Som drøftet nærmere i kapittel 3 kan gruppen ”unge ranere” differensieres etter andre kriterier enn omfang av lovbrudd. Lovbrudd blant unge reiser også spørsmål om bakenforliggende forklaringer. Finnes forklaringene i familiestrukturer, i vennekretsen, i omgivelsene i videre betydning, eller det den enkelte som gjør feil valg? Grunnleggende sett handler forklaringsmodellene om det eldgamle skillet mellom individuelle og samfunnsmessige forklaringer. Opp gjennom historien har den dominerende oppfatningen vekslet mellom å forklare sosiale problemer med enten individuelle brister eller samfunnsmessige strukturer. Kriminologien har en lang tradisjon for å håndtere kriminalitet som sykdom og moralske brister, og for eksempel lete i forbryteres hjerner etter forklaringer (f.eks. Schaanning 2007). Samfunnsvitenskapene, som etter hvert vokste fram både generelt og innen kriminologien, trakk oppmerksomheten over mot samfunnsmessige forhold og forklaringer.

Et vesentlig spørsmål er hvorvidt man skal forstå de unges handlingslogikk, bare eller i hovedsak, innenfor en kriminalfaglig ramme, eller om inntak med utgangspunkt i mer generell samfunnsteori og sosialt arbeid er vel så fruktbart. De fleste unge lovbrysterne det er snakk om i denne rapporten, har det sivile hjelpeapparatet som sin viktigste kontakt mot velferdsstaten. Det

dreier seg både om ulike former for sosialt arbeid og tilknytning til skolesystemet. I sosialt arbeid og i det aktuelle arbeidet med unge lovbrytere og unge på kanten av loven, dreier det seg om å se og jobbe med enkeltindivider. Arbeidet med individer er både basert på den enkeltes historikk og forutsetninger, og på generell kunnskap om de sosiale institusjonene og arenaene de unge opererer på, og som har innflytelse på ungdommers liv i dag. Problemstillingene berører derfor ungdom og ungdomstid mer generelt og temaer som migrasjon, skolegang, tilhørighet og integrasjon på ulike sosiale arenaer. I løpet av datainnsamlingen har noen del-problemstillinger og forklaringer utkrystallisert seg. Det har også gjort utvalget av litteratur enklere. Valget har falt på litteratur og forskning som kan sette problemstillingene og forklaringene fra informantene i rapporten inn en videre ramme.

I flere av studiene vi presenterer, både norske og fra andre land, er etnisk tilhørighet, innvandring og innvandringsbakgrunn sentrale spørsmål. Det medfører selvsagt en fare for stigmatisering å trekke fram innvandrerbakgrunn eller etnisk tilhørighet. Men det er ikke gitt at disse faktorene har vesentlig betydning for å lykkes eventuelt mislykkes i det norske samfunnet. Forskning kan bidra til å gi et nyansert bilde og utfordre eventuelle fordommer.

2.1 Dynamikken mellom omgivelser og individ

Studier av såkalte nabolageffekter vokste fram i Europa på slutten av 1970-tallet. Disse studiene handler om forholdet mellom omgivelsene og individet, primært hvilken påvirkning omgivelsene har på grupper av personer. I modellen skissert i kapittel 1 er nabolag lagt til mikronivå. I flere av studiene av nabolageffekter er nabolaget definert som et større område og kan heller defineres på mesonivå. Dynamikken mellom de ulike nivåene er imidlertid svært sentralt.

Bakgrunnen for denne typen studier var at man i mange europeiske storbyer så at de gamle arbeiderstrøkene endret karakter. Arbeidsløsheten vokste, i enkelte lommer av bydelene var så å si alle beboerne uten arbeid, de fysiske omgivelsene forfalt og endelig førte det til at husstandene med mest ressurser flyttet ut av området. I England med en svært stor kommunal utleiesektor, som ble bygget for arbeiderfamilier etter andre verdenskrig, fikk kommunale utleieboliger karakteristikken restkategori. Fra å være

boliger for vanlige folk ble sektoren omdannet til utleie for sosiale formål. Utviklingen falt også sammen med at disse områdene i økende grad var bebodd av husstander med innvandrerbakgrunn. Sosiale problemer og fattigdom fikk derfor både en etnisk dimensjon og en stedsdimensjon (f.eks. Bourdieu m.fl. 1999). I svært mange av studiene er innvandrerbakgrunn eller etnisk minoritetsbakgrunn sentrale faktorer.

Det amerikanske begrepet getto var vel etablert da samfunnsforskere og særlig samfunnsgeografer begynte å interessere seg for dynamikken i de fattige områdene i europeiske storbyer. Forskningen i Europa tok imidlertid en annen vending enn de amerikanske studiene av gettoer. I den europeiske forskningen finnes det flere retninger. En retning er studier av såkalte nabolagseffekter. Forenklet sagt: hva betyr nabolaget du har vokst opp for dine muligheter og sosioøkonomiske status senere i livet? En annen retning er evalueringer av programmer og ulike typer tiltak for å bedre forholdene i nabolaget. De første generasjonene av disse programmene var rettet mot fysisk oppgradering. Man så imidlertid at dette ikke var tilstrekkelig, og programmene, som den pågående Groruddalssatsingen⁵, har både fysisk opprustning og velferdstiltak som innsatsområder. Evalueringer fra andre land tyder på at forbedringene, for eksempel økning av det gjennomsnittlige inntekstnivået i områder, først og fremst kom av at området hadde blitt attraktivt for nye beboergrupper med høyere sosioøkonomisk status. De opprinnelige beboerne, de som bodde der da programmet startet, hadde ikke nødvendigvis endret sin sosioøkonomiske status, tilknytning til arbeidslivet eller utdanningssystemet. Mange hadde flyttet til andre områder (f.eks. Christensen m.fl. 2010). Om målet primært er å bedre forholdene for nabolaget som sådan, kan inn- og utflytting sees på som et positivt resultat.

I Oslo er deler av de fire bydelene i Groruddalen og Søndre Nordstrand utpekt som problemområder. En av diskusjonene om Groruddalen har dreid seg om såkalt ”hvit flukt”; etniske

⁵ Den største områdesatsingen i Norge noen gang; varighet fra 2007 og ti år med 100 millioner kroner årlig. Den har fire områder: 1) Miljøvennlig transport, 2) Alna grønnstruktur, idrett og miljø, 3) Bolig, by og stedsutvikling, 4) Oppvekst, utdanning, levekår, kulturaktiviteter og inkludering. Satsingen gjennomføres i de fire bydelene i Groruddalen: Alna, Bjerke, Grorud og Stovner

nordmenn flytter ut av området (Bråmås 2006). Vi skal ikke gå spesifikt inn i denne diskusjonen. Vi skal se på noen studier fra andre europeiske land og en omfattende studie fra Oslo, som undersøker hvilke forklaringer eller ”ansvar” området man vokser opp kan tillegges for hvordan en gjør det i utdanningssystemet og på arbeidsmarkedet senere i livet.

2.1.1 Kriminalitetsproduserende nabolag?

Noen av nabolags- eller områdestudiene ser spesifikt på sammenhengen mellom ulike områder og utvikling av kriminalitet. Vold og kriminalitet oppfattes som sosiale problemer forbundet med ugunstige sosiale, økonomiske og politiske forhold. Evaluering av et program for å forebygge og bekjempe kriminalitet i et boligområde, illustrerer imidlertid hvor vanskelig det kan være å måle effekter av slike innsatser (Lane and Henry 2001). Prosjektet ”Safer Environments” ble iverksatt i en forstad i Sydney kjent for et høyt kriminalitetsnivå. Særlig såkalt gatekriminalitet som slåsskamper, ran, trusler, vandalisme og tyveri forkom hyppig. Området var preget av fattigdom, dårlig vedlikehold av boligene og en høy andel beboere med lite engelskkunnskap. Formålet med ”Safer Environments” var å redusere forekomsten av gatekriminalitet og øke både tryggheten og trygghetsfølelsen blant beboerne. Bred mobilisering av lokale krefter var et av nøkkelelementene i prosjektet. Målsettingen i arbeidet med unge var å øke interessen for å fullføre skole og utdanning, søke arbeid og samtidig gi flere tilbud om deltakelse i fritidsaktiviteter. Tiltak for kompetanseheving, blant annet engelskundervisning, ble tilbudt den voksne befolkningen med innvandrebakgrunn i området.

Etter fire år med ulike prosjekter under ”Safer Environments” viste evalueringen at beboerne opplevde økt livskvalitet, de var mindre engstelige for å bli utsatt for vold og annen kriminalitet, og de rapporterte om styrket kontakt mellom beboere og beboergrupper. Gatekriminaliteten hadde gått ned. Lane og Henry påpeker imidlertid at det i løpet av fireårsperioden var igangsatt en rekke andre tiltak og prosjekter, ”Safer Environments” var ett av flere. Blant annet var det satset på fysisk opprustning av boliger og omgivelser. Det var derfor vanskelig å isolere de enkelte faktorene og få fram hvilke tiltak som hadde hatt virkning for å redusere gatekriminaliteten. ’Hva virker’ er det vanskelige spørsmålet rundt

tiltak som settes inn for å ruste opp områder enten opprustninger er fysisk eller retter seg mot sosiale forhold eller, som her, tiltak for å gjøre noe med ulike typer problemer, inkludert kriminalitet. I midtveiseevalueringen av Groruddalssatsingen oppsummerer Ruud m.fl. (2011) at de positive resultatene de fant i evalueringen kom som effekter av samspill: De ulike tiltakene spiller hverandre bedre. Det endelige resultatet blir mer enn summen av hver del. Flere av prosjektene i satsingen er tiltak for barn, unge og bedre oppvekstvilkår.

Det er også hevdet at en del nabolags- eller områdestudier legger til grunn heller enn undersøker om det faktisk er slik at fattige områder produserer eller forsterker individuell problemer. Oberwittler (2007) hevder at en del kvalitative studier, blant annet fra fattige forsteder utenfor franske storbyer, har som premis at ressursfattige nabolag vil ha en forsterkende negativ effekt på individnivå (f.eks. Wacquant 2008). En del amerikanske studier finner klare sammenhenger mellom den generelle sosioøkonomiske profilen på et område og omfanget av kriminalitet og andre sosiale problemer i området. Oberwittler argumenter for at det kan være problematisk å legge de samme premisene til grunn for områdestudier i europeiske og amerikanske storbyer. En grunnleggende forskjell mellom USA og særlig nordeuropeiske land er omfanget av velferdsordninger og sikkerhetsnett for personer som faller utenfor arbeidslivet. Europeiske studier viser at sammenhengen mellom individuelle karakteristika og effekten av å bo i et område med høy arbeidsløshet og gjennomsnittlig lave inntekter langt fra er entydige.

I følge Oberwittler er en av utfordringene med studier av nabolageffekter at man antar at beboerne, særlig barn og unge, i stor grad begrenser kontaktflaten sin til andre personer i samme område. De tar ikke høyde for at unge i varierende grad har venner og nettverk på tvers av nabolag og etablerte områdegrensener. Disse nettverkene er i hovedsak et resultat av unges egne valg.

Oberwittler har gjennomført en større kvantitativ studie basert på statistiske karakteristika ved ulike typer områder og forekomsten av lovbrudd og livskvalitet blant unge⁶. Undersøkelsen ble utført i

⁶ Studien blir ofte referert av andre forskere på samme felt

en stor og mellomstor tysk by (i utvalgte områder i Köln/1 mill. innbyggere og Freiburg/200.000 innbyggere). Oslo plasserer seg om lag midt mellom disse to byene målt i folketall.

Lovbrudd og livskvalitet i undersøkelsen er selvrapporterte opplysninger (gjennom spørreskjema til unge). Studien ser på om kjennetegn ved et spesifikt område påvirker omfanget av lovbrudd, og hvorvidt nabolageffekter slår ut på kjønn og etnisk bakgrunn med hensyn til lovbrudd. Et av funnene er at sjansen for å begå lovbrudd øker blant etnisk tyske gutter som bor i et ressursfattig område sammenlignet med denne gruppen i mer velstående områder. Nabolaget har ingen effekt på gutter med immigrantbakgrunn. Det vil si at omfanget av lovbrudd blant disse guttene ikke varierer med hva slags område de bor i. Oberwittler framholder at i mange tiår, særlig i amerikansk forskning, har høy kriminalitetsrate vært forbundet med menn fra etniske minoriteter, og forskere har uten videre antatt at nabolaget (den amerikanske gettoen) er en stor del av forklaringen. Også i denne tyske undersøkelsen er omfanget av lovbrudd høyere blant gutter med innvandrerbakgrunn enn blant gutter uten innvandrerbakgrunn. Men omfanget av lovbrudd blant innvandregutter varierer ikke, som forventet, med bosted. Forskeren antyder at en forklaring kan være at unge menn med innvandrerbakgrunn har en mer usikker framtid enn ”innfødte”, uavhengig av om de bor i fattige eller mer velstående områder. I undersøkelsen rapporterer unge innvandrere at de oppfatter omgivelsene som relativt tøffe uansett hva slags nabolag de bor i. Oberwittler mener dette indikerer at innvandregutter som bor i områder med hovedsak etniske tyske husstander, ikke nødvendigvis er mer integrerte i mainstreamsamfunnet enn unge med innvandrerbakgrunn, som bor i områder med konsentrasjoner av husstander fra egen minoritetsgruppe. Unge uinnvandregutter utsettes for og/eller opplever en form for utstøting fra storsamfunnet uansett hvem naboene deres er.

2.1.2 Kriminalitet og sosiale forskjeller

Ved bruk av registerdata undersøker Wilsem m.fl. (2006) sammenhengene mellom områder/nabolageffekter og lovbrudd på flere nivåer. Selv om området eller nabolaget er studieenheten besitter forskerne data som gir mulighet til å kontrollere for individnivå og bynivå. Wilson m.fl. tar utgangspunkt i den

teoretiske forutsetningen om at forekomsten av lovbrudd i et område kan forklares med sosial organisering versus desorganisering. Sterk sosial organisering, for eksempel i form av aktiviteter som bringer beboerne sammen, reduserer risikoen for kriminalitet og omvendt: Svak sosial organisering øker risikoen for kriminalitet. Andre begreper, som beskriver disse elementene, er høy versus lav sosial integrasjon i et område.

Wilson m.fl. undersøker sammenhengen mellom den sosioøkonomiske sammensetningen av beboerne i et område og risikoen for å bli offer for kriminalitet. I tillegg til å undersøke hypotesen om at risikoen for å bli utsatt for kriminalitet er høyest i depriverte områder, det vil si områder med lav sosioøkonomisk status, har Wilson og kolleger en hypotese om at risikoen også er høy i områder som gjennomgår gentrifisering. Hypotesen er begrunnet med at dette er områder med en betydelig utskiftning av beboere og relativt store sosioøkonomiske forskjeller mellom gamle og nye beboergrupper. I tillegg til inntektsforskjeller, vil selve flytteprosessen medføre lav sosial integrasjon. Områdeløftene, som var ment å forebygge og redusere kriminalitet, kan i verste fall bidra til å øke risikoen for å bli offer for kriminelle handlinger. Studien finner støtte for begge hypotesene. Men kontrollert for en rekke forhold, som antas å påvirke kriminalitetsraten, finner ikke studien støtte for at inntektsforskjeller i et område alene kan øke kriminaliteten. Forskerne konkluderer med at lav sosial kontroll i et område med høy grad av inn- og utflytting svekker den sosiale kontrollen og gir mer rom for kriminelle handlinger, som innbrudd, biltyveri, ran og mer generelt hærverk. Det er for øvrig noe forskjell på type kriminalitet som begås i områdene. Fattige områder er mer utsatt for vold, tyveri og hærverk, mens det mer heterogent sosioøkonomiske områdene er mer utsatt for innbrudd og ramponering og tyveri av biler. Risiko for å bli offer for kriminalitet har også sammenheng med størrelse på byen (høyere kriminalitetsrate i storbyer enn i små) og med individuelle faktorer.

2.1.3 Person heller enn område

Blandet sosioøkonomisk sammensetning av bydeler og mindre områder har vært og er et politisk mål for byutviklingen i mange europeiske land. Begrepet sosial miks betegner en heterogen sosioøkonomisk og etnisk blanding av beboergrupper i et

boligområde. Sosial miks er blitt oppfattet som en løsning for negative trekk som kriminalitet og arbeidsløshet. Etter hvert er det stilt spørsmål ved studier som har dokumentert positive effekter av sosial miks. En kritisk gjennomgang viser at resultatene av denne forskningen langt fra er entydige. Forskerne Manley, van Ham & Doherty (2011) har undersøker sosial miks som strategi for å håndtere antatte negative nabolageffekter. De oppsummerer at til syvende og siste fører ikke denne strategien til bedre muligheter for de opprinnelige beboerne. Den sosioøkonomiske profilen på befolkningen i område endres fordi nye husstander flytter inn og en del av de opprinnelige beboerne flytter til områder med lave boutgifter. Manley m.fl. baserer konklusjonen på en gjennomgang av foreliggende forskningslitteratur på feltet.

Konsentrasjonen av fattige eller husstander med lav sosioøkonomisk status i et område kan også forklares med ”selvseleksjon” gjennom boligmarkedet: Husstander med lite penger flytter til områder med de laveste boutgiftene. Begrepet ”selvseleksjon” kan diskuteres i og med at boligprisene ikke levner de minst bemidlede husstandene et reelt valg på boligmarkedet. Manley m.fl. finner blant annet at skjevheter i datamaterialet i enkelte undersøkelser av nabolageffekter trekker positive resultater i tvil. Positive resultater betyr her at man finner tydelige sammenhenger mellom nabolag og sosioøkonomisk status for enkeltpersoner. Forfatterne oppsummerer at selv om nabolaget synes å ha noe betydning for den enkeltes muligheter på arbeidsmarkedet, utdanningsmuligheter, helse og livskvalitet, har individuelle karakteristika langt større betydning.

2.1.4 Oslos nabolag

Brattbakk og Wessel (2012) har gjort en av de mest omfattende studiene av nabolageffekter i Oslo. Oslo skiller seg fra andre hovedsteder og store byer i Europa i størrelse og ikke minst viktig i denne sammenheng; i omfanget av såkalte depriverte områder. Studien er høyst relevant for tematikken i denne rapporten, både fordi Oslo er området for studien og fordi det er viktig å få en forståelse av hvor mye et spesifikt område eller nabolag kan tilskrives ”ansvar” for utvikling av problematferd blant unge i området. Vi vil derfor gi noe rom til å presentere noen viktige poeng og funn fra denne undersøkelsen.

Brattbakk og Wessel formulerer følgende problemstillinger: Har den sosiale sammensetningen av nabolaget man vokser opp i betydning for hvilken sosial og økonomisk status individene oppnår senere i livet? Videre stiller de spørsmål om man eventuelt vil se de samme resultatene innen henholdsvis utdanning, inntekt og sysselsetting, eller om nabolagseffekter eventuelt vil gi ulike utslag innenfor de tre områdene. Norge er et land med relativt små inntektsforskjeller. Lang utdanning gir ikke automatisk uttelling på inntekt sammenlignet med for eksempel håndverkere. Videre stiller forskerne spørsmål om man kan finne forskjeller mellom kortsiktige og langsiktige effekter av å vokse opp i bestemte nabolag. Oslo er delt langs to dimensjoner; en øst-vest dimensjon og mellom indre og ytre by. Øst har alltid vært arbeiderklassebydel og vest har huset den mer velstående delen av befolkningen. Utviklingen de seneste tiårene har endret noe på det tradisjonelle bildet. Gentrifisering, det vil si at de opprinnelige beboerne flytter ut og middelklassen flytter inn, i indre øst har gitt en sammensatt befolkning i disse bydelene. Samtidig har man sett en økende deprivasjon i enkelte område de ytre østlige bydelene.

Brattbakk og Wessel deler faktorene som antas å påvirke sosioøkonomisk status senere i livet inn i eksterne og interne faktorer ved områdene. Interne faktorer omfatter vanligvis (1) gruppen av jevnaldrende, (2) rollemodeller og (3) sosiale relasjoner. Teorier om påvirkning fra jevnaldrende (peer group theory) argumenterer for at holdninger til blant annet skolearbeid, utdanning, rusmidler og lovbrudd blant ungdommen eller grupper av ungdom påvirker andre unge i nærmiljøet. Dess større konsentrasjon av likt tenkende unge, dess sterkere er det normative klimaet. Det normative klimaet kan virke både i positiv og negativ retning. Rollemodellteorier vektlegger eksempelets makt. Eksempelet eller modellen kan være personer som lykkes på et område. Sosialt nettverk, den tredje interne faktoren, kan utvikles både innad og utenfor området. For eksempel kan sosiale bånd utenfor eget område være en inngang til arbeidslivet.

Eksterne faktorer omfatter blant annet (1) stigmatisering av et område, (2) geografisk mismatch og (3) institusjonelle ressurser. Stigmatisering, fortjent eller ufortjent negativt omdømme, av områder i Oslo er dokumentert i tidligere studier (f.eks. Hansen og Brattbakk 2004). Geografisk mismatch dreier seg om ubalanse mellom arbeidskraftens kompetanse og tilbudet av arbeidsplasser i

området. Brattbakk og Wessel framholder at geografisk ubalanse neppe er et stort problem i Oslo. Byen har et godt utbygd kollektivtransportnett og gode veiforbindelser, som knytter de ulike delene av byen effektivt sammen. Institusjonelle ressurser som kvaliteten på skoler og barnehager, bibliotektilbud, fritidsaktiviteter for unge og organisasjonsliv, kan variere mellom bydelene.

Studien finner en sammenheng mellom nabolaget i oppveksten og utdanning og arbeide senere i livet. Forskerne finner imidlertid at sosioøkonomisk bakgrunn – foreldrene utdanning og yrke – har større betydning enn nabolaget. I drøftingen av egne funn understreker Brattbakk og Wessel at enkelte elementer, som må antas å ha betydning for valg av utdanning, yrkesdeltakelse og inntekt gjennom livsløpet, er vanskelige å måle. Det kan dreie seg om strukturelle faktorer som nivået på arbeidsløshet og mulighet for å komme inn i arbeidslivet. Mange unge flytter og kommer inn i nye miljøer når det begynner å jobbe eller studere. Betydningen miljøskifter ved flytting har for hva man oppnår innen utdanning, arbeidsliv og på inntektsstigen senere i livet, er også vanskelig å undersøke. Det er i det hele komplisert å finne gode måter å undersøke hvordan den sosioøkonomiske statusen for enkeltpersoner vil utvikle seg over lengre tid.

Det aller tydeligste funnet i studien med hensyn til nabolageffekter, er sammenhengen mellom å vokse opp i et nabolag med en stor andel av befolkningen på velferdsytelser. Unge som har vokst opp i nabolag med mange på velferdsytelser som inntektskilde kommer generelt dårligere ut enn andre unge. Brattbakk og Wessel antyder at på grunn av den høye yrkesdeltakelsen i Norge inkludert i Oslo, vil det å stå utenfor arbeidslivet medføre at man befinner seg i ytterkantene av samfunnet. En posisjon utenfor arbeidslivet kan påvirke folks identitet, motivasjon og helse, og dette synes å reflekteres i beboernes (barna som vokser opp) sjanser innen utdanning og arbeid.

Forskerne avslutter med å stille spørsmål om hvorfor denne studien viser små effekter fra å vokse opp i bestemte nabolag sammenlignet med studier fra andre land. De trekker blant annet fram at folk har sosiale bånd og nettverk om strekker seg over flere områder og de inngår i ulike sosiale sammenhenger. Dette er i

følge forfatterne, lite utforsket og de er forsiktige med å konkludere. Funnene i studien ligger nærmere resultatet fra lignende studier i Sverige enn andre europeiske land. Nabolagseffekten er imidlertid mer framtrædende i en del svenske studier. Brattbakk og Wessel anfører her at selv om Oslo også har områder og lommer med fattigdom og sosiale utfordringer, kan disse områdene likevel ikke måle seg med de storskala forstedene utenfor svenske storbyer, verken med hensyn til størrelse på bydelene eller omfang og konsentrasjon av fattigdom og arbeidsløshet.

2.1.5 Kan nabolaget forklare barneran?

Unge som raner andre unge (og andre) dreier seg om et lite antall gjerningsmenn. Empirisk vil det derfor være vanskelig å undersøke hvorvidt disse ranene kan tilskrives området ranerne har vokst opp i. Den sist refererte studien (Brattbakk og Wessel 2014) ser på hvordan det har gått med personene når de fyller 21 og 29 år. Et viktig funn her er at sjansene for å lykkes på de viktigste arenaene i voksenlivet, nemlig utdanning, arbeid og inntekt, synker om man vokser opp i et nabolag der velferdsytelser som inntektskilde er mer utbredt enn i andre områder. Ellers er betydningen av området forholdsvis liten. Vi skulle derfor anta at sjansen for å begynne med ran er liten uansett hvor man har vokst opp. Vi ser likevel at unge som er involvert i denne typen lovbrudd bor i spesifikke områder i byen.

Et vesentlig funn i den tyske studien er at unge gutter med minoritetsbakgrunn har større sjanse for å begå lovbrudd enn andre gutter, uavhengig av hvor de bor (Oberwittler 2007). Flertallet av de unge som har vært involvert i ran i Oslo har minoritetsbakgrunn. Men forholdet mellom minoritets- eller innvandrerbakgrunn og kriminalitet er på ingen måte enkelt å kartlegge. Som drøftes i de neste delkapitlene er det forskjeller mellom innvandrerungdom og unge uten innvandrerbakgrunn med hensyn til kriminalitet og utdanning, men forskjellene er ikke store. Derimot viser forskning at unge med innvandrerbakgrunn kan ha særlig store utfordringer med å komme inn på arbeidsmarkedet.

2.2 Kriminalitet og unge

Kriminalitet er i varierende grad fordelt ulikt etter bostedsstrøk, landsdel, kjønn, familiefase, sosiale forhold, oppvekstkår og innvandrerbakgrunn. Samlet sett er alder den mest avgjørende faktoren for omfanget av erfaringer med lovbrudd (bl.a. Stene 2007). Lovbrudd forekommer hyppigst blant unge menn i alderen 15 til 25 år. Stene framholder at siden 1980 har det generelt vært en nedgang i andelen unge under 18 år blant lovbrøyttere. I 1980 utgjorde unge under 18 år over en tredel av alle siktede. I 2007 utgjorde de 15 prosent av alle siktede og 8 prosent av alle straffede. Likevel toppe unge menn rundt 20-årsalderen statistikken over lovbrudd.

Stene og Lid (2013) gir en utdypende beskrivelse av utviklingen i lovbrudd blant unge i alderen 15 til 29 år. Samlet sett utgjør ungdom, og særlig unge under 18 år, en stadig mindre andel av dem som blir tatt for lovbrudd i Norge. Nedgangen har vedvart de siste tre tiårene, men den er særlig tydelig den siste tiårsperioden. Nedgangen var størst i gruppa 18 til 24 år, men det har også vært en markant nedgang blant unge under 18 år. Tallene viser en nedgang i de fleste typene lovbrudd blant unge. Men det finnes noen unntak. Relativt få siktes for utpressing og ran som hovedlovbrudd. Det er likevel er klar økning i antall unge som siktes for disse alvorlige lovbruddene, framholder Stene og Lid. Fra begynnelsen av 1990-tallet til første halvdel av 2000-tallet ble det en dobling i antall unge siktede. Etter dette flatet tallet ut, og i perioden fram til 2010 siktes i gjennomsnitt 260 unge i alderen 15 til 29 år for utpressing og ran som hovedlovbrudd. Det er videre registrert en økning i antall unge som siktes for vold, trusler og seksuallovbrudd. Mot slutten av 2000-tallet gikk antallet ned, men det er fremdeles relativt høyt sammenlignet med begynnelsen av 1990-tallet.

2.2.1 Lovbrudd og unge med innvandrerbakgrunn

De aller fleste som siktes og straffes for lovbrudd her i landet er norske personer uten innvandrerbakgrunn. Isolert sett viser tallene at ikke-vestlige innvandrere er overrepresentert i kriminalstatistikken. Men hvordan ser bildet ut om man undersøker kriminalitet på bakgrunn av andre forhold, som man

vet har sammenheng med lovbrudd? Skardhamar (2006) undersøker i hvilken utstrekning ikke-vestlige innvandrere er overrepresentert når en kontrollerer for en rekke sosiale forhold, som tilknytning til arbeidsliv og skole, bosted, foreldres utdanningsnivå og mottak av sosialhjelp (forklaringsvariable). Bosted er delt i to kategorier: Storby (Oslo) og resten av landet. En rekke undersøkelser viser at lovbrudd forekommer oftere i storbyen enn i mindre lokalsamfunn. Foreldres utdanningsnivå innebærer ikke i seg selv en risiko (lav utdanning) eller beskyttelse (høy utdanning) mot å bryte loven, men den gir en indikasjon på familiens sosioøkonomiske status. Foreldre utdanning har en viss sammenheng med unges muligheter på ulike arenaer. Skardhamar tar utgangspunkt i alle norske ungdommer som på et gitt tidspunkt er i alderen mellom 15 og 24. Lovbrudd forekommer hyppigst i denne aldersgruppen. Det endelige utvalget omfatter personer med ikke-vestlig bakgrunn og personer uten innvandrerbakgrunn.

Skardhamar poengterer at de fleste lovbrøyttere har norsk bakgrunn, men ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er overrepresentert i forhold til andelen gruppa utgjør i befolkningen. 10 prosent av unge uten innvandrerbakgrunn var siktet for minst et lovbrudd i perioden for undersøkelsen, men tilsvarende tall for unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn var 17 prosent. Kontrollert for sosiale faktorer var det fremdeles noe forskjell, men avstanden mellom de to gruppene ble mye mindre. Den fortsatt eksisterende forskjellen antydes forklart med ulike forhold. For eksempel vil ikke de valgte forklaringsvariablene fullt ut reflektere alle sosiale forhold, som kan antas i spille inn. Et annet moment er at situasjonen som innvandrer, med flytting og eventuelt flukt fra hjemlandet, språkproblemer og diskriminering kan øke risikoen for å begå lovbrudd. Et tredje moment Skardhamar referer til er hvorvidt personer med utenlandsk utseende har større sjanse til å bli tatt for lovbrudd enn personer med norsk utseende. Undersøkelser fra andre land tyder på at dette siste kan inngå i forklaringsmodell for overrepresentasjon av ikke-vestlig innvandrere i kriminalstatistikken (se også Finstad 2000).

Ikke-vestlig innvandrerbakgrunn dekker imidlertid over store og vesentlige forskjeller mellom innvandrergrupper. Skardhamar, Thorsen og Henriksen (2011) finner store forskjeller mellom andelen gjerningspersoner fra forskjellige land. Innvandrere fra Irak, Somalia, Iran og Marokko topper listen, mens land som Kina

og Filippinene er underrepresentert sammenlignet med befolkningen uten innvandrerbakgrunn (personer som er siktet for minst ett lovbrudd). Forfatterne framholder befolkningsstruktur som en av forklaringene på forskjellene. Kriminalitet er sterkt knyttet til kjønn og alder, og det er nettopp innvandrergrupper med en relativt høy andel unge menn som er overrepresentert i kriminalstatistikken (Irak, Somalia, Iran, Marokko). Blant innvandrere fra land som Filippinene og Thailand, som også ligger forholdsvis lavt på statistikken, er kvinner sterkt overrepresentert. Befolkningsstrukturen forklarer mellom 25 og 45 prosent av forskjellene mellom innvandrergrupper og avstanden til personer uten innvandrerbakgrunn. Det er med andre ord en del av overrepresentasjonene på kriminalstatistikken som ikke lar seg forklare med sammensetning av befolkningen i noen innvandrergrupper.

2.3 Utdanning og arbeid

Et fellstrekk ved de unge denne rapporten omhandler, er at de dropper ut av skolen. Problemene oppstår ofte i overgangen fra grunnskole til videregående skole. Problemene kan ha vart en stund. Problemene har i mange tilfeller begynt i barneskolen, men konsekvensene har ikke nødvendigvis vært at de droppet helt ut av skolen. Dette synes å være et generelt mønster, selv om ikke alle passer inn mønsteret. Svært mange av de unge som har begått og vært involvert i ran tilhører gruppa kalt NEET – ”Not in Employment, Education or Training” – ikke i sysselsetting, utdanning eller opplæring⁷. NEET-gruppa i Norge er den laveste i Europa, men den omfatter likevel 8 prosent av alle unge i alderen 16 til 29 år. Samlet utgjør dette om lag 105.000 personer i 2012 – på omfang med en større norsk kommune. Andelen øker med alder: NEET-andelen er lavest blant de yngste (15-19 år) og stiger med aldersgruppene. Andelen er høyeste blant personer mellom 25 og 29 år, der den utgjør 9-10 prosent av alle unge (Bø og Vigran 2014).

⁷ Internasjonalt etablerte definisjon på NEET: Employment: inntektsgivende arbeid eller midlertidig fravær av dette. Education: formell utdanning som leder fram til offentlig godkjent grad /eksamen. Training: mindre etablert begrep, kan omfatte arbeidstrening gjennom NAV, språkkurs o.a. (Bø og Vigran 2014)

For halvparten av gruppa finnes det ingen opplysninger om status i forhold til arbeid og utdanning. De mottar ikke ytelser fra NAV. Bø og Vigran antar at mange er hjemmearbeidende og forsørges av familien. Her kan nevnes at kvinner, som oftest er hjemmearbeidende med barn, kun er overrepresentert i den eldste gruppa. Noen tar seg også et friår underveis eller etter endt utdanning. Men det er også en gruppe på 20 prosent som forblir i NEET-gruppa over flere år. Av de som var i NEET-gruppa både i 2008 og 2012 mottok to av fem helserealterte ytelser på det siste tidspunktet.

Unge med innvandrerbakgrunn er sterkt overrepresentert i NEET-gruppa. En av fire (25 prosent) med innvandrerstatus inngikk i gruppa, 12 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre og nærmere 8 prosent i befolkningen uten innvandrerbakgrunn (Bø og Vigran 2014). Den store overrepresentasjonen av innvandrere og til dels også unge med innvandrerbakgrunn gir grunn til å se nærmere på personer med innvandrerbakgrunn i utdanning og arbeidsliv.

2.3.1 Overgangen fra ungdomsskole til videregående

Kristinn Hegna (2013) har undersøkt forskjeller og likheter i skoletilpasning blant elever med og uten innvandrerbakgrunn. Hegna har analysert data fra en longitudinell undersøkelse (den følger de unge over et visst tidsrom) om overgangen fra ungdomsskole til videregående utdanning blant Oslo-ungdom. Studien viser at ungdom med innvandrerbakgrunn opplever en sterkere nedgang i konsentrasjon og skoleengasjement, akademisk selvbylde, skoletrivsel, antall nære venner og faglig-sosial støtte fra læreren sammenlignet med unge med norskfødte foreldre. Akademisk selvbylde handler om elevenes faglige selvtillit og oppfatning av egen kompetanse og evner. Med støtte i annen forskning utpeker Hegna tre arenaer, eller arenaspesifikke sosiale relasjoner, med betydning for trivsel og motivasjon i videregående skole. Nære relasjoner til jevnaldrende på skolen bidrar til integrasjon i skolen, som igjen styrker trivsel og motivasjon. Forholdet til læreren har betydning for kunnskapsoverføring og trivsel, trygghet og motivasjon. Positive holdninger til utdanning hos foreldre kan bidra til å støtte ungdommen i skolearbeidet og utdanningsvalg. Samtidig med endringer som følge av ny skolesituasjon, vil elevene også oppleve aldersrelaterte endringer, som ofte forskyver forholdet til foreldre, lærere og venner.

Vennegruppa får generelt økt betydning i denne fasen (se også Frønes 2006).

De fleste ungdommer opplever ingen eller en svak endring. Flere med innvandrerbakgrunn opplever en klar nedgang i variablene som ble målt. Jenter og unge med foreldre med middelklassebakgrunn og elever med gode karakterer velger oftere studiespesialiserende retning (allmennfag). Kontroll for kjønn, sosial bakgrunn (foreldres utdanning) og karakterer fra grunnskolen endrer lite på resultatet. Unge med innvandrerbakgrunn, som begynner på studiespesialiserende retning, opplever noe oftere svekket trivsel og dårligere akademisk selvbylde, nedgang i utdanningspositive holdninger fra foreldre og redusert støtte fra lærere enn andre unge uansett studieretning. Unge med innvandrerbakgrunn på yrkesfaglig og andre retning (ikke allmenn) opplever først og fremst svekkede sosiale relasjoner til jevnaldrende. Ellers er det små forskjeller. Hegna mener dataene gir grunnlag for å konkludere med at elever med innvandrerbakgrunn, særlig i studiespesialiserende programmer, står i større fare for å oppleve svekket skolemotivasjon enn andre lever. I større grad enn andre opplever disse ungdommene faglige og sosiale problemer, skriver Hegna.

En mulig forklaring på at ungdom med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn takler overgangen fra grunnskole til videregående skole noe dårligere enn andre elever, finner Hegna i en noe kritisk beskrivelse av det norske ”universalistiske overgangssystemet” i skolen. Walther (2006) framholder at man ved første øyekast skulle tro at universalistiske regimer gir rom for subjektiv utfoldelse og frie valg. Men, skriver han, å kunne dra nytte av rom og ressurser som er tilgjengelig i et slikt system krever internalisering av en spesifikk kulturell modell for deltakelse og konstruksjon av ens individuelle biografi (referert i Hegna 2013)⁸. En annen hypotese er at noen unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn opplever et sterkt press fra familien til å velge allmennfaglig retning for å tilfredsstille et ønske om en oppadstigende sosial mobilitet for neste generasjon. De velger derfor en studieretning som ikke passer for egne anlegg og interesser. Undersøkelser tyder imidlertid på at denne påstanden har liten forklaringsverdi: Ungdom med

⁸ Også akademia i ikke-vestlige land er langt mer hierarkisk organisert med enn vestlig akademia.

innvandrerbakgrunn deler foreldrenes aspirasjoner og ser familien ønsker som sine egne (Leirvik 2010, referert i Hegna). Hegna poengterer at uansett hvilke forklaringer man ender med, kan ikke ansvaret for en bedre overgang mellom grunnskole og videregående skole alene legges på elever med innvandrerbakgrunn.

Et enkelt poeng fra funnene i studien kan være særlig viktige for å forstå situasjonen til unge denne rapporten omhandler. Som nevnt fant Hegna at elever som begynte på yrkesfaglig retning opplevde svekkede relasjoner til jevnaldrende. De fleste blant ungdommene i denne rapporten begynner på yrkesfag i videregående. Et interessant aspekt her er om det kan medføre at denne ungdomsgruppen lettere mister vennekretsen fra barneskolen og tilslutter seg miljøer og grupper som driver på kanten av og på utsiden av loven. Antakelsen forutsetter at miljøet på ungdomsskolen samlet utgjorde et positivt miljø.

2.3.2 Stigmatisering i utdanningssystemet

Hegnas undersøkelse peker ikke på at unge med innvandrerbakgrunn opplever diskriminering i utdanningssystemet. Generelt opplever denne elevgruppen mindre støtte fra lærerne. Det kan bero på at de forventer mer inngripen eller tydeligere autoritet fra lærerne enn elever uten innvandrerbakgrunn. Det kan også forklares med at de opplever diskriminering eller stigmatisering – intendert eller ikke intendert. Fangen og Lynnebakke (2014) har gjennomført en undersøkelse om hvordan unge med innvandrerbakgrunn opplever og håndterer diskriminering og stigmatisering i høyere utdanning. Undersøkelsen ser primært på hvilke strategier de unge velger å møte diskriminering med. Undersøkelsen kaster også lys over hvilke former for diskriminering og stigmatisering de unge møter. Etnisk stigmatisering er ikke noe de opplever når de kommer til universitet, reaksjonene fra omverdenen har røtter lenger tilbake. Motstrategiene ble ofte valgt tidlig i skole- og utdanningsforløpet.

Undersøkelsen er basert på 50 biografiske intervjuer med unge med innvandrerbakgrunn i Norge. Forfatterne peker på tre ulike strategier: unngåelse (avoidance), hardt arbeid og konfrontasjon. Det første alternativet representerer en defensiv håndtering. Den innebærer for eksempel at vedkommende unngår situasjoner som

kan føre til stigmatisering og negativ stereotype karakterstikker. Denne strategien kan blant annet medføre begrenset sosial omgangskrets, man velger bort personer og situasjoner som kan eksponere for stigmatisering, og den kan føre til bekymringer og emosjonelt stress. Hardt arbeid-strategien kan både omfatte enda mer satsing på skolearbeid og studier enn klasse- og studie-kameratene, og jobbe hardt for å passe inn i det dominerende miljøet. Forfatterne påpeker at denne veien i noen tilfeller kan minne om tilbaketrekking, men den er en mer offensiv strategi. Den tredje ”veien”, konfrontasjon, er klart offensiv, hvilket også reflekteres i sitatene fra intervjupersonene i undersøkelsen. En av de siterte intervjupersonene lyktes med å følge konfrontasjonslinjen helt fra barneskolen til universitetet. Konfrontasjon kan også bety risiko og omkostninger. Fangen og Lynnebakke presiserer at det er vanlig å bruke flere og overlappende strategier heller enn bare en av de tre ”idealtypene” beskrevet her.

Som forfatterne av de to artiklene vektlegger, er unge med innvandrerbakgrunn i Norge sterkere representert i utdanningssystemet og oppnår bedre resultater sammenlignet med unge med innvandrerbakgrunn i andre europeiske land. Men funnene i de refererte undersøkelsene, som også støttes av andre studier, viser at unge med innvandrerbakgrunn må yte mer på flere fronter for å oppnå det samme som unge uten innvandrerbakgrunn.

2.3.3 Diskriminering på arbeidsmarkedet

Både i Norge og i nabolandene gir forskningen entydig dokumentasjon på at det forekommer en utbredt diskriminering på arbeidsmarkedet overfor ikke-vestlige innvandrere. Rydeng (2006) har gått gjennom flere svenske studier som undersøker forekomsten og omfanget av diskriminerende praksis og holdninger. Diskriminering kjennetegnes ved at arbeidsgivere anvender kategorier som produserer og reproducerer ulik tilgang til arbeidslivet, enten det dreier seg om kjønn, minoriteter eller andre grupper. Alle studiene dokumenterer åpenbare diskriminerende praksiser overfor ikke-vestlige innvandrere. Også personer som har bodd i Sverige i 20 år og andre generasjons innvandrere utsettes for diskriminering om enn i noe mindre grad enn personer med kort tid Sverige. Rydeng finner tre ulike mekanismer som kan

”forklare” diskriminerende praksis og holdninger: (1) statistisk diskriminering basert på stereotypier, (2) nettverkseffekter og (3) institusjonell diskriminering. Forskningen peker på at portvokterne, de som ansetter folk, ofte baserer sine beslutninger på stereotype oppfatninger om gruppespesifikke karakteristika. Alternativt ansetter de personer de kjenner eller får anbefalt av noen de kjenner (nettverksansettelse). Den ene ansettelsesstrategien utelukker ikke den andre.

Sammenlignet med andre europeiske land har innvandrere i Norge i gjennomsnitt høy sysselsetting. Men undersøkelser har funnet diskriminerende praksis overfor ikke-vestlige innvandrere også i Norge. Midtbøen (2013) gjennomførte en undersøkelse blant norske arbeidsgivere, der to eller flere søknader på ledige stillinger med like eller likeverdige kvalifikasjoner signert med henholdsvis et ”nasjonalt” navn og et ”ikke-vestlig” navn. Studien avdekker stereotype oppfatninger generert ut fra enkeltteksempler, og generaliseringer på tvers av etniske grupper og generasjoner. Søkere med minoritetsbakgrunn hadde mindre sjanse for å bli kalt inn til jobbintervju enn søkeren med majoritetsbakgrunn gitt alle andre egenskaper likt. Intervjuer med arbeidsgivere viste at et utenlandsk og særlig ikke vestlig klingende navn ble assosiert med svake norskkunnskaper, lavere produktivitet og til dels manglende forståelse for hvordan det norske arbeidslivet fungerer. Oppfatningene var i stor grad basert på svært begrensede erfaringer med ”etniske minoriteter”. I likhet med Rydeng, peker Midtbøen på at selve ansettelsesprosessen er en av forklaringene på denne, i realiteten, diskriminerende praksisen. Ansettelse er risikofylt, det skjer med begrenset kunnskap om søkerne og kan få betydelig konsekvenser for selskapet. Arbeidsgivere tenderer derfor mot å velge det som kjennes trygt, det vil ofte si personer som ligner dem selv.

Burcell (2014) gjennomførte et lignende eksperiment, der jobbsøknader med svenske, arabiske og nordafrikanske navn ble sendt til virksomheter som dekker 16 ulike profesjoner og yrker. Blant søkere med svenske navn ble 65 prosent innkalt til intervju, mens tilsvarende andel med arabiske og nordafrikanske navn var 18 prosent. Et interessant funn i denne undersøkelsen er at forskjellene mellom de ulike profesjons- og yrkeskategoriene og mellom høyt kvalifiserte og ukvalifiserte stillinger var svært små. Kvinner med arabisk og nordafrikansk navn ble litt oftere innkalt

til intervju enn menn med navn som referer til disse delene av verden. Burcell framholder at diskriminerende praksis på arbeidsmarkeder er en av forklaringene på at menn med ikke-vestlig bakgrunn gjør det relativt sett dårligst i sysselsettingsrate og på lønnsstatistikken av alle grupper i Sverige.

Et vesentlig spørsmål for gruppen av unge vi skriver om i denne rapporten er hvilke muligheter de ser for seg og faktisk har på arbeidsmarkedet i Oslo. Det dreier seg særlig om unge som faller ut av utdanningssystemet. Noen vil hanke seg inn igjen eller bli hanket inn. Om det betyr at de fullfører videregående skole vil nok variere fra person til person. Noen, og da snakker vi ikke bare om den begrensede gruppen som er tatt for ran, vil ikke fullføre skolen og vil være ”henvist til” ukvalifisert arbeid. De økonomiske signalene tyder på at konkurransen om denne typen jobber vil bli hardere. Hvilke konsekvenser det kan få for rekruttering til kriminell aktivitet og arbeidet med gruppen, drøftes nærmere i de neste kapitlene.

2.4 Ungdom og problemer – snillere enn før

En litteraturgjennomgang knyttet opp mot forståelsen av atferden til unge som begår ran må nødvendigvis se på forskning om ungdom og problematferd. Denne delen tar for seg norske undersøkelser om ungdom generelt, men med vekt på omtale av problematferd blant unge. Flere undersøkelser har vist at omfang av såkalt problematferd blant unge har gått ned de siste to tiårene. Ungdommen har blitt snillere. Som omtalt i kapittel 2.2 er ungdom generelt mer lovlyding enn tidligere (Stene og Lid 2013).

Med ungdomsundersøkelsene fra 1992, 2002 og 2010 som empiri undersøker Frøyland og Sletten (2012) spørsmålet om det har skjedd en økt polarisering mellom det store flertallet av ”snill” ungdom og et lite mindretall med problematferd. Ungdomsundersøkelsen er en survey til et representativt utvalg av norsk ungdom fra 12 til 26 år (undersøkelsen ’Unge i Norge’). Det dreier seg altså om selvrapportert atferd gjennom spørreskjema. Indikatoren (samlemål) på problematferd omfatter både straffbare handlinger, som tyveri, og ikke straffbare handlinger betegnet som normbrudd. Utviklingen i hele perioden fra 1992 til 2010 er ikke entydig. Perioden fra 1992 til 2002 viser tegn til økt polarisering: Andelen lovlydig steg mens gruppen i ”gråsonen” (få og mindre alvorlige

normbrudd) ble mindre. Andelen med mer omfattende atferdsproblemer var relativt konstant i perioden. Både denne gruppen ("de erfarne", "gjengangerne"⁹) og gruppen i gråsonen ble relativt mindre i den neste perioden fra 2002 til 2010, mens andelen lovlydige ble relativt større.

Rus og rusrelaterte problemer inngår ikke i indikatoren for atferdsproblemer. Rus og psykisk helse omtales som sideproblemer. Her finner artikkelforfatterne at omfanget av sideproblemer økte i hele ungdomsgruppa i den første perioden (1992-2002), men unge med atferdsproblemer viste noe mer tegn på svak psykisk helse og mer hasjbruk enn ungdom flest. Fra 2002 til 2010 blir unge med og uten atferdsproblemer likere hverandre, særlig med hensyn til rusmiddelbruk. Frøyland og Sletta konkluderer med at ungdom fleste er blitt "snillere". De finner ingen tegn til økt polarisering mellom de "snille" og unge med atferdsproblemer.

2.4.1 Ungdom i Oslo

I boken *Ungdom, rus og marginalisering* undersøker Tormod Øia (2013) blant annet sammenhenger mellom bruk av rusmidler og ulike former for marginalisering inkludert lovbrudd og kriminalitet. Boken er basert på en stor datamengde fra undersøkelsen "Unge i Oslo 2012". Bruk av rusmiddelet alkohol analyseres mot en rekke andre forhold. Her skal vi konsentrere oss om de delene som undersøker sammenhengen mellom alkoholbruk og problematferd. Undersøkelsen viser en nær sammenheng mellom skoletilpasning og alkoholbruk. Unge som skårer dårlig på et samlemål for skoletilpasning drikker forholdsvis mye mer alkohol enn unge med høy skåre på skoletilpasningen. Forskjellen er særlig høy blant unge med innvandrerbakgrunn. Over en tredel av unge med innvandrerbakgrunn og nærmere halvparten av norsk ungdom med lav skoletilpasning har vært tydelig beruset siste år. I den sistnevnte gruppen (norsk bakgrunn) med høy skåre på skoletilpasning (god tilpasning) har en av fire vært tydelig beruset siste året, mens under fem prosent i innvandrergruppa med de høyeste skårene på skoletilpasning har vært tydelig beruset. Resultatet kan tyde på en

⁹ Gjenganger brukes på flere måter – i Frøyland og Sletta: unge som har omfattende problematferd

sterkere polarisering i bruken av alkohol blant ungdom med innvandrerbakgrunn enn blant norsk ungdom.

Øia framholder at en rekke undersøkelser har påvist en sammenheng mellom høyt alkoholbruk, bruk av andre rusmidler og ulike former for kriminell og antisosial atferd (se også Øia og Strandbu 2010). For en del unge, men ikke for alle, inngår opposisjon og regelbrudd i en marginaliseringsprosess som etter hvert kan få dramatiske følger. En svært liten gruppe unge i materialet gis karakteristikken ”gjengangere”. Disse skårer høyt på en del negative kjennetegn og lavt på en del positive kjennetegn. De har begått minst en kriminell handling siste året, de har vært tydelig beruset og vært i konflikt på skolen. Gruppen, som utgjør mindre enn 5 prosent av de unge guttene, er kjennetegnet av dårligere psykisk helse, de unndrar seg i større grad foreldrenes uformelle sosiale kontroll og trives dårligere på skolen enn ungdomsgruppen som helhet. Flere kommer fra fattige familier; mer enn en av tre kommer fra familier som ikke har god råd de siste to årene. En av fem sier de ikke stoler på foreldrene sine, og en av tre oppgir at foreldrene ikke stoler på dem. Men det betyr likevel at flertallet av ”gjengangerne” ikke er vokst opp i det de selv betegner som fattige kår, og de opplever gjensidig tillit til/fra foreldrene. Øia poengterer at det er snakk om gradforskjeller innad heller enn distinkte grupper.

”Gjengangerne” har også noen andre kjennetegn. Flertallet i hele ungdomsgruppen sier de er med i en gjeng. Gjengdeltakelse er noe høyere blant ”gjengangerne” enn blant annen ungdom, men flertallet i hele ungdomsgruppen oppfatter at de er med i en gjeng (det dreier seg ikke om kriminelle gjenger). ”Gjengangerne” synes i like stor grad som annen ungdom å være integrert i vennenettverk. De skiller seg imidlertid ut på følgende to områder: De oppholder seg mye mer i Oslo sentrum enn annen ungdom. De har lav tillit til samfunnets institusjoner; rettsvesen, Stortinget og Regjering, mens ungdom generelt har høy tillit til disse institusjonene (Øia 2013, s. 194-202). For øvrig viser undersøkelsen at en stor andel unge er involvert i voldsbruk, enten som utøvere eller ofre. Som vist i flere andre studier, er det en nær sammenheng mellom både å være utøver og å bli offer for vold. Undersøkelsen bekrefter videre at gutter både utøver og er mer utsatt for vold. Gutter med innvandrerbakgrunn er oftere i voldelige miljøer enn andre. Vold, både utøvelse og bli utsatt for vold, henger nært sammen med

alkoholbruk. Også jenter som bruker mye alkohol nærmere seg guttene i voldsbruk og utsatthet for vold.

Ingen av undersøkelsene, om ungdom på landsbasis og ungdom i Oslo, finner at den mest utsatte ”problemgruppa” synes å bli større. Den er der, og selv om ungdom stort sett blir ”snillere”, finner undersøkelsene en liten men konstant gruppe, som skårer høyt på problematferd.

2.5 Gjenger og nettverk

Når problematferd blant unge blir til kriminalitet eller svært omfattende normbrudd, blir ungdomsgruppen ofte studert gjennom gjengbegrepet. Fra amerikanske gjengstudier på 1920-tallet og W. F. Whytes klassiske studie *Street Corner Society* opp til i dag foreligger det et helt bibliotek av ”gjengstudier” internasjonalt. Det samlende trekket ved både gjengbegrepet og studiene er at de omfatter unge menn på kanten av samfunnet ofte med innvandrere eller minoritetsbakgrunn. Whyte gjennomførte sin studie, som ble publisert i 1943, blant unge italienske innvandrere i et slumområde i Boston i USA. Innenfor det vi kan kalle ”gjengstudier” finnes mye relevant litteratur om ”problemungdom” og kriminell ungdom.

2.5.1 Gjengbegrepet under lupen

Nyere forskning har begynt å se kritisk på selve begrepet gjeng og stiller spørsmål om det er adekvat og dekkende for de til dels ulike fenomenene som studeres i ”gjengperspektiv”. Eurogang-prosjektet¹⁰, med deltakelse også fra norske forskere, definerer en gjeng slik (kortversjon): en varig gateorientert ungdomsgruppe med illegale aktiviteter som en del av gruppens identitet. Densley (2014) framholder at siden begrepet gjeng kom inn i vanlig språkbruk, har det blitt en lettvinnt forkortelse for å beskrive en rekke former for kollektiv atferd. Han bruker Storbritannias statsminister David Camerons reaksjoner etter de voldelige opptøyene i London 2011 som eksempel. Cameron erklærte krig mot gjengene, som han karakterisert som territorielle, hierarkiske,

¹⁰ Et nettverk av forskere fra nasjonale team som samordner og oppdaterer kunnskap om gjenger og ungdomsgrupper i Europa, lenke til hjemmeside: <http://www.umsl.edu/ccj/Eurogang/eurogangprojectsummary.html>

ekstremt voldelige og bestående stort sett av unge gutter fra dysfunksjonelle familier. De tjener penger på kriminalitet, særlig på narkotika, og er sammensveiset av en påtvunget lojalitet til en autoritær gjengleder. Densley framholder at Camerons beskrivelse er helt i tråd med prototypen på det amerikanske gjengbegrepet.

I sine egne studier av gjenger i London legger Densley følgende definisjon til grunn: (a) Selvformede sammenslutninger av jevnaldrende med et felles navn og konvensjonelle og symbolske signaler på medlemskap, (b) består av personer som aksepterer hverandre som gjengmedlem, (c) lite åpne mot omverdenen og mye av informasjonen om hva som skjer er holdt innenfor gruppen, (d) uenighet og krangler innad i gruppa kan ikke håndteres av en tredje part (f.eks. politiet), (e) involvert i illegale aktiviteter.

I boka *Youth Gangs, Violence and Social Respect* går Rob White kritisk gjennom ulike definisjoner av gjengbegrepet. White starter med å slå fast at selve begrepet ”gjeng” i aller høyeste grad både er omstridt og kontroversielt: ”The concept of gang is highly contentious and controversial”. Dette er et hovedbudskap i boken. White går gjennom ulike definisjoner av gjenger og, selv om definisjonene oppviser stor variasjonen, finner han at de fleste beskriver gjenger som en relativ fast gruppering med medlemskap, et sett av ytre felles symboler, en definert ledelse og ulovlig virksomhet. White hevder at studier av ”gjenger” må ta utgangspunkt i at det ikke finnes én modell for gjeng og gjengbegrepet. På grunnlag av egne studier oppsummerer han at det ofte ikke er noen klar avgrensing mellom de som er inne i gjengen og de som står utenfor. Gruppemedlemskap og nettverk kan være vel så treffende beskrivelser av grupperinger som går under betegnelsen gjenger: Det finnes grader av tilhørighet og tilknytning, som varierer etter omstendigheter og aktivitet.

En gjennomgang av forskning fra USA oppsummerer at studier av gjenger må ta høyde for følgende fire elementer (White 2013):

Gjenger er forskjellige: De varierer blant annet i etnisk sammensetning, kriminell aktivitet, medlemmenes alder, tilbøyelighet til voldsbruk og stabilitet i organiseringen.

Gjenger forandrer seg: Framveksten styres blant annet av inngrep, for eksempel forebygging og/eller kamp mot gjengen(e), og av

indirekte faktorer som demografiske endringer, økonomiske betingelser og medias omtale av gjengen/gjenger.

Reaksjonene overfor gjenger varierer: Noen lokalsamfunn fornekt eksistensen av gjenger, mens andre skaper sensasjon dersom man oppdager et en gjeng/gjenger opererer i området (ytterpunktene). Noen lokalsamfunn etablerer arbeids- eller ekspertgrupper for å håndtere gjengproblemer, mens andre foretar evalueringer av omfanget og karakteren av gjengproblemet.

Effektive tiltak varierer: Lokalsamfunn har utviklet ulike tiltak overfor gjenger inkludert forebygging, inngripende tiltak, bekjempelse og tiltak gjennom strafferettssystemet.

White framholder at gjengstudier bør forholde seg til disse fire elementene. Han er skeptisk til å lage generelle idealtyper eller universelle kjennetegn ved gjengbegrepet. White skriver videre at gjengmedlemskap ikke er noe absolutt eller ubevegelig, men tvert imot høyst skiftende og bevegelig. Ofte finner vi ikke en klar skillelinje mellom de som er innenfor gjeng og de som ikke tilhører gjengen. Fra studier av gjenger i Australia over en lang periode oppsummerer han at gruppedlemskap og vennenettverk kan være like presise beskrivelser. Det finnes lag av tilhørighet og forbindelser som varierer i forhold til omstendighetene og aktiviteten. Symbolske effekter, som viser at du er medlem av gjengen, forekommer sjelden. Og av de hundrevis av intervjuene White og kolleger har gjennomført med personer som er engasjert i en form for ulovlig eller avvikende gjeng- eller gruppeaktivitet, er det kun en informant som forteller om spesifikke opptaksritualer til gjengen. Undersøkelser viser for øvrig at grupper, som selv bruker karakteristikken ”gjeng”, tenderer i større grad mot å være involvert i vold og kriminell virksomhet, enn gjenger som kaller seg en gruppe eller ”crew”¹¹ (White 2013).

2.5.2 Gjengstudier i Norge

En kunnskapsstatus over ungdomsgjenger utarbeidet for Justisdepartementet oppsummerer at studier av gjenger i Norge og særlig i øvrige Norden er begrenset (Lidén og Sandbæk 2009).

¹¹ Crew kan oversettes med mannskap, arbeidslag og med gjeng. Her er det en klar nyanse mellom ”gang” og ”crew”, der sistnevnte signaliserer en viss distanse fra mer kriminell gjengatferd.

Internasjonalt tilhører ikke gjengstudiene ett forskningsfelt. Tradisjonelt har feltet vært dominert av kriminologer og psykologer, som representerer to ulike tilnærminger. Lidén og Sandbæk noterer at andre samfunnsforskere, som sosiologer og antropologer, har kommet mer inn og nærmer seg feltet på en bredere basis.

I nyere ”gjenglitteratur” er gjenger nært forbudent med unge menn med etnisk minoritetsbakgrunn, som faller utenfor sentrale arenaer i samfunnet som utdanning og arbeid. Dette stemmer for en stor del også for norske gjenger. Los Muchachos var en gjeng av unge gutter med basert i Oslo indre øst. Los Muchachos ble tidlig identifisert som en gjeng og begynte å opptre som gjeng, med en del tydelig ytre symboler som signaliserte tilhørighet (Varang 2000, Hanoa m.fl. 2004). Varang drøfter hvorvidt identifisering av gruppa som en gjeng fra omgivelsene, blant annet miljøarbeiderne på ungdomsklubben der guttene vanket og av andre unge, bidro til å befeste gjengidentiteten. I likhet med andre beskrivelser av gjenger, finner også Varang at kjerna består av en liten gruppe på fem personer og en større gruppe i omlandet rundt gjengen. I slåsskamper med andre gjenger kunne Los Muchachos mønstre rundt 30-40 gutter – det var snakk om opp til 100 gutter – men i følge Varang ble det aldri en realitet, og hvorvidt tallet på 100 gjengtilhengere var reelt forble uvisst.

Drivkraften bak Los Muchachos kriminelle handler synes å være ønske om status både gjennom handlinger og ikke minst, gjennom inntektene fra kriminell virksomhet som finansierte fester og et liv i en ”eventyrverden”. Varang referer blant annet fra et intervju der en av guttene forteller om planlegging av større kriminelle bedrifter, blant annet forsøkte de å skaffe våpen. Rammen for intervjupersonens forståelse av gjengens planer er en kombinasjon av voksen gangsterfortellingen og indianer – cowboy leken: Her var de voksne gangsterne som skulle ordne skikkelig butikk og samtidig unge gutter på eventyr. Eventyret tok slutt, guttene ble tatt av politiet, det ble tiltale og rettssaker. Varang stiller spørsmål om risikovurderinger i forhold til å bli tatt for de mange lovbruddene inngikk i eventyrfortellingen. Hun tenderer til å konkludere med at guttene ikke, eller i liten grad, klarte å ta inn at de levde og handlet i en risikosone, og at eventyret uvegerlig ville ta slutt.

Historien om Los Muchachos kan være en historie om gutter som begynte med kriminelle handlinger fordi de kjedet seg. Varang beskriver bakgrunnen til de viktigste informantene sine, tre gutter i kjernen av gjengen. Kort oppsummet syntes ingen av disse guttene at det var noe særlig bra hjemme. De hadde vanskelige oppvekstvilkår (se også Gemert og Fleisher under).

I en studie av B-gjengen argumenterer Inger Lise Lien (2005) for å bruke nettverksbegrepet som tilnærning for å analysere forholdet mellom gjengmedlemmene og dynamikken i gruppen. Gjenger kan for eksempel være basert på slektskap og nettverk knyttet sammen av bekjenskaper. Slektskapsbaserte gjenger gir en stabil organisatorisk ramme. Kjernen i B-gjengen var en familie med far og syv sønner. Man kan stille spørsmål om hvor godt B-gjengen som case treffer i en diskusjon om ungdomsgjenger. B-gjengen må heller karakteriseres som godt organisert, kriminelt belastet familiedrevet nettverk. Familiebaserte kriminelle grupper er avdekket i Oslo senere¹².

Yngve Carlsson har blant annet studert gjenger i Oslo gjennom evaluering av prosjektet ”Tett På” (2001-2004). Gjengen (Furuset Bad Boys) startet med aktiviteter som kan sammenlignes med ”barneranerne” i Oslo i 2013; ran av mobiltelefoner og merkeklær fra andre unge. Aktiviteten utviklet seg til dannelse av en kriminell ungdomsgjeng med blant annet væpnet ran på rullebladet. Carlsson poengterer at det ikke var kriminaliteten som førte disse guttene sammen. Det var felles opplevelser på andre arenaer: De gjorde det dårlig på skolen, de var bråkmakere og hadde problemer med å styre sinnet sitt. For mange var det mer juling enn støtte å få hjemme.

2.5.3 Fra surrogatfamilie til kriminell gjeng

Studier fra andre land gir resultater som ligner på de andre studiene referert over. I sin studie av guttegjenger i London finner Densley (2014) de samme bakenforliggende forklaringene på gjengdannelse som Carlsson referer til. En av Densleys informanter, et gjengmedlem sier følgende: Det som brakte oss sammen og

¹² F.eks. Lime-saken, flere er i familie av de som er siktet for flere former for kriminalitet. Pågrepser og siktelser i narkotikasak i Oslo 30. september 2014, flere i familie, flere barn involvert

kjernen som holder oss sammen er situasjonen vår. Enten enslig mor, verken mor eller far eller ingen som bryr seg om deg, og du er bare på gata og lever ditt eget liv, og du trenger noen kontakter for å holde ut (go ahead). En annen informant omtaler gjengen som en surrogatfamilie; kan sitte sammen å prate og le, de kjører deg rundt og noen ganger får du til og med lommepenger. Densley poengterer at medlemskap ikke er styrt av strenge regler og ritualer, men av felles historie, nåsituasjon og interesser. De er i utgangspunktet ikke kriminelle grupper eller nettverk, men de kan raskt bli det.

Også Gemert og Fleisher (2005) stiler mot å finne bakenforliggende årsaker til gjengdannelse. Studien, som vi finner verdt å gjengi her, handler en marokkansk guttegjeng i en bydel i Amsterdam. De fleste med marokkansk bakgrunn i Nederland kom som arbeidsinnvandrere. I likhet med de første arbeidsinnvandrerne i Norge, begynte ikke-vestlige innvandrere i Nederland i ordinære ufaglærte jobber. Andre generasjon marokkanske innvandrere pådro seg notorisk dårlig rykte og var overrepresentert i kriminalstatistikken. Mediene omtalte gruppene som ”gjenger”, men som forfatterne drøfter (se under), er det tvilsomt om de kan kalles gjenger i tradisjonell betydning av begrepet. Guttegjengens i denne studien hadde navn etter området der guttene pleide å holde til. Befolkningen i selve området eller delbydelen var sammensatt av flere grupper etniske minoriteter og karakteriseres som heterogen. Personer med marokkansk bakgrunn utgjorde imidlertid en stor andel av befolkningen. Bydelen var ikke karakterisert som getto eller ”no-go-area” (farlig område).

Guttegjengens hadde ingen felles ytre symboler – klær, frisyre, tatovering og lignende – som signaliserte gruppe- eller gjentilhørighet. Forskerne fant ingen hierarkiske strukturer eller klare ledere. Enkelte hadde mer innflytelse enn andre, for eksempel fordi de var sterke eller tøffe. Forskerne fikk etter hvert innpass i en gruppe bestående av 24 gutter. De aller fleste hadde marokkansk bakgrunn. Disse guttene hadde noen felles kjennetegn. Så godt som alle kom fra store familier med lave inntekter. Innad familiene rådet svært tradisjonelle kjønnsroller, som betød sterk kontroll over jentene og stor frihet for guttene. Guttene var henvist til å oppholde seg mye utenfor hjemmet. De hadde mer eller mindre droppet ut av skolen, de hadde lite

arbeidserfaring og få ferdigheter som ble etterspurt på arbeidsmarkedet. Noen hadde hatt strøjobber, men ingen hadde noen gang hatt fast jobb. Samtlige var også tatt for minst ett lovbrudd. Enkelte hadde pådratt seg et langt rulleblad.

Ofte hører man om gjenger som har spesialisert seg på noen kriminelle aktiviteter. Repertoaret til denne gruppa beskrives som kafeteriaprinsippet. Tyveri, innbrudd og ran sto på listen, men også ikke innbringende aktiviteter som tagging, hærverk og slåssing. Mange av disse guttene framsto som tøffe og sterke i gjengen, men de er svært dårlig forberedt på roller og sosiale arenaer som voksentilværelsen vil kreve av dem. Etter noen år vil de stå tomhendte tilbake med et rulleblad og uten å ha tilegnet seg ferdigheter for å kunne håndtere voksentilværelsen. Forfatterne poengterer også at de var vanskelig å hjelpe videre. Flere tilbud og programmer, som hadde hatt god effekt overfor andre ungdomsgrupper, hadde begrenset virkning overfor disse guttene. Noen tok ut det de så som fordelaktig for seg selv, for så å droppe ut. Gemert og Fleisher diskuterer ulike årsaker til at særlig marokkanske gutter så ut til å havne skjevt ut. En vanlig forklaring er at disse guttene står med ett bein i to svært forskjellige kulturer og utsettes for et vanskelig krysskulturelt press. Forfatterne avviser denne forklaringen som tilstrekkelig. Bare et lite mindretall av gutter med marokkansk bakgrunn dropper ut og blir kriminelle. Dessuten, hevder forfatterne, kultur skapes og utvikles i en dynamisk samhandling mellom mennesker, der menneskene også er aktører og gjør sine valg. De avslutter med å påpeke et paradoks i dynamikken i gjengen. På den ene siden er det liten tillit guttene imellom, de stoler bare i begrenset grad på hverandre. På den andre siden handler de som gruppe mot eksterne trusler.

Gjennomgang av noen nyere studier av kriminelle guttegjenger viser at gjengbegrepet, slik det er blitt brukt blant annet i amerikanske studier, har begrenset nytteverdi for å beskrive ungdomsgrupper som operer og knyttes sammen rundt lovbrudd. Det dreier seg heller om nettverk, der enkelte personer kan, men ikke nødvendigvis, utgjøre en kjerne. Delvis blir disse gruppene identifisert og definert av omverdenen som gjenger, og delvis er de mer eller mindre sammenknyttede grupper og/eller nettverk. Definisjoner og begreper reflekterer som oftest en realitet, men navnet man setter på fenomenet vil også bestemme både hvordan man forstår fenomenet og hva man velger å foreta seg. Studiene

indikerer at det vil være en mer dekkende beskrivelse og operer med betegnelser som nettverk og bekjenskaper.

2.5.4 Offer og skurk

I de refererte studiene framstiller intervjupersonene seg som tøffe og sterke. Studiene viser også at guttene har søkt sammen ut fra en følelse av manglende tilhørighet, enten det er hjemme, på skole eller samfunnet generelt. De kan karakteriseres både som ofre og lovbrύτεe i et sosialt perspektiv. Også i mer bokstavelig forstand er det mer sannsynlig at disse guttene er ofre for vold og kriminalitet enn "vanlig" ungdom. Smith & Ecob (2007) har gått gjennom store datamengder og undersøkelser som påviser en udiskutabel sammenheng mellom lovbrύτεe og offer: Personer som begår lovbrudd er i større grad enn "lovlydige" også offer for lovbrudd og kriminalitet. En rekke studier viser at lovbrύτεe og ofre deler følgende generelle kjennetegn: de er unge, de er menn, de er enslige og de er arbeidsløse. Sannsynligheten for både å være lovbrύτεe og offer om man tilhører en etnisk minoritet. Gjennom en større longitudinell studie (følger personene over flere år) av skotske tenåringer finner Smith & Ecob en sterk sammenheng og likhet mellom lovbrύτεe og offer. Sammenhengen går begge veier: Personer som begår lovbrudd er oftere ofre og omvendt. Studien omfatter både karakteristika ved nabolaget og kjennetegn på individnivå. Smith & Ecob fant den viktigste forklaringen i individuelle karakteristika: Gruppen av lovbrύτεe/ofre kjennetegnes av risikoadferd og impulsivitet, en livsstil med risikopregede fritidsaktiviteter og svake sosiale bånd.

Sveinung Sandberg (2009) analyserer kvalitativt materiale samlet inn gjennom intervjuer med unge narkotikaselgere langs Akerselva (se også Sandberg og Pedersen 2009). Overordnet problemstilling er den samme som hos Smith og Ecob: gangster, offer eller begge deler. Metodikken og analyseverktøyer er imidlertid svært ulikt i de to studiene (kvantitative data versus intervjuer). Sandberg analyserer intervjuene langs to diskurser eller forståelsesrammer. Den *undertrykkende diskursen* handler om arbeidsløshet, rasisme og andre hindre for å komme noen vei i majoritetssamfunnet. Denne diskursen omfatter gjerne også opplevd motstand og manglende vilje til å hjelpe i velferdssystemet. Den undertrykkende diskursen gir en begrunnelse for salg av narkotika: "Hadde jeg hatt en jobb, eller hadde jeg hatt mulighet til å få en jobb, ville jeg ikke holdt på

med dette”. Diskriminering på arbeidsmarked inngikk ofte i informantenes fortellinger. Den andre fortellingen har opphav i det Sandberg betegner som *gangsterdiskursen*. Informantene forteller og innimellom demonstrerer hvor tøffe og smarte de er og hvordan de vinner respekt i miljøet gjennom ”gangsteropptreden”. Det typiske var at informantene vekslet mellom de to diskursene; de var både undertrykte og utsatt for diskriminering og tøffe aktører på gata.

2.6 Oppsummering

Kunnskapsstatusen i dette kapitlet er inndelt i følgende hovedstolper:

- De sosiale omgivelsene med vekt på områdestudier
- Kriminalitet, ungdom og innvandring
- Utdanning og arbeid
- Ungdom og problemer; de fleste, men ikke alle er snillere enn før?
- Gjenger og nettverk – hva forklarer gjengstudiene?

Nabolagseffekter dreier seg om karakteristika ved et område, som antas å påvirke beboernes muligheter i utdanningssystemet, på arbeidsmarkedet og på sosiale arenaer, ut over den enkeltes egne ressurser og sosiale og økonomiske kapital. Sosial kapital eller individuelle ressurser blant barn og unge måles vanligvis i husholdets sosioøkonomiske posisjon og ressurser. Ulike studier konkluderer med at området den unge vokser opp i har noe, men begrenset betydning for utdanning og arbeidslivsdeltakelse senere i livet. Sosioøkonomisk bakgrunn har klart større betydning. Et av de tydeligste funnene i en omfattende studie fra Oslo, er at oppvekst i et nabolag der en stor andel beboerne har velferdsytelser som inntektskilde, minsker sjansene for å lykkes i utdanning og arbeidsliv senere i livet. Forskerne bak studien antyder at den generelt høye sysselsettingen i Norge (og Oslo) resulterer i at å stå utenfor arbeidslivet vil innebære å befinne seg i ytterkanten av samfunnet.

Alder og kjønn er de viktigste faktorene for erfaringer med lovbrudd. Unge begår oftere lovbrudd enn andre aldersgrupper, og

unge menn i 19-20-årsalderen topper statistikken over antall siktede for lovbrudd. Kriminaliteten i Norge har gått ned de siste tiårene både generelt og blant unge. Det har imidlertid vært en økning i andel som er siktet for utpressing og ran blant unge i alderen 15 til 29 år. Til trodd for en økning er gruppe likevel svært liten.

Isolert sett viser statistikken at unge menn med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn relativt oftere begår lovbrudd enn andre. Kontrollert for sosiale forhold blir forskjellen mellom denne gruppa og annen ungdom klart mindre. De aller fleste lovbrystere også blant de unge er ”etnisk norske”. Vi har imidlertid pekt på noen risikofaktorer for å falle utenfor og vist til forskning som peker på at risikofaktorene er høyere for unge med innvandrerbakgrunn og unge i familier og miljøer med levekårsproblemer. Disse faktorene kan spille sammen. Unge i denne posisjonen vil antakelig ha større sjanse for å falle utenfor – utvikle et rusproblem, bli involvert i alvorlig kriminell virksomhet – enn annen ungdom.

Vi har sett på forskning om hvordan ulike grupper klarer seg i utdanning og arbeidsliv. Av store grupper skiller ikke-vestlige innvandrere seg noe ut. Sammenlignet med andre europeiske land har innvandrere og personer med innvandrerbakgrunn i Norge i gjennomsnitt høy sysselsetting, og de er like aktive i utdanningssystemet som annen ungdom. Undersøkelser viser at de møter noen spesifikke utfordringer med å finne seg til rette i utdanningssystemet og ulike former for diskriminering eller stigmatisering. Både norske studier og studier fra andre land har avdekket at det skjer en forholdsvis utbredt form for etnisk diskriminering ved inngangen til arbeidslivet.

Undersøkelser blant unge i Norge og i spesifikt i Oslo viser at ungdommen blir ”snillere” enn før. Det er mindre problematferd blant ungdom flest. Undersøkelsene påker imidlertid på et det finns en liten og forholdsvis konstant gruppe med omfattende problematferd. Denne gruppa bruker mer rusmidler, den har i tillegg gjennomgående dårligere psykisk helse og er oftere del av en familie med dårlig råd sammenlignet med unge generelt. Det kan synes som om polariseringen mellom ungdomsgrupper med innvandrerbakgrunn er større enn for annen ungdom. Blant unge med innvandrerbakgrunn ser vi en liten gruppe med omfattende

problematferd og alkoholbruk, unge med innvandrerbakgrunn generelt bruker mindre alkohol enn annen ungdom. Vi finner ikke den samme polariseringen blant unge uten innvandrerbakgrunn.

Siste del av kapitlet drøfter hvorvidt gjengstudier og gjengbegrepet har forklaringsverdi i forhold til ungdom som begår (flere) lovbrudd og utøver annen problematferd. Et entydig funn er at det er lite fruktbart å snakke om ungdomsgjenger i samme terminologi som i de klassiske studiene av etablerte kriminelle grupper. Studiene er imidlertid relevante for noen av de gruppedannelsene vi ser i materialet for denne rapporten, og som er tema for de neste kapitlene.

3 Kjennetegn ved unge ranere

Dette kapitlet presenterer kjennetegn ved de unge som begikk ran i Oslo i 2013. Kapitlet drøfter spørsmålet om hvem de unge ranerne er. Hvem man er og hvorfor man handler ut fra noen spesifikke forutsetninger henger sammen. Det handler blant annet om at enkelte har blitt – og er – den personen som begår ran. Individuelle kjennetegn er imidlertid ikke tilstrekkelig til å forklare hvorfor et fenomen som ran, og barn og unge som raner barn, oppstår. Noen er for eksempel med på handlinger fordi de opptrer i spesifikke sammenhenger, som de i andre sammenhenger ville tatt avstand fra. Dette berører hvorfor noen begår ran og andre, med tilsvarende bakgrunn, tar en annen retning med live. Et skille mellom spørsmålet om hvem de unge ranerne er og hvorfor de har begått ran er derfor ikke helt enkelt. Dette skillet er likevel en effektiv måte å organisere stoffet og rapporten på. Spørsmålet om hvorfor de har begått ran drøftes i neste kapittel (kapittel 4).

Kunnskapsstatusen basert på litteraturgjengangen i kapittel 2 kan ikke konkret ”beskrive” hvem de unge ranerne i Oslo i 2013 er. Men den kan bidra til å sette empirien inn i en større og ”forklarende” sammenheng. Det viktigste elementet i kapitlet er empirien som er innsamlet i prosjektet. Empirien omfatter intervjuene med hjelpeapparatet (Oslo kommune og Oslo politidistrikt) og samtaler og intervjuer med unge (både som har deltatt i/gjennomført ran og andre). Intervjuene settes inn i en forståelsesramme der litteraturen fra kapittel to og med inndragning fra annen relevant forskning utgjør rammen. Intervjumaterialet tegner et sammensatt bilde av de unge ranerne.

Et interessant trekk ved intervjuene er at beskrivelsene og vurderingene av hvem ranerne er går på tvers av intervjugrupper; sosialfaglig ansatte, ansatte i politiet og ansatte på strategisk og operativ nivå. Som analysene lenger ute i kapitlet viser, er utkrystalliserer det seg to hovedgrupper og noen tversgående

grupper av unge ranere og i unge som beveger seg i risikozonen. For eksempel har politiet og personer i sosialfaglige profesjoner både ulik utdanning og ulike roller overfor de unge, og man kunne tenke seg at de oppfattet ungdommene ulikt. Skillelinjer i oppfatninger og beskrivelser basert på posisjoner og faglig bakgrunn er imidlertid ikke påfallende i intervjuene. En forklaring på dette kan være at det foregår et utstrakt samarbeid om målgruppa blant informantene i prosjektet. Utveksling av informasjon og eventuelle diskusjoner om tiltak og innsats bidrar ofte til å skape felles oppfatninger av en gruppe, fenomen, problemstillinger eller tema for samarbeidet. Nettopp fordi det ikke framtrer klare skiller mellom informantgrupper, har vi ikke funnet det hensiktsmessig å poengtere hvem/hvilken type informant som snakker¹³.

3.1 Strukturelle risikofaktorer

Kunnskapsstatusen konsentreres om meso- og mikronivå, om områder og individer/smågrupper. Om vi bare ser på mikronivå, hvem er disse, i den store sammenheng, svært få unge, som har utført ran i Oslo, vil vi få begrenset kunnskap om risikofaktorer for at andre tenåringer skal begå ran og andre kriminelle handlinger de neste årene. Som litteraturgjennomgangen i kapittel 2 illustrer, ligger risikofaktorene blant annet i omgivelsene. Om man observerer unge man kan anta er på vei ut i et miljø med lovbrudd og eventuelt rus, ligger det som oftest noe i bakgrunn og omgivelser som kan forklare eller ”forutsi” hvorfor dette sannsynligvis ender i et dårlig spor. I denne delen skal vi kort gå se på utviklingen av lovbrudd blant unge i Oslo, og strukturelle forhold som kan øke sannsynligheten for at ran forekommer i enkelte områder.

Tall fra Oslopolitidistrikt viser at til tross for en økning i antall unge i befolkningen, har antall lovbrudd i ungdomsgruppa gått jevn ned siden 2007. Den dominerende gruppa lovbrøtere er gutter mellom 15 og 17 år. Jenter totalt og gutter under 15 år utgjør mindre grupper. Tallene viser også at færre enn en av fem, som ble

¹³ Informantgruppene kan til dels være uenige om hvem som er ”hovedaksjonær” i problemet og hvilket tiltak som bør sette i verk. Dette har ikke vært hovedtema for prosjektet, men vil bli berørt i kapittel 5, som skisserer noen forslag til styrket innsats.

registrert med straffbart forhold i Oslo i 2013, figureerte i statistikken året før. Det indikerer at fire av fem blant de helt unge ikke fortsetter med lovbrudd. Antall personer med straffbare forhold i 2013 var på nivå med 2012. Ser vi spesifikt på ran, har antall anmeldelser og antall gjerningsmenn under 18 år svingt en del. Antall gjerningspersoner var høyest i 2007 og 2009 med henholdsvis 103 og 101 personer. Antall anmeldelser i ”ransbølgeåret” 2013 var på nivå med 2009 (103 og 101 anmeldelser). Antall gjerningspersoner under 18 år var imidlertid 81 i 2013. Antall gjerningspersoner i alderen 18 til 23 år var om lag det samme i 2013 som året før. Tallene er fra rapporten SaLT o 2013 *Barne- og ungdomskriminalitet i Oslo*.

3.1.1 Mange unge – en risikofaktor

Kriminalstatistikken viser at omfanget av lovbrudd er høyest for unge rundt 20 årsalderen. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at nærmere en prosent av alle unge menn i alderen 19 til 20 år ble sikret for et lovbrudd i 2013. Andelen lovbrudd i aldersgrupper stiger bratt fra 14-15 årsalderen til rundt 20 år og derfra går kurven jevnt nedover. Dette bildet gjelder for menn og befolkningen som helhet. De fleste lovbrøyttere er menn. Lovbrudd blant menn påvirker derfor helhetsbildet i svært stor grad. Andel lovbrudd blant kvinner er også høyest rundt 20-årsalderen, men fra slutten av 20 årene ligger kvinner stabilt på en andel godt under en promille av hele befolkningen. Den største gruppa av lovbrudd blant de yngre (18 til 30 år) er narkotikakriminalitet¹⁴ (se også Stene 2007, Stene og Lid 2013).

Alder og kjønn (menn) er de viktigste faktorene for å komme i befattning med lovbrudd. Store ungdomskull vil øke risikoen for flere lovbrudd. Forekomsten og omfanget av lovbrudd påvirkes av flere forhold. Mange unge er en risikofaktor på meso- og makro-nivåen. Tabell 3.1 viser andelen unge som del av befolkningen hele Oslo og i noen utvalgte bydeler. Dette er bydeler som har vært områder for ran og/eller har en overrepresentasjon av unge i alderen 13 til 19 år i befolkningen.

¹⁴ <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbrudde>

Tabell 3.1 *Andel unge i alderen 13 til 19 år av befolkningen i hele Oslo og av befolkningen i utvalgte bydeler og delbydeler*

Bydel	Andel 13-19 år	Delbydel	Andel 13-19 år
Hele Oslo	6,4		
Alna	7,9	Furuset	9,2
Grorud	8,3	Romsås	9,4
Stovner	9,9	Fossum	10,5
		Høybråten	10,5
		Stovner	10,5
Søndre Nordstrand	10,4	Bjørndal	13,2
Gamle Oslo	4,1		

Mens unge i alderen 13 til 19 år utgjør 6,4 prosent av befolkningen i Oslo, er aldersgruppa klart overrepresentert i bydelene Alna, Grorud, Stovner og Søndre Nordstrand. Andelen unge i forhold til befolkningen er enda større i noen områder innenfor bydelene. I Bydel Alna er andelen størst på Furuset og i Bydel Grorud er den høyest på Romsås. I Bydel Stovner ligger tre områder likt og litt over gjennomsnittet for hele byen. De tre områdene/delbydelene er Fossum, Høybråten og Stovner. Disse tre områdene har imidlertid ulik bebyggelse og boligstruktur. Den sosioøkonomiske sammensetning i befolkningen følger vanligvis boligstrukturen (og boligprisene): Områder dominert av eneboliger, som for eksempel Høybråten, har en befolkning med høyere sosioøkonomisk status enn delbydelen Stovner (Stovner er både en bydel og en delbydel i Stovner). Men her må det legges inn et forbehold: Det er ingen entydig sammenheng mellom befolkningen i et område, sosioøkonomisk status og boligstruktur.

Den høyeste konsentrasjonen av unge i aldersgruppa 13 til 19 år i Oslo finner vi i Bydel Søndre Nordstrand. Delbydelen Bjørndal utmerker seg med en dobbelt så høy andel unge som hele Oslo. Det er viktig å understreke at mange unge i et område ikke predikerer økt kriminalitet. Det utgjør en risikofaktor og øker den statistiske sannsynligheten for flere lovbrudd begått av unge og flere lovbrudd totalt. Bosted Oslo (storbyfaktoren) øker også sannsynlighet for lovbrudd (f.eks. Skardhamar 2006).

De nevnte bydelene er ikke de største i Oslo, selv om de har folketall på linje med en mellomstor norsk by. Disse bydelene har imidlertid en svært høy andel ikke-vestlige innvandrere. Personer med innvandrerbakgrunn fra land i Asia og Afrika utgjør mellom 37 prosent (Grorud) og 45 prosent (Stovner) i de fire bydelene. Vi finner imidlertid store forskjeller innad i bydelene. I Stovner utgjør Fossum og Høybråten to ender av skalaen med henholdsvis 59 og 25 prosent med ikke-vestlige innvandrerbakgrunn. Ikke-vestlige innvandrere er, som også vist i kapittel 2, overrepresentert i kriminalstatistikken. Når andre forhold trekkes inn, som inntekt, utdanning og befolkningsstruktur i ulike innvandrergupper, dempes effekten av innvandrerbakgrunn (Skardhamar 2006, Skardhamar m.fl. 2011). Med andre ord: ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er bare litt av ”forklaringen” på at lovbrudd forekommer relativt oftere i enkelte innvandrergupper enn i andre deler av befolkningen.

3.1.2 Sentrumsområdet

I Bydel Gamle Oslo er andelen unge lavere enn gjennomsnittet for Oslo. Mens andelen mellom 13 og 19 år utgjør 6,4 prosent av befolkningen i hele Oslo, er prosentandelen i Gamle Oslo 4,1. Andel beboere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er lavere enn i de andre bydelene som omfattes i tabell 3.1 (28 prosent). I delbydelen Grønland er andelen 41 prosent. Selv om andelen ikke-vestlige innvandrere er lavere for hele bydelen enn i de andre bydelene omtalt over, er bydelen et miks av kulturelle uttrykk, som blant annet gir seg uttrykk i at bydelen og særlig Grønland er formell møteplass for en rekke ulike trossamfunn (Bettum 2007). Et bredt religiøst uttrykk innebærer selvsagt ikke risiko for økt kriminalitet. Det signaliserer at andelen med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, som bruker bydelen til ulike aktiviteter, er større enn omfanget av ikke-vestlige innvandrere som er bosatt i bydelen.

Områder med store belastninger i form av salg av illegale rusmidler – breddene langs Akerselva, Grønlands torg og Storgata – og samlingssteder for utsatt ungdom, som Oslo S og området rundt ligger enten i eller tett på bydelen¹⁵. Gamle Oslo har også flere

¹⁵ Fra intervjuer og deltakende observasjon med Uteseksjonen i Oslo kommune, beskrivelser fra informanter og andre kilder (f.eks. Sandberg og Pedersen 2009)

byomfattende tilbud til unge, som for eksempel Riverside kafé med blant annet ulike aktiviteter og rådgivning, og Byomfattende senter for enslige mindreårige asylsøkere (BYMIF). Flere informanter poengterer at tilbudene til unge i bydelen brukes av ungdom fra flere bydeler, men i hovedsak bydeler i Oslo øst. Både de etablerte tilbudene og området rundt Oslo S og langs Akerselva brukes av ungdom fra bydelen og tiltrekker seg unge fra andre, primært østlige, bydeler.

Bydel Gamle Oslo har et av de største barnevernskontorene i Oslo og et av de største i hele landet (bydelen er en av de mest folkerike i Oslo). En av informantene, som jobber med utsatt ungdom i Oslo kommune, sier følgende om bydelen:

Dessverre foregår det en del ulovlig virksomhet i bydelen. Noen yngre blir trukket inn som løpegutter – det kan kompensere for mangler på andre områder; mangler som gir sårbarhet.

Bydel Gamle Oslo framstår som en ”salatbolle” (Alghasi m.fl. 2006), der ulike befolkningsgrupper og aktiviteter (bl.a. religiøse, ungdomstiltak, illegale) ristes sammen uten å smelte sammen. Til det er aktivitetene for ulike i karakter. Målet med noen av aktivitetene er nettopp å styrke spesifikke kulturelle og/eller religiøse uttrykk. Gamle Oslo og særlig Grønland uttrykker en globalisering som ofte er tydeligere i områder i større byer. Flere andre bydeler i Oslo, og særlig de vi har omtalt over, har også et ”salatbolle”-preg. Et særtrekk ved Gamle Oslo og andre bydel indre Oslo øst er gentrifisering, som har skapt store sosiale og økonomiske forskjeller mellom ulike grupper innad i bydelen. Et siste element, som særlig bør nevnes er at deler av Gamle Oslo er nærmeste nabo til en annen form for globalisering; nemlig enorm velstand og rikdom åpenbart gjennom operaen, andre signalbygg og boligområder i de høyeste prisklassene (jfr. Sætre og Grytdal 2014). Avstanden fra disse omgivelsene og ned til de unge som har vært involvert i ran, familiene og vennene deres er nærmest ufattelig stor. Disse skrikende forskjellene berører både unge fattige, som vokser opp i bydelen, og andre unge, som tiltrekkes av miljøet i sentrum.

Hvorvidt store sosioøkonomiske forskjeller og en, på andre måter, heterogen befolkning skaper desintegrasjon og ustabilitet, er en gammel sosiologisk diskusjon. Kriminaliteten er høyere i slike

områder, men om det i hovedsak kan forklares med sosial desintegrasjon eller med fattigdom, gir ikke forskningen entydige svar på (jfr. kapittel 2).

3.1.3 Oslo øst og vest

Gjerningspersonene i ranene er i all hovedsak bosatt i Oslo øst. I følge en av informantene er det en myte at unge fra østkanten drar til Oslo vest for å rane ”mer velstående” ungdom. Informanten framholder at unge i Oslo har en høy grad av mobilitet. Unge fra Oslo vest drar til østlige bydeler i forbindelse med arrangementer. Ungdom fra hele byen bruker skateboardparken på Haugenstua. Barn og unge spiller fotballkamper og deltar på andre idrettsarrangement over hele byen: ”Både ofrene og utøverne er i grupper. En hel gruppe kan oppleve å bli rana – mobiler, solbriller, skateboard” (informant i hjelpeapparatet). Flere av ofrene for ran er barn og unge bosatt i nærmiljøet der ranene har skjedd. Også gjerningspersonene har tilhørt nærmiljøet.

3.1.4 Oppsummering

I denne delen har vi sett på strukturelle forhold som kan øke risikoen for at unge fra enkelte områder begår lovbrudd. Det ene er et rent statistisk fenomen: Noen områder har en større andel innbyggere av grupper som er overrepresentert i kriminalstatistikken enn andre områder. Andre forhold handler om at noen områder ”i seg selv” kan produsere god og mindre gode betingelser for barn og unges framtidsutsikter. Diskusjonen her dreier seg om innflytelsen fra selve nabolaget versus foreldres – og dermed husholdets - sosioøkonomiske posisjon (f.eks. Brattbakk og Wessel 2014).

3.2 To typologier av unge ranere

Sætre og Grytdal (2014) gir en grundig redegjørelse for ranstallene for Oslo politidistrikt for 2013. I ranene begått av unge gjerningspersoner er offeret ofte sårbare grupper, som barn, unge rusmisbrukere og personer på vei hjem fra fest alene midt på natta¹⁶. De unge guttene som utførte ran i Oslo i 2013 er en liten

¹⁶ Sårbare grupper er ofre også i ran begått av eldre personer

gruppe. Man må derfor være forsiktig med å generalisere og slå fast at unge som raner barn, andre unge og utsatte grupper er sånn eller slik. Når det er poengtert, ser vi likevel spesifikke mønstre som kan fortelle noe mer generelt om hvem disse ungdommene er. En gjennomgang og oppsummering av gruppa gir en profil som ligner på profilen til innsatte i norske fengsler og andre grupper av marginalisert (f.eks. den store gruppa av bostedsløse personer).

- De har et rusproblem
- De har vært i kontakt med hjelpeapparatet og er tatt av politiet for ett eller flere forhold tidligere
- Noen pådrar seg nye forhold etter at tiltale er tatt ut og/eller de har fått dom
- De har droppet ut videregående skole – noen har gjort flere forsøk og noen har mye fravær i ungdomsskolen

Ikke alle i gruppa vil få ”kryss” på hvert av disse kjennetegnene, men punktene skisserer hovedbildet. Beskrivelsene fra informantene passer delvis med en noe større gruppe, som befinner seg i utkanten av de som er tatt for ran. De kan ha vært med på ran uten å bli tatt eller vært involvert i andre lovbrudd.

Mønsteret i vårt materiale deler de unge ranerne inn i to hovedgrupper; en gruppe som opererer ut fra fattigdom og svakt fotfeste i samfunnet, og en annen gruppe med mer ressurser, men som har kommet inn på feil spor.

3.2.1 Gruppa med store levekårsproblemer

Gruppa med levekårsproblemer beskrives som unge menn/barn med svakt fotfeste i normalsamfunnet og med en oppvekst i fattigdom. De aller fleste har etnisk minoritetsbakgrunn. De unge i denne gruppa kan være født i Norge eller kom hit i tidlig barndom. Selv de som er født i Norge har de ofte foreldre med forholdsvis kort botid i landet, med svake ferdigheter i norsk og lite kunnskap om norske forhold. De unge har også mange hull i allmennkunnskapen og kan for eksempel mangle forståelse av de vesentlige norske samfunnsinstitusjonene, som politisk system og rettsvesen. En av informantene framholder at noen unge som kommer alene som mindreårige flyktninger kan klare seg bedre

enn enkelte som har familie i Norge. Den sistnevnte gruppa kan bli holdt fast i tankesett og mønstre som er lite heldige for å komme videre og bli en del av det norske samfunnet. Øia (2013) finner en liten gruppe svært utsatte unge, som blant annet kjennetegnes av at de har liten tillit til basale norske samfunnsinstitusjoner.

Sannsynligheten for sammenfall mellom den mest utsatte gruppa i Øias undersøkelse og de unge vi beskriver her er stor. Manglende tillit til samfunnsinstitusjonene kan blant annet forklares med at de i liten grad kjenner til og forstår funksjonene disse institusjonene har. Det dreier seg blant annet om Storting, regjering og domstoler.

Hvor godt de unge behersker det norske språket varierer, og: ”Noen går ut av grunnskolen uten å kunne lese og skrive” (informant). Ikke alle har norsk statsborgerskap, og de er ikke nødvendigvis klar over at lovbrudd og kriminalitet kan få konsekvenser for deres framtidige opphold i Norge. Men, som noen av informantene framholder, de fleste som begår lovbrudd i denne gruppa slutter dersom de blir tatt en gang.

3.2.2 Formes av gatekulturen

Et trekk ved denne ungdomsgruppa er at mange av gutten er henvist til å tilbringe mye tid på gata. Familien bor trangt. Leilighetene er små i forhold til antall familiemedlemmer. Flere av beskrivelsen informantene gir kan passe med guttegjengene med marokkansk bakgrunn Gemert og Fleisher (2005) studerte i Amsterdam. Mens jentene ble beskyttet og strengt kontrollert, fikk guttene stor frihet og ble henvist til å tilbringe mye tid utenfor hjemmet. Lange opphold i gaterommet skapte strukturer for gjengdannelse og kriminell virksomhet. Inger Lise Lien beskriver mer inngående hvordan spesifikke kulturelle trekk kan fortrenge gutten ut av hjemmet og til opphold på gatehjørner. Det handler om hvordan krav om kontroll av begjær og forbuden forelskelse i pakistanske innvandremiljøer retter seg både mot gutter og jenter. Jentene blir utsatt for den sterkeste kontrollen i hverdagen. Gutter og unge menn har også et ansvar for kontroll, ikke bare av jentene i familien, men av egne følelser. Kontrollen av begge kjønn motsvarer arkitektoniske anordninger i hjemmet. Som Lien påpeker, kan det by på problemer å beskytte jentenes ære i en trang og overfylt leilighet (Lien 2003a).

Det må understrekes at de trangbodde familiene, som er tematikk her, ikke primært er av pakistansk opprinnelse. Tilsvarende regler og normer gjelder i andre grupper. Trangboddhet kombinert med krav om fysisk skjerming av jentene fra brødre og brødrenes kamerater, bidrar til at de unge gutten bruker mye tid ute av hjemmet. Noe velger i hovedsak fritidstilbud, andre velger i større grad gata. Men det er ikke noe absolutt skille, og de som er på vei ut i feil spor, bruker også fritidstilbudene. En informant i et fritidstilbud gir følgende karakteristikkk av unge på vei ut i en kriminell løpebane:

Vi ser at dette går galt. De er unge, vi ser de er ute på Oslo S, langs Akerselva, i gatemiljøet, der er involvert, de "er der alltid". Av og til rusa, mer og mer rusa, de dropper ut av skolen, de får ikke bo hjemme lenger. Det baller på seg med ran, narkotika og slåsskamper.

Andre informanter framholder at det blant annet dreier seg om dysfunksjonelle familiestrukturer, med blant annet fraværende farsfigur eller fravær av far som funksjonell rollefigur i dagens norske samfunn. Barna kan være bedre i norsk enn foreldrene, og blir delvis portvoktere for hva slags informasjon foreldrene får fra skole og myndigheter. Denne typen språkbarrierer kan gi barna en maktposisjon i familien som også bidrar til dysfunksjonalitet. Dette er langt fra hele bildet. Andre informanter poengterer at de det "går galt med" også har en sosioøkonomisk bakgrunn nederst på rangstigen. Uten omskriving betyr det at de har foreldre med jobber lavest i statushierarkiet og lavest på lønnsstigen: Foreldrene jobber døgnet rundt og familien har fremdeles dårlig råd. Et annet moment er at noen av ungdommene, både guttene og jentene, tidlig må ta ansvar som barn ikke skal ha. De tar ansvar for yngre søsken. Noen må hjelpe til med å forsørge familie i et annet land. En informant poengterer at mange av disse ungdommene bekymrer seg mye; de bekymrer seg for mor, for søsken eller for familie i et annet land.

Oppsummert kan vi si at gruppa som kjennetegnes av vanskelige levekår ikke er heterogen, men den har visse fellestrekk som forsvarer gruppebetegnelse. Gruppa har mange fellestrekk med de unge guttene fra gjengstudiene referert i kapittel to. De er mye overlatt til seg selv og gata. Guttegjengingen på gata blir en erstatning for familien. De utvikler sosiale relasjoner og støtte, som de ikke

får hjemme, i gatemiljøet. ”Gjengstudiene” viser blant annet at nettverkene av unge gutter som bindes sammen av vanskelige sosiale kår og problemer ikke i utgangspunktet er kriminelle grupper, men de har potensial til å bli kriminelle gjenger.

Det er også viktig å understreke at det går bra med de fleste, også flertallet av unge i denne gruppa som har lovbrudd på rullebladet ”klarer seg”. De fleste blir ikke kriminelle og gjengangere i straffesystemet (fra intervjuene i hjelpeapparatet).

3.2.3 Unge på feil spor

De fleste i denne gruppa opplever også levekårsproblemer, men det gjelder ikke alle. Rusproblemer er utbredt, eller fordi levekårsproblemene ikke er like åpenbare som i gruppa omtalt over, kan rusproblemene framtre mer tydelig. For noen, særlig de yngste, kan det dreie seg om forholdsvis mye bruk av hasj. Noen kan tilsynelatende klare seg ganske lenge – ”de er vater til de blir rundt 18 år” (informant) – og så går ett eller annet galt. De kan ha et rusproblem, som har utviklet seg over tid, og så kommer punktet der rusen blir så dominerende at den ikke lenger kan skjules. De som skjærer ut forholdsvis sent i tenårene, uten å ha gitt spesifikke signaler om at de var på vei feil retning, utgjør for øvrig unntakene. Men nettopp derfor blir de lagt merke til. De fleste har opparbeidet seg en historikk med bråk og uro på skolen og konflikter i nabolaget. Noen har vært involvert i mer eller mindre grove voldsepisoder allerede tidlig i tenårene (blant annet fra ranernes egne fortellinger).

I følge flere informanter er dette i hovedsak en gruppe av unge som er født og oppvokst i Norge. De aller fleste har ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. Men som enkelte informanter påpeker, de må forventes å kjenne til lover, regler og normer som gjelder i det norske samfunnet. Disse informantene oppfatter at innvandrerbakgrunn ikke bør vektlegges i særlig grad i forståelsen av ranernes handlinger. En annen informant poengterer imidlertid at innvandrerandelen i enkelte bydeler er enda høyere enn det statistikken viser: ”Mange unge ser på seg selv som utlendinger,

men de er norske i henhold til loven". De oppfatter at det er et skille mellom "oss" og "de andre"¹⁷.

I en av studiene referert i kapittel 2, finner forskeren at omgivelsene har liten effekt i forhold til omfang av lovbrudd for unge gutter med innvandrerbakgrunn (Oberwittler 2007). For unge gutter med etnisk majoritetsbakgrunn slår omgivelsene tydelig inn: Gutter som vokser opp i depriverte omgivelser begår oftere lovbrudd enn gutter som vokser opp i områder med en befolkning med høyere sosioøkonomisk status. Blant gutter med innvandrerbakgrunn finner studien ingen slik forskjell. Oberwittler konkluderer med at unge gutter opplever omgivelsene som tøffe uansett hvor de vokser opp. De opplever en form for utstøting, som får betydning for hvordan de selv håndterer tilværelsen.

3.2.4 Vold og maskulin identitet

En av de unge beskriver ungdomsskolen som en periode med mye bråk. "Jeg både fikk og ga juling". Han forteller at alle ville være på toppen. Men om man ville ha status måtte man krige og ofre noe. Om man ville til topps måtte man være farlig: "Det var viktig hva slags rykte man hadde". Men som også framkommer i intervjuene; plasseringene i hierarkiet kan snu, man må hele tiden slåss for å holde seg på topp. Det er ikke tilstrekkelig å være tøff og ha et "farlig rykte". "Du må ha gode kompiser for å komme deg opp". Her ligger også en kime til mer permanente destruktive nettverk.

Noen av guttene er eller har på en eller annen måte vært knyttet opp til ulovlig virksomhet og muligens til kriminelle nettverk. Det siste er vanskelig å si noe sikkert om, blant annet fordi vi i denne sammenhengen ikke har definert kriminelle nettverk. Tilknytning til kriminalitet kan gå gjennom familiemedlemmer. Men unge med tilknytning til mer befestede kriminelle nettverk kan være "familiens sorte får". Foreldre og søsken har jobb og/eller går på skole og er på "rett spor"¹⁸.

Voldshandlinger, guttene definerer volden som slåsskamper mellom jevnbyrdige heller enn utøvelse av vold, kan også tolkes inn i en ramme av maskulint identitetsarbeid. Dersom unge gutter

¹⁷ Alle informantene henvist til i dette avsnittet er jobber i Oslo kommune (bydelsnivå regnes som Oslo kommune).

¹⁸ Fra intervjuene med både ungdommer og hjelpeapparatet

og menn opplever omgivelsene som tøffe, er den mest nærliggende strategien for å håndtere omgivelsene med å framstå som tøff. Ulike former for maskulint identitetsarbeid er beskrevet av flere forskere og forfattere. Liv Finstad (2000) analyserer unge politimenns bestrebelser på å konstruere en framtoning både i påkledning og væremåte, som stemmer med guttedrømmen de hadde om politirollen. Guttedrømmen kan kort oppsummeres i begrepene action, blålys og ”fange tyver” (Finstad, s. 104 ff). Den mannlige politiidentiteten understrekes av ytre signaler, det ”lille ekstra”, som å utstyre formen med synlige håndjern. Både Finstads egne funn og referanse til annen forskning understreker at det går et generasjons- og kjønnskille i forståelse og utførelse av politirollen. Det maskuline identitetsarbeidet i politiet, som beskrevet her, utføres primært av unge menn med kort fartstid i politiet.

Som vi diskuterer nærmere i kapittel 4 om handlingslogikken bak ranene, kan lovbrudd inkludert ran av andre unge leses som maskulint identitetsarbeid innenfor enkelte grupper. Finstad trekker en parallell mellom bestrebelser på å skape seg en spesifikk maskulin politiidentitet og tenåringsjenters arbeid for å arbeide seg inn i kvinnenrollen. Overdrivelser, som overdreven sminke og umoden påkledning, er den del av prosessen. Guttene denne rapporten omhandler er tenåringer og jobber med å bli voksne menn. Ut fra de forutsetningene omgivelsene tilbyr, er det mulig å se på ran, vold og trusler som en del av arbeidet med å bli voksen. Dette kan ha gyldighet for personer i begge gruppen av unge ranere. Endelig finnes det argumenter for at en identitet som lovbrøt også kan ”velges”. I boken ”Vellykkede lovbrøttere som ga seg” beskriver Erik Hammersvik (2009) en gruppe menn som velger en lovbruddskarriere og presenterer seg som vellykkede lovbrøttere.

3.3 Tversgående karakteristika

De fleste unge som har vært med på ran i 2013 kan plasseres i en av de to gruppene vi har skissert over. Beskrivelsene kan også passe på unge som ikke har vært med på ranene (eller ikke blitt tatt), men som enten er i risikogruppen og/eller har vært med på annen ulovlig aktivitet. Flere informanter i ulike deler av hjelpeapparatet framholder at ranene som er avdekket, og andre

alvorlige forhold unge er tatt for, utgjør toppen av et isfjell. Rusproblemer er en sentral del av bildet og inngår i forklaringer på hvorfor ranene ble begått (kap. 4).

Innenfor og delvis på tvers av disse gruppene kan vi identifisere noen andre kjennetegn. Disse kjennetegnene utkrystalliserer en svært liten, men aktiv gruppe og en stor forholdsvis heterogen gruppe. Deltakelse i den ene utelukker ikke deltakelse i den andre eller i en av de to typologiene av unge ranere skissert over.

3.3.1 En liten gruppe med høy aktivitet

Flere informanter peker ut en liten gruppe med svært høy aktivitet. De har vært med på og delvis vært førende i gjennomføringen av mange ran. Enkelte ungdommer i denne lille gruppa har vært profilert i mediene, der leseren blant annet har fått innblikk i svært vanskelige oppvekstvilkår¹⁹. Gruppa er de mest aktive blant unge gjengangere. I denne sammenheng defineres gjenganger ved at de er unge under 18 år og registrert med fire eller flere forhold hos politiet. Flertallet (60 prosent) i gruppa gjengangere er registrert med mellom fire og seks forhold. De mest aktive, en liten gruppe på seks personer er hver registrert med 21 forhold eller mer i 2013. Personen på toppen av listen var anmeldt for 43 forhold dette året. Denne personen og nummer to på listen fylte 18 år i løpet av 2013 og kan ha vært registrert med nye forhold etter dette. Disse eventuelle nye forholdene kommer da ikke med i statistikken over unge gjengangere. De fleste forholdene blant unge gjengangere totalt gjaldt (1) ran, (2) fysisk vold og (3) narkotikalovbrudd. Også blant lovbrutere i aldersgruppa 18 til 22 år står gjengangerne for en svært stor andel av straffbare forhold. Gjengangerne, også her definert med fire og flere forhold, utførte 41 prosent av alle straffbare forhold i denne aldersgruppa. (Alle tallene er fra SaLTø-rapporten 2013).

Et spørsmål vi er blitt stilt overfor i dette prosjektet, er hvorvidt det ville blitt mye mindre ungdomskriminalitet utført av unge i Oslo om denne lille gruppa ”forsvant”. I dette avsnittet skal vi avgrense oss til å slå fast at antall ran og andre lovbrudd begått av unge i Oslo ville blitt betydelig redusert om man ser bort fra denne

¹⁹ Referanse utelates for å unngå ytterligere eksponering av enkeltpersoner allerede har vært omtalt i mediene

gruppa med ekstremt høy aktivitet. Tallene for lovbrudd begått av ungdom i Oslo ville vært betydelig lavere, om vi fjernet de få mest aktive personene fra statistikken.

Hvor stor innflytelse denne lille gruppa har hatt på andre, og gjennom sin påvirkning bidratt til at andre har deltatt i ran, er vanskelig å fastslå. Noen av gjerningspersonene har oppgitt at de er blitt truet til å delta i ran. Andre er blitt utfordret til å gjennomføre ran for vise at de tør. Etter rettssakene har enkelte unge ranere gått rundt og vært stolte av at de har vært med på ran²⁰.

3.3.2 Tøffere i sentrumsgruppa

Området rundt Oslo S er et knutepunkt som binder byen sammen og forbinder byen med andre deler av landet. Oslo S og området rundt tiltrekker seg ulike grupper av ungdom. Noen er på gjennomreise og noen samles rundt lovlige aktiviteter. Ungdomsgruppa som vanligvis henger rundt Oslo S har vært lik over flere år. Flertallet er unge gutter med minoritetsbakgrunn, mange fra Bydel Gamle Oslo og nærliggende områder. Majoriteten er i alderen 15-16 år.

Gruppa som holder til i sentrum rundt Oslo S og Akerselva har endret karakter i løpet av kort tid. For det første er ungdommene uten identitetspapirer blitt mange færre i løpet av noen få år. Dette var blant annet unge flyktninger uten oppholdstillatelse. Mange livnærte seg gjennom salg av cannabis lang Akerselva (for nærmere beskrivelse av gruppa, se f.eks. Sandberg og Pedersen 2009). Det er også uklart for informantene i dette prosjektet hvor de har blitt av. Salg av cannabis og andre ulovlige rusmidler har imidlertid ikke opphørt. Oslo sentrum har flere arenaer for omsetning og bruk av rusmidler.

Endringen i sentrumsgruppa kom i januar 2013. Gruppa ble yngre; ned i 13-14 årsalderen. Informanter i Utseksjonen (Oppsøkende tjeneste i Oslo kommune) oppsummerer: ”De ble flere og utviste mer aggressiv atferd mot oss og seg i mellom.” I følge Utseksjonen er det ingen klare relasjoner mellom ungdommene

²⁰ Om dette er unge som har blitt tatt, siktet og stilt for retten eller om det er unge som ikke ble tatt, har vi ikke informasjon om. Kilder: intervju med unge ranere og informasjon fra en ungdom i nabolaget der flere ranere er bosatt

som oppholder seg i sentrum. I først del av 2013 hadde Uteseksjonen kontakt med 60 nye ungdommer i løpet av tre måneder. Gruppen var vanskelig å kartlegge. Flere oppga feil alder, navn og bydelstilhørighet. I løpet av sommeren går antallet unge som ”henger rundt” i Oslo sentrum vanligvis ned. Mange var tilbake etter sommeren, men det var også en del nye.

Uteteamene har stort sett vært akseptert som en del av gatebildet. De ”nye” unge har en territoriell og truende måte å oppføre på. De forsøker å bortvise Uteseksjonen fra ”sine” områder: ”Dere har ikke lov til å være her”. De er vanskeligere å komme i kontakt enn tidligere. Uteseksjonen blir definert som barnevern og møtes med ”dere har kontakt med barnevernet”, ”dere tyster til barnevernet”. Disse unge har allerede et negativt gatespråk. De får fort nyss om bråk og slåssing. Noen klare ledertyper framstår med antisosial atferd og opptrer brutalt herskende. De er forholdsvis få og sannsynligvis vil en del eller de aller fleste finnes igjen i gruppa av unge gjengangere. Kontakt mellom ulike deler av hjelpeapparatet bekrefter at flere går på urinprøve (tester for bruk av narkotika). De er stort sett fra bydelene i Oslo øst, både indre og ytre by, og de kommer til sentrum for å unngå voksenkontakt.

De fleste ”sentrumsvankerne” blir borte etter hvert. Det er sjelden å se folk i 20 årene henge rundt i området rundt Oslo S. Noen få treffes igjen i salgssituasjoner (salg av illegale rusmidler) og et fåtall observeres senere i gruppa av tyngre rusmisbrukere. Uteseksjonen beskriver de som stadig kommer igjen rundt Oslo S, de som blir tiltrukket av miljøet, som en risikogruppe: ”Miljøet har noe som betyr risiko. Oslo S er en arena for unge som faller utenfor. Noen har brukt opp lokalmiljøet”. Miljøet i bydelene er forholdsvis lite og gjennomskiktig.

Uteseksjonen oppfatter at flere av disse unge viser en mer aggressiv atferd når det oppholder seg i sentrum enn de gjør i bydelen sin. Informantene kan oppleve at forebyggende politi eller andre kontaktpersoner i bydelen beskriver personen som mindre truende og aggressive enn de selv opplever vedkommende:

I bydelen blir de unge håndtert av lokalt politi og fritidsarbeidere og opparbeider en relasjon. Men de kan gjøre veldig alvorlige ting i sentrum før de blir ringa inn. Noen samler opp veldig mye.

Av ”ny atferd” inngår ran av eldre rusavhengige. De kan gå de i flokk på slitne rusmisbrukere og fulle folk. Rusmisbrukere er i en svart økonomi og vil vegre seg for å anmelde forholdet. Ran av eldre rusavhengige er noe som i liten grad har skjedd tidligere.

Fra beskrivelsene av gruppa – her er Uteseksjonen henvist til, men beskrivelsen støttes også av forebyggende politi – finner vi igjen både den lille gruppa av de mest aktive ranerne her og i begge de to hovedgruppene beskrevet lenger opp. Man kan kanskje anta at undergruppa, som opptrer truende overfor Uteseksjonen, overlapper med de unge med manglende kunnskap om grunnleggende samfunnsmessige institusjoner (fra intervjuene). Tormod Øia (2013) finner en liten marginalisert gruppe unge, som blant annet kjennetegnes av liten tillit til samfunnets institusjoner. Dersom man ikke kjenner til hvordan samfunnets institusjoner operer og hvilke funksjoner de har, kan en kanskje ikke forvente at disse unge har tillit til disse institusjonene. Det er nærliggende å framsette en hypotese om at de unge som ikke respekterer offentlige ansatte i jobb, mangler forståelse og kunnskap om hvilke roller og posisjoner hjelpeapparatet har i samfunnet.

3.3.3 Grupper av unge ranere – oppsummert

Vi har skissert to hovedgrupper av unge som begår ran: (1) Unge med store levekårsproblemer og (2) unge på feil spor. Den første gruppa har utfordringer på flere områder og sjansen for å havne i et kriminelt spor er betydelig større enn for annen ungdom. Mange begår lovbrudd, men flertallet klarer seg og ender ikke som kriminelle. Gruppa unge på feil spor har også levekårsproblemer, men i mindre omfang enn den første gruppa. Ut fra kjennetegnene ved de to gruppene er det mindre sjanse for å bli kriminell om man tilhører gruppe to. Neste del, om forklaringer og årsaker til at ranene begås, vil også bidra til å utdype bildet av hvem de unge ranerne er.

De to siste gruppene, de med høyt aktivitetsnivå og de som befinner seg i sentrum overlapper delvis med de to første gruppene og hverandre. Sentrumsgruppa er stor og flytende og de fleste trekker seg tilbake uten å havne i alvorlige problemer. I sentrumsgruppa finner vi også noen av de ekstremt aktive ranerne. I hvor stor grad tilhardning av miljøet i sentrum kan tilskrives en

liten aktiv gruppe kriminelle eller om det er en generell tendens blant en noe større ungdomsgruppe som oppholder seg mye i sentrum, bør kartlegges ytterligere. Et av trekkene ved de mest belastede ungdommene i Oslo-undersøkelsen, er at de oppholder seg mye mer i sentrum enn andre unge (Øia 2013). For øvrig kan personer i gruppa høyaktive eller gjengangere gjenfinnes både gruppe en og to. Enkelte har til dels ekstreme oppvekstvilkår, mens dette ikke er like åpenbart for andre personer i gruppa.

I kapittel 2 er vi innom begrepet NEET – ”Not in Employment, Education or Training” – ikke i sysselsetting, utdanning eller opplæring²¹. Det dreier seg om en gruppe i alderen 15 og 29 år, som verken er i utdanning, arbeid eller er mottakere av ytelser fra NAV. I følge Bø og Vigran (2014) er andel unge i NEET-gruppa laveste blant de yngste i alderen 15 til 19 år. Andelen stiger med økt alder. Informantenes beskrivelser av de unge ranerne og en gruppe risikoutsatt ungdom stemmer i stor grad over ens med karakteristika ved NEET-gruppa.

²¹ Nærmere forklart i note 7

4 Drivkrefter bak ranene

Mye av forskningen vi presenterer i gjennomgangen av litteratur i kapittel 2 handler om samspill mellom strukturelle forhold, de nære omgivelsene og mindre grupper og individ. Strukturelle forhold dreier seg om sosial og økonomisk ulikhet i samfunnet, om diskriminering i arbeidsmarkedet og hvilke jobber som er tilgjengelige for ulike grupper. Vi har gjennomgått forskning som illustrerer at det foregår et komplisert samspill mellom individene på den ene siden og de mer nære omgivelsene (nabolaget, området) på den andre siden. Enkeltpersonene operer også i mindre enheter som familie og vennegjeng. Alle disse faktorene er med på å forme hvem man er og hvilke valg man tar, for eksempel i en situasjon der valget står mellom å delta eller ikke delta i ran av jevnaldrende, yngre barn eller andre sårbare grupper.

I empirien i prosjektet identifiserer vi flere forklaringer på hvorfor en gruppe unge begår ran. Kapittel 3 trekker fram to hovedgrupper eller idealtyper av unge ranere og unge i risikozonen for å begå alvorlige lovbrudd. Det er derfor ikke nødvendigvis slik at ulike forklaringer står i motsetning til hverandre, men at de heller beskriver ulike mekanismer som drivkraft for lovbrudd innen forskjellige grupper. Ofte er forklaringsmodellene sammensatte. Det kan være vanskelig å peke på en eneste årsak bak lovbrudd.

Kapittel 2, kunnskapsstatusen, omfatter fem områder. De fem områdene kan oppsummeres som følger:

De sosiale omgivelsene - nabolagseffekter: Karakteristika ved et område, som antas å påvirke beboernes muligheter i utdanningssystemet, på arbeidsmarkedet og på sosiale arenaer, ut over den enkeltes egne ressurser og sosiale og bakgrunn (foreldres sosioøkonomiske status).

Ungdom og kriminalitet: Generelt har kriminaliteten blant unge gått ned de siste tiårene. Det har imidlertid vært en økning i andel

som er siktet for utpressing og ran blant unge i alderen 15 til 29 år, men denne gruppa er likevel svært liten. De aller fleste lovbrøtere også blant unge er norske. En del grupper med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er imidlertid overrepresentert blant unge lovbrøtere. Overrepresentasjonen blir mindre, men ikke helt borte, ved kontroll for andre relevante faktorer.

Utdanning og arbeid: De unge ranerne gjør det gjennomgående dårlig på skolen og noen faller helt av lasset. Unge med innvandrerbakgrunn møter noen spesifikke utfordringer med å finne seg til rette i utdanningssystemet. Både norske studier og studier fra andre land har avdekket at det skjer en forholdsvis utbredt form for etnisk diskriminering ved inngangen til arbeidslivet.

Snillere enn før – men ikke alle: Undersøkelser blant unge i Norge og i Oslo viser at ungdommen blir ”snillere” enn før. Det finnes imidlertid en liten gruppe med omfattende problematferd. Denne gruppa bruker mer rusmidler, den har i tillegg gjennomgående dårligere psykisk helse og er oftere del av en familie med dårlig råd sammenlignet med unge generelt.

Gjenger og nettverk: Både nyere studier og våre informanter understreker at det er lite fruktbart å snakke om ungdomsgjenger i samme terminologi som i de klassiske studiene av etablerte kriminelle grupper. Det dreier seg mer om grupperinger og nettverk.

Disse fem elementene inngår også i beskrivelsen av hvem de unge ranerne er, og mye av litteraturen fra kunnskapsstatusen er anvendt i kapittel 3. De fem elementene kan også knyttes opp til forklaringer på hva som har utløst ranene og drivkreftene bak. Rapporten omhandler unge i Oslo som begikk ran i 2013. Intervjuene i rapporten beskriver imidlertid en større gruppe unge i Oslo. Gjennom sine posisjoner og jobber ser informantene en del unge i risikograppa for å tråkke i feil spor; eller fortsette å gå i feil spor. Noen er ute på glattisen (”slippery sloop”, informant) allerede.

4.1 Forklaring på individnivå: fellesnevner rus

En av informantene i undersøkelsen oppsummerer følgende om årsakene bak ranene:

Jeg tror ikke de planlegger ranene. De går flere sammen og anledningen er der. Det dreier seg om å lykkes på noen arenaer. Forklaringene er sammensatte. Mange har vanskelige oppvekstvilkår. Mange av gutta har dyre klær, men er fra fattige kår, de er skoleelever og de har ikke ekstrajobber. Foreldrene vet ikke hva ting koster.

Som sitatet understreker, er problemene sammensatte. Spørsmålet om hvorfor noen unge begår ran må drøftes ut fra ulike forklaringsnivåer. En fellesnevner på individnivå i forklaringskjeden er bruk av rusmidler. I hvilken grad de unge denne rapporten omhandler har utviklet et alvorlig rusproblem varierer noe. Noen av ranerne er svært unge. Flere informanter, som arbeider sosialfaglig og innen politiet med de unge, oppfatter at flertallet, til tross for sin unge alder, har utviklet et rusproblem av større eller mindre omfang.

Rusmisbruk er et levekårsproblem både for den enkelte og for samfunnet. Omkostningene for samfunnet dreier seg om belastninger på helsebudsjettet, velferdsordninger og økt kriminalitet. Det er mer enn godt dokumentert at flertallet av de som ender som rusmisbrukere også er vokst opp med levekårsproblemer, omsorgssvikt og/eller andre sosiale problemer²². Men det er selvsagt ikke vanskelig å finne unntakene, rusmisbrukere som har hatt en helt vanlig barndom, og de som også har vokst på livets solside²³.

”Noen blir hekta på rusen med en gang”, sier en av informantene. Informanten har jobbet med barn og ungdom i flere årtier, og blant annet med unge som har begått ran i tidligere såkalte ”barneransbølger”: ”Noen av disse brukte så mye (rusmiddel) at de ikke kunne huske at de hadde vært med på ran. Det dreide seg om å skaffe penger til mer rus.” Informantens erfaringer er at det

²² Se f.eks. sosial profil på innsatte i norske fengsler (f.eks. Skardhamar 2002, Dyb m.fl. 2006)

²³ F.eks. biografien om rusmisbrukeren Hugo (Sætre 2006)

handlet om penger status, rus og gjengmentalitet. Det gir status å være den tøffeste gutten i gata, og i visse miljøer er det de nevnte faktorene som teller.

Flere av informantene understreker at også svært unge gutter allerede har utviklet avhengighet av rusmidler. Andre blant de yngste bruker også for eksempel cannabis jevnlig, men det kan være uklart hvor omfattende rusmiddelbruken er. En informant framholder at de som står bak salg av illegale rusmidler vet hvordan de ”skaffer seg kunder”: De kan dette godt, de lager feller som ender med gjeld til selgeren, de har for eksempel vareprøvesalg. En kan ha narkogjeld og får med seg andre på å begå ran; han bruker nettverket sitt. Rollene nettverk og gjenger kan spille i ranene drøftes lenger ned.

En av guttene som har vært med på ran mener at de fleste raner for penger og for å få penger til rus. Han beskriver en kjede av narkotika – gjeld – ran – penger. Mange har narkotikagjeld. En annen ungdom bekrefter at det dreier seg om rus:

Man mister kontroll over seg selv. Man kommer i gjeld til folk man ikke burde komme i gjeld til.

(Spørsmål) Er det noen som raner av andre grunner, for eksempel fordi de kjeder seg?

Det gjelder ikke for meg. Jeg måtte skaffe penger til rusmidler.

Denne informanten forteller at han begynte å være sammen med dem som var eldre allerede på ungdomsskolen, de som hadde begynt å ruse seg, og han har utviklet tidlig et alvorlig rusproblem. Han hadde ingen jobb og ingen alternative lovlige måter å skaffe penger på. Han mener at rus og behovet for mer rus også forklarer hvorfor han var med på å rane småbarn (9-10 år): ”De var lettest å ta fra”.

Det er forholdsvis nytt i Norge at barn og tenåringer går rundt med mobiltelefoner til flere tusen kroner. Det er også nytt at man her i landet må vurdere hva hvor mye og hva slags verdier man går rundt med, og i forhold til hvor man går og til hvilke tidspunkter. Markedet for stjalne mobiltelefoner er stort og det er globalt. For ordens skyld vil vi presisere at barn som oftest er blitt ranet i nærmiljøet sitt på dagtid. Å stjele en mobiltelefon fra en

tiåring er neppe en stor heroisk handling. Informanten vi har sitert over forklarer slike handlinger med behovet for penger til rus, betale rusrelatert gjeld og at handlingen er begått i ruset tilstand.

4.2 Foreldre og jevnaldrende

Drivkraften bak ranene synes i all hovedsak å være behovet for penger og særlig penger til å finansiere rusmidler. Ranene er stort sett ikke planlagt, eller det er ikke planlagt i den forstand at ”nå skal vi gjennomføre et ran på dette området av et offer vi kjenner til”. Bildet er imidlertid ikke fullt så enkelt. Ranene foregår i en sosial setting, som signalerer hva slags holdninger og handlingsmønstre som er akseptable og uakseptable. En av informantene mener at noe av mekanismene bak ranene er holdninger i subgrupper som signaliserer at ”alle gjør det”. Det blir ikke avvikende atferd. Eller man tror at ”alle gjør det”.

Forskning viser at folk tenderer til å overvurdere hvorvidt personlig tro, oppfatninger og atferd deles av andre. Menneskenes oppfatninger om andres atferd influerer på egen atferd. Young & Weerman (2013) finner at unge som har vært involvert i lovbrudd tenderer til å overvurdere omfang av lovbrudd begått av jevnaldrende. De tror at andre unge bryter loven oftere enn de faktisk gjør. Overvurdering av omfanget av ulovlige handlinger blant venner og andre jevnaldrende øker sannsynligheten for at en selv bryter loven. En slik overvurdering forekommer hyppigst blant personer som er sosialt usikre, i overgangssituasjoner som skolebytte eller ganske enkelt i søken etter identitet i tenårene.

En studie gjort av Sletten (2013) finner en sammenheng mellom å være populær i ungdomsskolealder, og senere marginalisering som ung voksen. Å være populær på ungdomsskolen reduserer sjansene for marginalisering senere i livet. Denne konklusjonen må nyanseres. I vårt materiale finner vi subgruppe(r), som samles i sentrum og Oslo S rundt lovlige og til dels kreative aktiviteter. Det dreier seg blant annet om tenåringer med ”sære” interesser, i forhold til majoriteten på skolen og nabolaget, som finner venner på tvers av bydels- og kommunegrenser²⁴. Enkelte informanter, som har oppfølging av noen av ranerne fra 2013, oppfatter at et av kjennetegnene ved de unge er ensomhet. Kanskje kan noen av de

²⁴ Fra deltakende observasjon i sentrum

unge ranerne gå inn gruppa som ikke passer inn i mainstream ungdomskultur, men som ikke har funnet et mer konstruktivt alternativt nettverk. En av informantene, som jobber med unge vankeligstilte, poengterer at ”alle vil ha venner, alle vil likt”. At unge havner i dårlig selskap, kan også – delvis – forklares så enkelt.

Vi har også sett at unge som begynner på yrkesfaglig linje på videregående mister sitt sosiale nettverk (Hegna 2013). En hypotese vi framsetter med grunnlag i empirien i dette prosjektet, er at flere av de unge ranerne hadde et lite eller svakt nettverk av jevnaldrende allerede på ungdomsskolen. De var derfor mer utsatt for å komme inn, og bli aktive deltakere i, nettverk med negative holdninger og atferd. Noen var allerede involvert i destruktive nettverk på ungdomsskolen.

Brattbakk og Wessel (2014) påpeker at deres analyse av områdeeffekter gjerne skulle inkludert et mål på hvilken innflytelse gruppa av jevnaldrende kan spille. I artikkelen referer de til peer group teori som en tilnærming til unges holdninger og valg. Det sosiale klimaet blant jevnaldrende vil påvirke hele gruppa, men påvirkningskraften er avhengig av hvor dominerende enkelte – positive eller negative – holdninger og handlingsmønstre er. En av informantene i prosjektet, en av ungdommene, beskriver klassen på ungdomsskolen som det rene kaos. ”Det starta med alvorlig bøll og utvikla seg. Det hadde aldri noe med penger å gjøre. Det handla mer om respekten”. Jentene var i følge informantene ikke noe bedre enn guttene. I denne klassen var åpenbart de negative kreftene sterkt dominerende og gjensidig forsterkende mellom elevene.

I tenåringsfasen blir gruppa av jevnaldrende viktigere som avsendere av sosiale normer. Foreldrene har fremdeles stor betydning, men foreldrenes innflytelse svekkes (Frønes 2011). Man vet at foreldrene har stor innflytelse i det lange løp. En måte å måle foreldrenes betydning på, er å se på hvordan det går med folk senere i livet, målt mot sosioøkonomisk bakgrunn. En rekke undersøkelser viser for eksempel at foreldrenes utdanning langt på vei er bestemmende for hvilken utdanning den unge selv tar. Sosioøkonomisk status har en tendens til å gå i arv, selv i et land som Norge med høy grad av oppadstigende sosial mobilitet. Derfor brukes foreldres utdanning ofte som uttrykk for eller er del

av et samlet mål for bakgrunn (f.eks. Skardhamar 2006, Brattbakk og Wessel 2014, se også Brattbakk 2014).

De unge står overfor krav og press om å følge med i utviklinga, understreker en informant. Om man henger med feil folk, får man holdninger om at man kan ta det man ikke har fra andre; for eksempel å rane en niåring på vei hjem fra skolen. Informanten har en del erfaring fra samme type miljø som noen av ranerne:

Jeg ble dratt inn i ikke helt bra miljøer. Nå bruker jeg erfaringene til å hjelpe andre.

(Spørsmål) Hvem går over grensen?

Hva man har med seg hjemmefra betyr mye, men ikke alt.

4.3 Maskulin identitet

Ranene kan også forstås innenfor en ramme av maskulin risikoatferd. Noen av ranerne har vært involvert i alvorlige voldsepisoder. Dels handler dette om en kultur der vold inngår som del av det vi kan kalle maskulinitetsarbeidet. En sak er å opparbeide seg respekt og status. Det koster å holde på en vunnen status. Vold inngår som en ingrediens. Man må ikke vike i slåsskamper. ”Du må slåss til siste mann. Om du løp, ville du gått rett ned (i respekt og status)”. Det framgår ikke helt entydig hva som kunne utløse en slåsskamp. Muligens er ”rasisme” (informanten mener det er mye rasisme, men det er vanskelig å få konkretisert hva han legger i rasisme) god nok forklaring; en eller annen slenger en bemerkning. Uansett utløsende faktorer, det nytter ikke å trekke seg ut. Også ran kan inngå i en ramme av å skaffe seg status og respekt, slik denne unge informanten beskriver.

De som har begått ran utfordrer andre. Det er ingen spesielle ledere. Man blir mest utfordra av venner til å gjøre ran. Noen er stolte av det.

(Spørsmål) Gir det status?

Noen steder, det varierer mellom gruppene du er i.

Informantens primære nettverk blant jevnaldrende ("peer group") er, i følge hans egne beskrivelser, et miljø der autoritet skaffes gjennomfysisk styrke og vold. Slike verdier vil ikke nødvendigvis dominere i de unges nærmiljø. Informantene i hjelpeapparatet poengterer at de unge finner hverandre på tvers av bydelsgrenser og skoletilhørighet. Også en av de unge informantene mener forholdene er små – bydelen er liten, Oslo er liten – og bekjentskapene går på tvers av geografiske avstander. De som har deltatt i ran kjenner eller kjenner stor sett til hverandre.

Respekt og en tøff framtoning er sosial kapital som kan omsettes i penger i enkelte miljøer: "Man omgås med de som turte å gjøre ting, ikke for å tøffe seg, men for å skaffe penger. Vi fikk lite penger hjemme, samla sammen det vi hadde og kjøpte noe (rus) sammen." En annen forteller at han hjalp andre, ikke bare gjennom å flyte på rykte og respekt, men også ved å gjennomføre alvorlige voldshandlinger om nødvendig.

Vold og ran i kampen for å vinne respekt kan også kobles til ran som kur mot kjedsomhet. Noen av ungdommene har tidligere uttalt i intervjuer i pressa at de har vært med på ran fordi de kjedet seg²⁵. En informant mener kjedsomhet er et av motivene. En annen informant avviser påstanden:

Kjedsomhet som motiv er ikke holdbart. For å begå ran må man over en holdningsbarriere. Skillet mellom mitt og ditt viskes ut, det dreier seg om trusler, om vold – man må over både en holdnings- og handlingsbarriere.

Også ungdommene avviser kjedsomhet som motivasjon: "Nei, enten er de ute etter bråk eller trenger penger. Vise folk at de er farlige. Noen blir utfordra til å gjøre ran – til å vise at man tør." Holdninger og kjedsomhet som forklaring kan være to sider av samme sak. Hvordan man håndterer kjedsom, hvilke kanaler man velger som utløp for kjedsomhet, styres av holdninger og normer.

4.3.1 Meningen med livet

Kjedsomhet er et komplisert begrep. Kjedsomhet i form av at man ikke har noe å ta seg til med eller at man ikke liker den aktiviteten

²⁵ F.eks. Aftenposten 25.05.2004

må gjøre, er et begrep de fleste forstår. Bringedal og Osland (2003) hevder at kjedsomhet er nært knyttet til mening. Basert på en undersøkelse blant elever i videregående skole finner de at unge bruker begrepet ofte og at det har mange betydninger. Kjedsomhet kan dekke både en mer overflatisk rastløshet og en dypere følelse av eksistensiell tomhet – og noen ganger er det mer en talemåte. Den mer overflatiske kjedsomheten kan håndteres ved å ”finne på noe”. Den eksistensielle varianten, jakten på mening, kan blant annet få utløp i festing og action. Denne formen for kjedsomhet kan også få utløp i mer direkte former for risikoatferd.

Balkmar og Joelsen (2014) undersøker råkjøring med bil i perspektiv av risikotaking og maskulint identitetsarbeid. Scenen for studien er en liten bygd i Sverige. En utbredt aktivitet blant bygdas unge menn er å bygge om og ”stasje” biler og kappkjøre. Ungdommene ser på bygda som et kjedelig sted med lite å tilby ungdommen. Kappkjøring og arbeidet med bilene gir utløp for kjedsomhet og samtidig bygges den maskuline identiteten rundt denne aktiviteten. Samme tematikk gjenfinnes i en masteoppgave i kriminologi med den talende tittelen ”To hundre og tretti kilometer i timen” med undertittel: En studie av unge menns holdninger til sikkerhet, risiko og kriminalitet i trafikken (Bøe 2013). Bøe undersøker holdninger til veitrafikk og fart blant unge menn med risikoatferd bak rattet, og finner at de styres av holdninger preget av en rural bilkultur direkte i konflikt med trafikksikkerhet og veitrafikkloven. Gjennom intervjuer framkommer, på den ene siden, uttrykte risikosøkende holdninger og atferd, og på den andre siden oppfatter ikke ungdommene selv at de oppsøker fare. Også de unge mennene i studien til Balkmar og Joelsen opplever nettopp en følelse av kontroll gjennom håndtering av risiko.

McNaughton (2008) bruker begrepet ”edgework” i studiet av personer i lang tids bostedsløshet. Mange langvarig bostedsløse lever et liv preget av risikoatferd; de kan innta livstruende doser med rusmidler, eller rusmidler i et omfang som er livstruende på lengre sikt, de sover ute og på ulike andre måter utfordrer de ”livet på kanten av stupet” (life on the edge). McNaughtons utgangspunkt er at ”edgework” i større eller mindre grad er et trekk ved mennesket i det postmoderne samfunnet. Det finnes akseptabel og til dels verdsatt risikoatferds. I denne kategorien hører fjellklatring,

fallskjermhopping og utforkjøring på ski i bratte heng²⁶. Testing av fysiske fartsgrenser med bil er et mer begrenset akseptert alternativ og knyttet til mindre rurale kulturer. Kriminalitet, vold og bruk av ulovlige rusmidler er akseptert og til dels verdsatt i små subkulturer. I det lange løp vil disse aktivitetene medføre stigmatisering og utstøting fra storsamfunnet, sannsynlighet domfellelse og fengselsopphold. Personer som ”velger” denne typen risikoatferd har vanligvis begrensede ressurser og begrensede muligheter til å velge akseptabel risikoatferd. Det dreier seg til syvende og sist om hvilke referanserammer den ung, og senere den voksne personen, har for egen atferd og valg.

4.4 Motstrategier

Kapasiteten den enkelte opparbeider for å overskue konsekvensene av sine handlinger i lengre perspektiv bygges opp i interaksjon med familie og sosialt nettverk (Natalier & Jonhson 2010). En av informantene formulerer seg slik:

De tenker ’Jeg vil ikke bøye nakken og ta det jeg får’. De fleste har ikke urealistiske forventninger. Det er for stort å tro at man kan konkurrere i Macdonald-systemet. Hva kan vi tilby? Hvilke identiteter er det som tilbys deg? Alle vil ha tilhørighet og kameratskap, vil bli likt. De er verken på skole eller i jobb, etablerer betjentskaper på kryss og tvers. ”Kriminell” løpebane kan begynne første gang du utagerer mot læreren.

Her forklares ranene med atferd som begynte med motstand mot å bli satt nederst på rangstigen. Der de unge selv forstår handlingene som en del av kampen for respekt og status, forstår denne informanten lovbrudd blant disse ungdommene som en protest mot å skulle sitte nederst ved bordet. De uttrykker to tilnærminger til samme problemstilling.

Fangen og Lynnebakke (2014) beskriver motstrategier mot diskriminering og stigmatisering i utdanningssystemet. Informantene deres er relativt unge i et utdanningsløp. Motstrategiene de beskriver – tilbaketrekning (avoidance), hardt

²⁶ Noen velger ”risikoyrker”; politi, brannmann, ambulansesjåfør, dykker (blant annet referert på et møte i referansegruppa for prosjektet)

arbeid, konfrontasjon – er analytiske kategorier brukt i ulike sammenhenger. Noen av de unge lovbrysterne, som har begått ran, synes å velge enten tilbaketrekning eller konfrontasjon eller en kombinasjon. Motstrategiene utelukker ikke hverandre og det er minst like vanlig å velge en kombinasjon som å stå hardt på kun en.

Flere av de unge ranerne balanserer på en tynn line mellom en ”lovlyding” tilværelse og en tilværelse i retning (økt) rusmiddelbruk og lovbrudd. Innenfor disse ungdommenes sfære kan bråk i klasserommet, slåsskamper og bruk av rusmidler leses som motstand mot forventninger fra skole, foreldre og samfunnet generelt, de ikke makter å takle. I et litt lengre perspektiv, og sett med storsamfunnets øyne, handler denne strategien om tilbaketrekning. En slik forklaring synes å passe best på gruppa ”unge på feil spor” (jfr. kap. 3). Som også Gemert og Fleisher (2005) oppsummerer fra sin studie av en guttegjeng i Amsterdam: De risikerer å stå igjen uten kvalifikasjoner, som kan anvendes i utdanning og arbeidsliv og på andre arenaer i storsamfunnet.

4.5 ”Gjenger” og nettverk

En av informantene slår fast at politiet er forsiktig med å definere grupper som gjenger. Det styrker gruppeidentiteten og kan være et element i rekruttering til kriminell aktivitet. Kunnskapsstatusen i denne rapporten illustrerer at gjenger, slik de er blitt definert tidligere, som faste gruppering med felles ytre symboler osv, i liten grad kan identifiseres i nyere forskningen om ”gjenger”. Det dreier seg heller om nettverk og grupper som finner sammen av ytre omstendigheter. Det er rimelig godt dokumentert at de unge som gjennomførte ran i 2013 ikke tilhører spesifikke gjenger. Gjengdiskusjonen er imidlertid interessant ut fra to tilnærminger. Den ene er hvorvidt kriminelle ”gjenger” eller grupperinger opererer i kulissene og kan være en indirekte drivkraft for ranene. Den andre tilnærmingen handler om guttegjengen eller nettverket på gata som substitutt for familien.

I evalueringen av ”Tett på”-prosjektet skriver Yngve Carlsson (2005) at Furuset-gjengen var en gruppe gutter oppvokst i vanskelige kår, de gjorde det dårlig på skolen og gjengen ble en erstatning for manglende omsorg hjemme og nære relasjoner. Flere av de andre gjengstudiene vi har referert til kommer til samme

konklusjon. Noen av disse nettverkene eller guttegjengene utvikler seg til kriminelle gjenger (jfr. Carlsson 2005).

En informant oppsummerer at det er stille på ”gjengfronten”, det vil si blant de mer etablerte kriminelle i bydelen:

Men meldinger vi får vedrørende narkotikaomsetning tilsier at det vil skje noe før eller siden. Vi vil kunne klare å stoppe framveksten av nye gjenger av alvorlig kriminelle i bydelen, men eksisterende gjenger vil alltid kunne rekruttere.

En annen informant advarer også mot eksisterende kriminelle grupper. De må tas på alvor:

Når strukturen er satt og man er godt på innsiden, er det vanskelig å komme ut... Eldre kriminelle knytter til seg unge gjennom narkotikasalg: Ungdom ned til og under 16 år har store gjelder. Vi ser en del ”hang arounds” – det er viktig å jobbe for å få flest mulig ut.²⁷

I den andre enden av skalaen, der vi finner den organiserte kriminalitet, kan familien være en del av nettverket. Det kan dreie seg om eldre søsken som er involvert i ulovlig virksomhet. En av informantene til Sandberg og Pedersen (2009) forteller at han ble rekruttert inn et familiedrevet nettverk av narkotikahandel da han var et barn (ikke hans egen familie). Virksomheten ga mulighet for å stige i gradene og etter hvert gode inntekter. Blant ungdommene som har deltatt i ranene er det også gutter som er allerede er involvert i mer kriminelt belastede nettverk. Det dreier seg for eksempel om å utføre tjenester mot betaling.

Omsetning av tyvgodset forutsetter en form for nettverk og kunnskap om omsetningsleddet og verdien av ulike gjenstander på et illegalt marked, for eksempel prissetting av modeller av iPhone og smarttelefoner. En informant poengterer at på ett nivå kan ranene forklares med en kombinasjon av at ”de kan gjøre det, det er mulig, det er mulig å få omsatt tyvgodset, de er del av et nettverk – pluss pengemotivet.” Deler av stjalne mobiltelefoner brukes til reparasjoner. Det eksisterer imidlertid et verdensmarked

²⁷ Informantene i de to sitatene jobber med unge i Oslo

for sjålne mobiltelefoner. Under overskriften ”How the iPhone became an object worth killing for” beskriver nettavisen huffingpost.com²⁸ et stort verdensmarked for brukte mobiltelefoner. Telefonene selges via internett og de brukes blant annet av kriminelle nettverk. Kommunikasjon via sjålne telefoner gjør samtalene og personene vanskeligere å spore opp. Markedet for mobiltelefoner er langt større enn for merkeklær og andre gjenstander, som har et lokalt illegalt marked eller kun er egnet til å beholde til personlig bruk.

4.5.1 Sosiale medier

Endelig skal vi kommentere sosiale mediers rolle i organisering av alvorlige lovbrudd. Enkelte informanter framholder at trusler framsatt på nettet kan være vel så skremmende og, ut fra formålet til avsender, vel så effektive som trusler framsatt ved fysisk nærvær. Unge som har vært involvert i ran bruker blant annet Facebook og andre sosiale medier til å kontrollere og true ofre og potensielle ofre. Mot slutten av boken om unge i Oslo skriver Tormod Øia (2013): ”Det er rett og slett formidabelt å se hvor lang tid unge bruker på sosiale medier. Bare 8,0 prosent er ikke inne på Facebook en vanlig hverdag, men 71,7 prosent bruker en time eller mer” (s. 216).

Både Øia og informanter i dette prosjektet poengterer at kontakt og samvær mellom unge i større grad enn tidligere skjer via sosiale medier enn ved direkte kontakt. Ran er imidlertid en handling som krever at både raner og offer er til stede i det fysiske rommet. Om og i hvilken utstrekning sosiale medier brukes til å organisere ran og til å true ofrene til taushet, eventuelt også i omsetningen av tyvgodset, er i liten grad belyst i denne studien. Det finnes heller ingen andre sikre kilder som sier noe direkte om bruk av sosiale medier av unge i kriminelle sammenhenger. Men flere informanter, både i politiet og i Oslo kommune, vet at de unge ranerne treffes på sosiale medier, og at del ulovlig aktivitet planlegges og utføres via Facebook. Datamaterialet i denne rapporten underbygget at ranene både planlegges via sosiale medier, og at de utføres som spontane handlinger utløst av at muligheten byr seg akkurat der og da (jfr. 4.2 i kapittelet).

²⁸ www.huffingtonpost.com – en av hurtigst voksende nettavisene i USA

4.6 Levekår og nabolag

Særlig i bydeler i indre by (vår empiri er fra bydelene Gamle Oslo og Grünerløkka) framholder informantene at problemer blant unge ranere har opphav i vanskelige levekår:

Bydelen har store levekårsproblemer. Mange samlingssteder og knutepunkt, for eksempel Oslo S og Tøyen. Men det handler mye om levekår. Det er et enormt fokus på merkeklær. Foreldrene forstår ikke hva klærne koster – noen stiller sikkert ikke de kritiske spørsmåla.

En rapport om fattige barn i Norge oppsummerer at 8 prosent av norske barn lever under fattigdomsgrensa. Fattige barn bor i husholdninger med følgende kjennetegn (Nadim og Nielsen 2009):

- uten noen yrkesaktive i husstanden
- voksne med lite eller ukjent utdanning
- mottar sosialhjelp
- avhengige av velferdsytelser
- ikke-vestlig bakgrunn
- mange barn
- enslige forsørgere

Statistikken over bostedsløshet i Norge viser en økning i antall bostedsløse barnefamilier. Det totale tallet på bostedsløse har vært rimelig stabilt over noen år. Fra 2008 til 2012 økte tallet på barn som er bostedsløse med 70 prosent. Bostedsløse barnefamilier har, ikke uventet, de samme kjennetegnene som fattige barnefamilier (Dyb og Johannessen 2013). Svært få barn opplever bostedsløshet. Definisjonen av bostedsløshet favner i dag videre enn situasjoner som omfatter å sove ute, i skur, trappeoppganger og lignende. Et stort antall av disse familiene bor midlertidig hos slekt, venner og bekjente og, om situasjonen blir langvarig, flytter mellom slektninger og venner. En av fem av de bostedsløse barna har tilhørighet i Oslo²⁹. Bostedsløshet er imidlertid en ekstrem

²⁹ Bostedsløshet i Norge kartlegges i løpet av en bestemt uke. Kartleggingen gir et tverrsnitt av antall og kjennetegn ved bostedsløse denne spesifikke uken. I 2008 var 400 det bostedsløse barn og i 2012 var tallet 679 – dette er barn som var bostedsløse sammen med en forelder. Barn i asylmottak er ikke regnet med i

situasjon. Langt flere enn de som faktisk opplever bostedsløshet tilhører en risikogruppe for å miste hjemmet sitt. Når det ikke skjer i større grad, skyldes det at kommunene prioriterer å skaffe bolig til barnefamilier og hindre at de kastes ut fra boligen.

I en kronikk i Klassekampen gir psykolog Ingvild Stjernen Tisløv følgende beskrivelse av forholdene rundt en ”uregjerlig” tenåringsjente: Jenta hadde blant annet opplevd at familien hadde fått to utkastelsesordrer (fra boligen) og hadde ikke feiret bursdagen sin på flere år. Hun måtte sitte i naturfagtimen og høre om sunt kosthold og komme hjem til nesten tomt kjøleskap. Jenta kom til psykolog fordi hun slet med konsentrasjonsvanker, aggresjonsproblemer og stort skolefravær³⁰.

Fattigdom og levekårsproblemer i denne gruppa som begår ran og andre lovbrudd er også en problemstilling i omtalen av hvem de unge ranerne er. Oppvekstvilkår er også en del av din identitet. Superstjernen i fotballverdenen Zlatan Ibrahimovic, skriver med tvetydighet om oppveksten i innvandrerbydelen Rosengård i Malmø. Han forteller åpent om mor som løp mellom vaskejobbene for å sørge for at familien hadde mat på bordet, og far (foreldrene var skilt) i en annen lavlønnsjobb, som mye av fritiden satt og drakk øl. Ibrahimovic er imidlertid tydelig på at oppveksten i Rosengård er en del av hans identitet også som voksen: ”Du kan ta gutten ut av Rosengård, men du kan ikke ta Rosengård ut av gutten”.

4.6.1 Sårbarhet

Vanskelige levekår og fattigdom er mer utbredt blant grupper med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn. En rapport fra Statistisk sentralbyrå underbygger at mange innvandrere er økonomisk sårbare. De eier i mindre grad boligen sin, de er overrepresentert blant husstander som bor trangt og husstander med tyngende boutgifter, de har langt større problemer med å få endene til å møtes, de er i mindre grad yrkesaktive og i større grad arbeidsledige (Thorsen 2014). Ikke-vestlige innvandrere er videre

statistikken. Man antar at bildet er representativt for bostedsløsheten på et hvert tidspunkt. I løpet av et år vil flere være bostedsløse også flere barnefamilier. I den aktuelle uken i 2012 fantes de bostedsløse barnefamilier i alle Oslos bydeler, men det var en klar konsentrasjon i enkelte bydeler.

³⁰ Klassekampen 02.10.2014, kronikk

overrepresentert blant fattige husstander og bostedsløse barnefamilier.

Noen av informantene understreker at gruppa av unge ranere i bydelen er født og oppvokst i Norge. De er kjent med normer og regler her, slik at etnisk bakgrunn ikke bør ha noe å si for holdninger og valg av handlinger. På den andre siden, i den globaliserte verden, er det ikke tilfeldig hvem som utfører jobbene med lavest status og lavest lønn. I hele den vestlige verden er det i stor grad personer med innvandrerbakgrunn fra fattigere land. Det hører med til bildet og det bør framheves, at personer med innvandrerbakgrunn i Norge generelt er godt representert i utdanningssystemet og i alle segmenter av arbeidsmarkedet. Personer med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn er likevel overrepresentert i lavlønns- og lavstatusjobber. Flere undersøkelser her i landet og ellers viser at innvandrere systematiske diskrimineres i ansettelsesprosesser og de får en vanskeligere inngang til arbeidslivet (f.eks. Midtbøen 2013).

I vår sammenheng dreier deg seg blant annet om hva slags framtidsperspektiver de unge som vokser opp i vanskelige kår ser for seg. Et par av informantene framholder at en del foreldre har store forventninger om sosioøkonomisk mobilitet oppover, samtidig som barna allerede sliter med å mestre grunnskolen. Kravene på videregående skole er store og overgangen blir et (nytt) nederlag for noen. Flere informanter påpeker at de mest utsatte, ofte guttene, burde hatt noen år i arbeidslivet før de begynner på videregående skole. Levekårene de er oppvokst i gir ikke støtte til at de kan imøtekomme forventninger fra foreldre og kravene som signaliseres fra utdanningssystemet. I tillegg overøses unge fra massemediene med signaler om som ”kreves” eller bør forventes av et vellykket liv. Gapet mellom forventninger og krav og den enkeltes muligheter og ressurser blir for stort.

En informant framholder at trangboddhet er en av de største risikoene for å begynne med ran. Ingvild Stjernen Tisløv oppsummerer følgende:

Det at en familie bor med fem barn i en leilighet de leier til overpris er sjelden et rent privat problem. Satt på spissen. Om en tenåringsgutt ikke vil ta med kompisene hjem, påvirker det ikke nærmiljøet i særlig grad. Om det derimot gjelder 10 – 20 gutter i samme

nabolag, som heller har ikke råd til å drive med organisert aktivitet på kveldstid, har man brått en ungdomsgjeng.³¹

Den samme gruppa av gutter er omtalt andre steder i rapporten og er beskrevet av informantene i studien. En kombinasjon av fattigdom og et hjem der det ikke er plass til dem, legger grunnlag for dannelse av guttegjenger eller et nettverk uten noen positiv retning. Dersom også husstandens inntekt er velferdsytelser og de omgås med grupper i samme situasjonen, kan det dannes et miljø av utenforskap, som minsker barnas sjanser i voksentilværelsen. Mange informanter understreker at de færreste som vokser opp i fattige kår blir ranere. De har støtte fra kriminalstatistikken.

4.7 Handlingslogikken bak ranene – oppsummert

Forklaringene på hvorfor unge begår ran er hentet fra intervjumaterialet supplert med henvisning til studier av relevant tematikk. Vi skal kort og punktvis oppsummere funnene.

Rusproblemer: Fra flere hold vektlegges rusproblemer som den viktigste enkeltårsaken til ranene. Det kan dreie seg om avhengighet og å skaffe penger for å tilfredsstille behovet for rus. Det kan også dreie seg om å skaffe penger for å dekke narkogjeld, til ”personer man helst ikke skal komme i gjeld til”, og en kombinasjon av disse to faktorene.

Innflytelse fra foreldre og jevnaldrende: Foreldrene får mindre betydning til fordel for jevnaldrende i ungdomstiden. Flere undersøkelser viser at foreldre og familiebakgrunn i stor grad påvirker hvordan man håndterer og lykkes på ulike arenaer. Ranene foregår i grupper. I noen grupper dominerer holdingene og normene om at ran gir status, og derfra kan gruppe-medlemmene generalisere og lage seg en forestilling om at ”alle” driver med ran. En forestilling om at ”alle gjør det” kan imidlertid bero på en feiltolkning av hva som er de dominerende holdningene i ungdomsmiljøet. Særlig usikre personer har en tendens til å overvurdere omfanget av lovbrudd begått av andre.

³¹ Klassekampen 02.10.2014, kronikk

Kjedsomhet og risiko: Enkelte informanter peker på kjedsom og til dels ensomhet som en av forklaringene på ranene. Andre avviser en slik forklaring. Om man ser bort fra kjedsomhet som en midlertidig tilstand forårsaket av en spesifikk situasjon eller arbeidsoppgave, og ser kjedsomhet i perspektiv av en eksistensiell tilstand, kan kjedsomhet inngå i en delforklaring. Kjedsomhet, i betydningen savn av mening i tilværelsen, kan blant annet få utløp i uakseptabel risikoatferd. Ran og illegale rusmidler som risikoatferd, og som risikofylt maskulinitetsarbeid, er legitime i noen marginale miljøer.

Gjenger og nettverk: Det finnes ingen dokumentasjon på at ungdommen som begikk ran i 2013 er med i faste gjenger eller grupperinger. Dynamikken i noen ungdomsgrupper kan være en kime tilgjengdannelsen. De unge ranerne kan bli målgruppe for rekruttering til etablerte kriminelle grupper og miljøer.

Levekår: Noen av de unge som har begått ran, og barn og unge i risikogrupper for å kunne begå ran og andre kriminelle handlinger, lever i hushold med til dels svært dårlig levekår. Forventninger til skolegang og prestasjoner på flere områder fra foreldre og samfunnet generelt til unge er store. Det gjelder også denne gruppa. Her kan imidlertid gapet mellom muligheter og ressurser og forventningen framstå som en uoverstigelig kløft.

5 Oppsummering og refleksjon

Dette avsluttende kapittelet er delt i to. Den første delen oppsummerer kort hovedfunn i kapittel 3 og 4. Den andre delen er en kort omtale av tiltaksapparatet. Denne delen avsluttes med å peke på et potensial for å styrke arbeidet og samarbeidet rundt ungdommene, som har framkommet i denne studien.

5.1 Hvem og hvorfor - hovedfunn

Unge ranere kan deles i to hovedgrupper. Den ene gruppa kjennetegnes av unge i familier med store levekårsproblemer. Mange av familien bor trangt, og de unge guttene er henvist til å oppholde seg mye på gata. Norskunnskapene er forholdsvis svake hos mange, og de unge har hull i allmennkunnskapen om norske forhold. Den andre gruppa er unge på feil spor. Flere i denne gruppa bor i hushold med levekårsproblemer, men det gjelder ikke alle. Levekårsproblemene er heller ikke like uttalt i denne gruppa. Fellers for de unge er at problemene begynner allerede på grunnskolen og rus er en viktig komponent i problematferden.

På tvers av disse to hovedgruppene finner vi en svært liten gruppe med omfattende kriminell atferd, og en forholdsvis stor gruppe, som oppholder seg mye i sentrum. Den første av disse, gruppa med høy kriminell aktivitet, står for mange ran og andre lovbrudd. Det er sannsynlig at disse få personene også har bidratt til at andre har vært involvert i ran og også på den måten bidratt til en økning i ransaktiviteten blant unge i Oslo. Disse få personene er også aktive i miljøet rundt Oslo S og i sentrum. Samtidig med at gruppa i sentrum har blitt yngre, har miljøet blir hardere og tøffere.

Den viktigste enkeltårsaken bak ranene er behov for penger til å finansiere rusmidler. Intervjuene med hjelpapparatet og unge ranere tegner imidlertid et mer sammensatt bilde. Manglende eller

svak forankring i storsamfunnets normer og holdninger ”tillater” at man raner barn og andre svake grupper, som eldre rusmisbrukere. Unge blir utfordret av andre unge til å gjennomføre ran, som et ledde i å vinne respekt og status i noen subgrupper. Pengebehov kan ligge bak også her. Måten man skaffer penger på gir respekt. Ran kan gi status i avgrensede miljøer og i korte periode i ungdommenes liv. Noen fortsetter det kriminelle sporet og ekspanderer sin kriminelle virksomhet, men de fleste slutter med lovbrudd.

Som nevnt andre steder i rapporten, er det gjerne en sammenheng mellom hvem man er, handlingene man begår og begrunnelsene eller drivkreftene bak handlingene. I kapittel 4 har vi likevel vist at atferd som ran foregår i spesifikke sammenhenger. Både foreldre og jevnaldrende har stor innflytelse på tenåringers oppfatninger av normer og regler. For en del av de unge, som har vært involvert i eller er i risikogrupper for å begå kriminelle handlinger, er foreldrene fraværende. Det kan være flere årsaker til dette. En er at foreldrene jobber døgnet rundt for å få endene til å møtes. En annen grunn er at foreldre eller mor har mer enn nok med å ta seg av yngre søsken. De eldre guttene, som fremdeles er barn, må klare seg selv.

I rapporten har vi diskutert betydningen av ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, både relatert til kriminalitet og mer generelt i utdanningssystemet og på arbeidsmarkedet. For den ene gruppa av unge ranere, gruppa på feil spor, mener informanter som jobber med gruppa at innvandrerbakgrunn ikke er relevant. De har bodd lenge nok i Norge til at de forstår hvilke lover og regler de bryter både ved å bruke illegale rusmidler og rane andre. Den andre hovedgruppa av unge ranere har et annet utgangspunkt. De har mindre kunnskap og svakere forankring i den delen av det norske samfunnet som er premissleverandør for å bli delaktig og få tilgang til utdanning og arbeid.

Den britiske sosiologen Anthony Giddens hevder at et trekk ved det postmoderne samfunnet er menneskenes mulighet til å skape sin egen biografi. Kravet om at man skaper sin egen livshistorie inngår i individualiseringen, som kjennetegner det postmoderne eller postindustrielle samfunnet. For å lykkes må man ha kapasitet og ressurser til å se mulighetene og ta de riktige valgene ved de mange korsveiene gjennom livet. Lite er gitt i utgangspunktet.

Migrasjon i det postmoderne samfunnet kan forstås som et ledd i menneskenes bestrebelse etter å skape sine egne biografier og ta riktige valg for seg og familien. Noen er blitt tvunget til å flykte, men det kan likevel ligge et element av valgt i avgjørelsen. Både de som reiser av tvang, og de som reiser av andre grunner, ser for seg at de og barna deres kan få flere muligheter og vil kunne skape seg en bedre framtid et annet sted. De fleste har enten gjennom egne og/eller barnas framgang fått bekreftet at de valgte rett. Noen opplever at de ikke lykkes, og kanskje opplever de at heller ikke barna innfrir forventningene til et bedre liv. Noen av disse er blant de unge guttene og mennene, som deltar i eller er aktive i å rane andre unge og barn.

I rapporten undersøker vi ran i lys av risikoatferd og konstruksjon av maskulin identitet. Grunnlaget for å legge inn dette perspektivet finner vi i empirien; unge oppfordres av andre unge til å begå ran, og noen skryter av det etterpå. Flere forskere har skrevet om kjønnsidentitet og ”arbeidet” med å skape maskuline og feminine identiteter (f.eks. Jon 2014, Finstad 2000, Bourdieu 2000). Ran av barn og unge som et ledd et maskulint identitetsprosjekt kan gi kortsiktige gevinster i form av penger og respekt i enkelte miljøer. Et vesentlig spørsmål for å koble disse unge guttene inn på et annet spor kan handle om hvilke alternativer de tilbys nå. Flere av informantene mener at mange av guttene ønsker seg og burde hatt en helt ordinær jobb, men det finnes få jobber de er kvalifiserte for og mange søkere på hver jobb. Det finnes heller ikke nok praksisplasser, og som en informant poengterer: ”En praksisplass i NAV gir ikke status, og den konkurrerer med kule typer med penger.” Noen velger også, tilsynelatende uten et ytre press, en identitet som kriminell (f.eks. Hammersvik 2009). De mest utsatte unge guttene i vårt materiale opplever nok at de har begrensede valgmuligheter.

I innledningen til rapporten poengterer vi at dette prosjektet ikke undersøker hjelpeapparatet for utsatte barn og unge. Det er heller ikke et metodeprosjekt eller har som mål å finne fram til eksempler på god praksis. Spørsmål om hvordan informantene jobber og hvilke roller de har, har vært en naturlig del av intervjuene. Også synspunkter på hva som er godt og hva som kunne vært styrket i arbeidet og samarbeidet med andre instanser har vært tema. Vi anser det som en god avrunding av rapporten å kort skissere noe

av tiltaksapparatet rundt utsatte unge i Oslo, synspunkter på samarbeid og noen punkter til diskusjon om styrket innsats.

Arbeidet rundt utsatte unge og unge lovbrøyttere krever innsats fra flere og dels svært ulike enheter og institusjoner. I samfunnsvitenskapene defineres institusjoner ved et sett av normer og formelle regler, som regulerer et bestemt felt eller arena i samfunnet (f.eks. Jepperson 1991). Douglass North (1990) beskriver institusjoner som trege, faste og tungt foranderlige, støttet av formelle (juridiske) rammer, økonomiske systemer, samt sosiale og kulturelle tradisjoner. Velferdsstaten er et konglomerat av spesialiserte institusjoner; kriminalomsorg, skoleverk, høyere utdanning, helsevesen, trygdesystem, sosialtjeneste, osv. De skal fylle ulike formål, de har egne organisatoriske rammer, ulike oppgaver, tradisjoner og er bemannet med ulike profesjoner (Tranøy & Østerud 2001). Noen av disse til dels høyst forskjellige institusjonelle særtrekkene kan leses ut av de formelle reglene og retningslinjene for en enhet. Andre er mer diffuse. March og Olsen (2004) anvender begrepet høvelighetslogikk (logic of appropriateness) for å beskrive en handlingsforståelse, som ikke er basert på rasjonelle og uttalte overveielser, men på en stilltiende overenskomst om hva som er riktig, fornuftig og naturlige handlinger innenfor en institusjon.

I sosialt arbeid og på andre arenaer etableres det ofte koordinerende enheter for å overkomme de institusjonelle barrierene. Samarbeid er nedfelt som pålegg eller føringer i lovverket som regulerer de ulike institusjonene og institusjonelle sfærene. Det kan også være initiert lokalt, ut fra at aktørene ser et behov for styrket samarbeid og samordning.

5.1.1 SaLTo som koordinerende enhet

Oslo kommune og politiet i Oslo har en rekke forebyggende tiltak og inngrep mot rus og kriminalitet blant barn og unge. Mye av dette arbeidet koordineres gjennom SaLTo (Sammen lager vi et trygt Oslo). Hovedmålene for SaLTo er å samordne ressursene i arbeidet for å sikre barn og unge et koordinert tilbud for å: (I) redusere barne- og ungdomskriminalitet og (II) redusere rusmisbruk blant barn og unge. Målgruppene for SaLTo-arbeidet er barn og unge i alderen 12 til 18 år med hovedvekt på barn og

unge som vokser opp i utsatte miljøer med rus og kriminalitet, og utsatte unge i alderen 18 til 22 år³².

Organisering og arbeidsmetode i SaLTo er et godt utgangspunkt for å skissere noen av de rus- og kriminalitetsforebyggende tiltakene som finnes for barn og unge i hovedstaden. Samarbeidet i SaLTo-modellen og arbeidet med utsatte unge går både vertikalt og horisontalt, mellom stat og kommune. SaLTo er organisert som et stat-kommune-samarbeid. SaLTo er et formalisert samarbeid mellom Oslo kommune og Oslo politidistrikt. Styringsgruppa for SaLTo er Politirådet i Oslo. I rådet sitter politisk og administrativ ledelse i Oslo kommune og ledelsen ved Oslo politidistrikt. Hver av de 15 bydelene har en SaLTo-koordinator og en lokal styringsgruppe. SaLTo koordinator er ansatt i Oslo kommune. Sekretariatet for SaLTo ligger Velferdsetaten i kommunen. SaLTo arbeider på strategisk nivå. Arbeidet skal sikre en koordinert innsats fra flere parter både på strategisk og operativt nivå; de som jobber direkte med målgruppene i kommunen og politiet. Innenfor en rekke definerte områder har SaLTo-koordinatorne og de lokale styringsgruppene en viss frihet til å organisere og tilrettelegge arbeidet i forhold til spesifikke utfordringer i bydelen. Etter at politiet avdekket en gruppe unge som drev med ran av andre unge våren 2013, har bydelene ranerne tilhører tatt spesifikke tiltak overfor disse ungdommene.

Konfliktrådet og ungdomsstraff er et eksempel på at to av velferdsstatens sektorer samarbeider om gjennomføring av straff. Straff er et ansvarsområde for politi, domstoler og kriminalomsorgen. Lovendring om ungdomsstraff, som ble iverksatt fra 1. juli 2014, involverer også det sivile hjelpeapparatet i straffegjennomføringen. Ungdomsstraff er basert på ideen om "restorative justice" (gjenopprettende justis), og at man vil unngå at unge under 18 år settes i fengsel. Ungdomsstraff kan omfatte ungdom mellom 15-18 år, som har begått kriminalitet som normalt ville kvalifisert for fengsel. I tillegg ble det innført en strafferettslig reaksjon kalt ungdomsoppfølging, som retter seg mot unge lovbrøyttere med behov for oppfølging, men som ikke har kommet så langt at de kvalifiseres til ubetinget fengsel. Ungdommene som får ungdomsstraff og ungdomsoppfølging inngår en avtale om

³² Omtalen av SaLTo er basert på årsmelding 2013 og intervjuer med SaLTo-koordinatorer

spesifikke vilkår for straffegjennomføringen. De unge får et team rundt seg med fagfolk og andre støttepersoner, som bistår for at ungdommen skal oppfylle kravene i avtalen. I forkant av iverksetting av ungdomsstraff møter lovbryster offeret og andre som kan være berørt av lovbruddet i et stormøte. Stormøtene gjennomføres av justissektoren, og oppfølgingsteamene. Ulike lover og rundskriv regulerer hvem som kan få ungdomsstraff og hvem som ikke kvalifiserer. Andre instanser, som har en viktig rolle er barnvern, NAV og skole/utdanningsetaten³³.

5.2 Fungerende samarbeid?

Fra intervjuene i hjelpeapparatet er oppsummeringen at samarbeidet mellom ulike instanser i stor grad fungerer godt. Men det er likevel noen konfliktkilder. Et av spørsmålene dreier seg om hvem som er ”hovedaksjonær” i problemet. I arbeidet med unge utsatte under 18 år utpekes barnevernet som hovedansvarlig. Unge under 18 år, som har begått kriminelle handlinger skal (også) håndteres av strafferettssystemet (politi, domstoler og kriminalomsorgen). Noen av de mest aktive ranerne har vært ”en sak” for en rekke instanser siden tidlig barndom, inkludert barnevern, skole og politi. Enkelte har hatt kontakt med strafferettssystemet fra barnsben av gjennom foreldre og/eller andre slektninger gjennom anmeldelser og eventuelt straffesaker.

En av informantene framholder at man kunne tegne en tidslinje gjennom livet til de meste utsatte og kriminelle unge og stille spørsmål: Skolen - hva har den gjort? Hva har politiet gjort – hvilke reaksjoner? Hva skjer når saken meldes til barnevernet? Hva skjer når meldingene kommer? Er de for unge til fengsel? Har barnevernet i så fall gode nok tiltak? Flere informanter henviser til lovverket for barnevern og andre instanser, som legger til rette for deling av taushetsbelagt informasjon når det er til barns beste. Barnevernet er imidlertid pålagt å innhente samtykke for å kunne dele taushetsbelagt informasjon med andre instanser. Lovverket om deling av informasjon blir også brukt i samarbeidet rundt de unge ranerne. Noen informanter etterlyser mer aktivt brukt av

³³ Arbeidet med unge lovbryster kan omfattes av blant annet følgende lover: Lov om konfliktrådsbehandling, Lov om politiet (politiloven), Straffeloven, Straffegjennomføringsloven, Lov om barneverntjenester, Lov om sosiale tjenester i Arbeids- og velferdsforvaltningen (sosialtjenesteloven)

lovverket i arbeidet med enkelte barn og unge, før de kommer så langt at de begår en rekke ran og andre alvorlige lovbrudd.

Informanter stiller spørsmål om barnevernet har gode nok rammer til å håndtere de aller mest aktive unge kriminelle. Problemene beskrives som svært alvorlige: ”Det dreier seg om rus, kriminalitet, atferdsproblematikk.” Denne informanten stiller spørsmål om barnevernet er ”bekymret” nok, og framholder at barnevernet ofte kommer inn sent: ”De kommer inn når ungdommen nærmer seg 16-17 år, og da blir det ikke satt i gang noe. Ungdommen er da på vei ut av målgruppa for barnevernet. Noen av ungdommene har en styrende, kontrollerende atferd, det må sterkere lut til overfor disse.”

En av informantene påpeker at en tilsynelatende ”enkel” løsning overfor de mest aktive hadde vært plassering i institusjon helst langt utenfor byene. All erfaring viser at plassering i institusjon på grunn av barnets atferd (ikke pga miljøet skader barnet) er uheldig: ”Jeg har ikke sett de store resultatene av å plassere barn i barnvernsinstitusjoner”. På kort sikt kan plassering ha en god effekt for samfunnet og ungdomsgruppa i nærmiljøet eller sentrumsområdet, ved at de mest aktive er borte fra miljøet og gata i en periode. Flere informanter påpeker at institusjoner ofte er arenaer for å bygge uheldige og i verste fall kriminelle nettverk. Også spesialskoler, der flere av de unge ranerne har gått eller går, kan være arena for å danne destruktive nettverk.

Fordi det dreier seg om svært unge personer og barn som gjerningsmenn, som selv har krav på særlig beskyttelse, eksisterer det et dilemma mellom hensynet til samfunnet og ungdommene. Politiet deltar i det forebyggende arbeidet. I tillegg til SaLTo-samarbeidet har politiet egne forebyggende enheter og metoder i dette arbeidet³⁴. Politiets hovedoppgave er imidlertid å trygge samfunnet og blant annet sikre ofrenes rettigheter. Barnevernet jobber med barnets beste for øye; et arbeid som ofte ikke gir umiddelbare resultater. Selv om flere sier de kunne ønske bedre samarbeid, understreker noen av informantene at kontakten mellom politi, ungdomstjeneste og barnevern er tettere enn før.

³⁴ F.eks. Myhre Lie (2010), Sætre (2007), Politidirektoratet: Veileder for politiets bekymringssamtale

5.2.1 Foreldre og familien

Satt på spissen kan foreldre og familien som enhet være en ressurs eller en bremse i arbeidet med ungdommene. I sjeldne tilfeller avviser foreldrene helt å samarbeide med hjelpeapparatet. Bydelene har et godt samarbeid med flere av foreldrene rundt oppfølging av ungdommene som har begått ran. En av de unge informantene frikjenner foreldrene for at han selv kom på feil spor. Foreldrene forsøkte å følge opp, men de kom til kort. Oftere handler manglende samarbeid om at foreldre ikke innser alvoret eller ikke har krefter eller kapasitet til å forholde seg til barnas lovbrudd. I noen tilfeller kan barna mer norsk og kjenner norske forhold bedre enn foreldrene: Foreldrene får informasjonen gjennom barna og de får barnas versjon. Det kan, også i slike situasjoner, være mulig å mobilisere familien og hele nettverket inkludert hjelpeapparatet rundt barnet/ungdommen.

Flere informanter poengterer behovet for å jobbe helhetlig både overfor familien og ved å trekke med familien:

Alle unge har en familie – en fosterfamilie eller biologisk familie. Selv om de har flytta hjemmefra bekymrer de seg for mamma. Det er viktig å hjelpe hele familien samla. For eksempel når mor ringer hele tiden og spør etter sønnen, bror er på trygd, far jobber døgnet rundt. Bydelen har mange virkemidler – det dreier seg om å bli tatt på alvor med problemene. Å få far ut i jobb i stedet for flat sosialhjelp, kan kanskje gjøre ham til en bedre omsorgsperson³⁵.

Mange av de unge har stor respekt for foreldrene. Foreldrene kan også derfor være viktige samarbeidspartnere. Foreldre og foresatte var stort sett fraværende under rettssakene mot ranerne både i de siste rundene 2013 og 2014 og tidligere. Lien (2003b) hevder at dersom foreldrene hadde vært til stede, ville de tiltalte ha oppført seg mer ydmykt og, i større grad enn de tilsynelatende gjorde, tatt inn over seg hva handlingene deres hadde medført.

Andre påpeker at de utsatte barna må få hjelp med å bygge nettverk. ”Noen er helt nakne når det gjelder nettverk”. En informant framholder: Fosterfamilie og støttekontakter har en

³⁵ Ansatt i Oslo kommune

viktig rolle der, og man må være bevisst på hvilke relasjoner man går man inn i som hjelper. Noen går inn i voksenlivet uten at de som hjalp deg mens du var barn, er der lenger. To mindre undersøkelser blant svært utsatte unge i Danmark fant at ungdommene hadde mye aggresjon overfor hjelpeapparatet. Ut fra de unges logikk hadde det offentlige sviktet dem. Paradoksalt nok var den offentlige omsorgen den omsorgen de hadde fått i oppveksten. Tidspunktet kom da hadde de vokst ut av barnevernets omsorg og måtte i større grad stå på egne ben. Det var på dette punktet de oppfattet seg sviktet. Omsorgen ble plutselig borte³⁶. Noen av de utsatte unge vi diskuterer her, kan sitte igjen med samme følelsen. Det mange opplever, og som påpekes i intervjuene, er glippsoner i overgangene mellom barnevern, skole, eventuelt straff og andre tiltak.

5.3 Glippsoner og ventetid

Forskning viser at en god overgang mellom ungdom og voksenliv har stor betydning for hvordan voksenlivet blir. Unge som har vært under barnevernets omsorg kan oppleve at overgangen til voksenlivet skjer veldig brått (f.eks. Reime 2008). Ordinær avslutning av barnvernstiltak er ved fylte 18 år, men perioden kan forlenges til fylte 23 år om personen ønsker det. Forskning viser at etterverniltakene ofte er kortvarige, framstår som uforutsigbare for de unge og mange forsvinner ut før han eller hun fyller 23 år (Oterholm 2008). Statistikken viser likevel at barn som har fått ettervernstiltak klarer seg bedre enn barnevernklinter som ikke har hatt tiltak etter fylte 18 år (Kristofersen 2009). For personer som trenger hjelp fra det offentlige etter at de går ut av barnevernets omsorg (noen står på egne ben), kan overgangen komme brått, og ungdommen befinner seg i det vi kaller en glippsoner. Det kan ta tid før vedkommende får den hjelpen han/hun har behov for.

Glippsoner oppstår også ved løslatelse fra fengsel, og den kan oppstå etter domfellelse mens den domfelte venter på å sone. Det siste er en tematikk som også er nevnt i intervjuene i dette

³⁶ Undersøkegelse av hjemløse i Fredriksberg 2012. Analyse - kortlægning av udsatte unge 18-30 år i Århus kommune. Presentert på møte i referansegruppa til evaluering av Danmarks strategi mot bostedsløshet i København 2012.

prosjektet. Det er ikke utypisk at straffedømte som står i soningskø ”setter livet på vent”. Noe av det samme ser man for personer som venter på å komme i behandling for rusproblemer (Johannessen 2008). Ventesonene kan selvsagt bli en ”begrunnelse” for å unngå å måtte ta tak i store problemer i livet eller for å skyve problemene foran seg. Men ventetiden er uansett demotiverende. Et poeng mange som jobber med vanskeligstilte ungdom vektlegger, det gjelder informantene her og generelt, er at man må gripe tak i de unge når de er motiverte og før de forsvinner ut.

Intervjuene reflekterer at det er glippsoner eller uheldige venteperioder også for denne gruppa. Både i dommer med fengselsstraff, samfunnsstraff og oppfølging (ungdomsstraff) kan det ta tid før dommen iverksettes. Ungdommene bryter vilkårene, men det får ikke konsekvenser, sier en av informantene. Det går også tid mellom anmeldelse/pågrep, etterforskning og rettsak. Disse prosedyrene er en del av rettssikkerheten i en rettsstat. En informant fremmer at om man fikk politijuristene bedre inn i samarbeidet om unge lovbrøtere, kunne sakene gått raskere gjennom systemet. Særlig for unge, som ikke har hatt klare rammer og grenser i oppveksten, er det viktig å etablere en klar og kontinuerlig sammenheng mellom lovbrudd og straff. De unge lovbrøterne har varierende kunnskap om og forutsetninger for å forstå hvilke konsekvenser handlingene deres kan ha for deres egen framtid. I beskrivelsen av hvem de unge ranerne er (kap. 3) skisserer vi to hovedgrupper. Den ene av disse gruppene er ungdom med svært vanskelige levekår, og dels med lite kunnskap om det norske rettsvesen og det politiske systemet. Et av forslagene som har kommet opp er besøk av uniformert politi hjemme hos ungdommene. Det ville vært et visuelt budskap som understreket alvor³⁷.

5.4 Velferdsstatens plikter og grenser

Som et innlegg i diskusjonen om de ulike instansene ”gjør nok”, vil vi knytter en kort kommentar til hvilke forventninger som kan stilles til velferdsstaten eller det offentlige hjelpeapparatet. Den nordiske velferdsstatsmodellen beskrives blant annet som patriarkalsk på godt og vondt: Den har mange lover og regler

³⁷ Informant i kommunen

innbyggerne må følge, og den tar forholdsvis god vare på innbyggere som ikke klarer å forsørge seg selv (sammenlignet med andre velferdsstatsmodeller). En diskusjon om velferdsstatens grenser i vår tid vil fort komme over i et spor om innvandring og hvilke grupper som skal ha rettigheter til velferdsgodene. Debatten føres også i et annet spor, som omhandler grensene for statens og det offentlige forpliktelser versus enkeltindividets ansvar (f.eks. Heløe 2010, Vike 2004). Grunnleggende sett er det enkeltindividenes ansvar å sørge for seg selv og sine mindreårige barn. De fleste tar også ansvar ut over dette; for gamle foreldre og, i dagens samfunn, barn som for lengst har nådd myndighetsalder. Ulike offentlige instanser har lovfestet rett og plikt til å gripe inn i for eksempel svært uheldige oppvekstvilkår og destruktiv atferd. Men lovverket regulerer og begrenser mulighetene og retten til å gripe inn i familien og enkeltindividenes liv. Et spørsmål som kan stilles i halen på dette resonnementet, er hvorvidt det er mulig å ”redde” alle fra lovbrudd og rusavhengighet. I så fall ville vi sannsynligvis måtte akseptere en sosial og formell kontroll, som de færreste av oss ønsker. Denne problemstillingen drøftes i blant andre Nils Christies klassiske arbeid, *Hvor tett et samfunn*, og er et av de helt sentrale spørsmålene innen sosiologien.

5.5 Hensynet til ofrene og samfunnet

Ofrene for de unge ranerne har ikke vært tema for denne rapporten. I bydeler der ofrene har vært ned i ni, tiårsalderen, ble det iverksatt trygghetsprogram for ofrene – ikke bare for de aller yngste, men for alle med behov for støtte. Det er imidlertid ulike vurderinger av i hvor stor grad ofrene tar opplevelsen av å bli ranet inn over seg. En av informantene mener de fleste rister det av seg. De fleste ungdommene denne informanten er i kontakt med oppholder seg ikke daglig i områder der ranene har skjedd. For en tiåring som er blitt ranet på vei hjem fra skolen eller rett utenfor inngangsdøra hjemme, vil sjansen for å møte ransmannen være en absolutt realitet. Det er også reelt at unge ransofre vegrer seg for å anmelde forholdet, og foreldrene ønsker heller ikke en politisak. Mange er redde for ranerne. Dette går også igjen i tidligere runder der ransofrene har vært svært unge personer.

Opprettende jus eller stormøter er ment å framkalle forståelse hos gjerningspersonen for hva han/hun har påført offeret. For noen av

gjerningspersonene vil dette fungere. Andre har ikke utviklet empati og har ikke evne til å kjenne på andres smerte (fra intervjuene). Der rusavhengighet er drivkraften bak ranene, vil behovet for rusmidler gå foran tanken på ofrene. Som en av de unge ranerne selv sier: De unge var de lettest ofrene. (Spørsmål:) ”Ble de redde?” Svar: ”Ja. Jeg tenkte ikke på ofrene før jeg ble klar i hodet.”

5.6 Potensial for styrket innsats

Levekårsproblemer: Levekårsproblemer omfatter i første rekke fattigdom, og spesifikt nevnt i denne sammenheng, trangboddhet. Levekårsproblemer kan også dreie seg om manglende ressurser og kapasitet til å håndtere kravene og forventningene fra samfunnet. Levekårsproblemer må adresseres på flere plan. Det kan dreie seg om å hjelpe familien, men også om å hjelpe det enkelte barnet eller ungdommen. Dette er den tyngste og mest kompliserte utfordringen. Det handler om strukturelle rammer, som ansatte i hjelpeapparatet må jobbe innenfor med et – i den store sammenhengen – begrenset sett av virkemidler.

Styrke samarbeidet i hjelpeapparatet: De ulike institusjonene som har innflytelse og/eller ansvar i barn og unges liv skal fylle ulike samfunnsmessige funksjoner og roller. Ungdommene i denne rapporten har kontakt med flere instanser. Mange mener det samarbeides godt på flere nivåer, men det framgår av empirien at det finnes et potensial for bedre samarbeid og styrket koordinert innsats. Det synes også å være behov for ytterligere avklaring av forventningene de offentlige aktørene har, og med rimelighet kan ha, overfor hverandre.

Tette glippsonene: Glippsonene er en tilbakevendende problemstilling ved utskriving av institusjoner, løslatelse fra fengsel, tiden mellom domsavsigelse og soning og overgangs fra barnevernet til voksenomsorg. Det er behov for å jobbe mer bevisst med glippsonene nettopp overfor den gruppa denne rapporten omhandler. Ventetid, enten det er behandling, andre tiltak, rettssak eller iversetning av straff, medfører ofte at de setter livet på vent og demotiveres til å ta tak i egen livssituasjon. Flere instanser må samarbeide tetter rundt glippsonene.

Nettverk og ”gjenger”: Det synes å være behov for ekstra ressurser overfor gruppa som holder til i sentrum. Noe av behovene for styrket innsats kan føres tilbake til levekårsproblemer. Lavekårsproblemer er imidlertid et stort lerret. Mer målrettede og raskere tiltak kan være nødvendige for å motvirke utviklingen av kriminelle nettverk med utgangspunkt i denne eller disse ungdomsgruppene. Bydelene – kommunen og politiet – jobber aktivt for å hindre dannelse av kriminelle nettverk og gjenger blant unge, og for å forebygge rekruttering til eksisterende kriminelle nettverk. Styrket innsats på dette området synes også å være en god investering.

Litteratur

- Alghasi, S, K. Fangen, I. Frønes (2006) *Mellom to kulturer*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Andersen og Skardhamar (2013) Å måle gjentatt kriminalitet – hvem, hva og når? *Samfunnsspeilet* 3/2013
<http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/121976?ts=1410738b960>
- Balkmar, D. og Joelsen, T. (2014) The Dangerous Other? Towards a Contextual Approach to Men's Risk-Taking with Motor Vehicles. I: Lander, I., S. Ravn, N. Jon (eds) *Masculinities in the Criminological Field. Control, Vulnerability and Risk-Taking*. Farnham: Ashgate
- Baumann, Z. (2001) *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press
- Beck, U. (2004) *Globalisering og individualisering. Bind 1- Modernisering og globalisering*. Oslo: Abstrakt forlag
- Bettum, A. (2007) Grønland som religiøs møteplass. *Byminner* nr. 1-2007
<http://www.oslomuseum.no/images/stories/PDFer/Byminner/Byminner%20nr%201%20-%202007%20-%20web.pdf>
- Bourdieu, P. (2000) *Den maskuline dominans*. Oslo: Pax Forlag
- Bourdieu, P. et al. (1999) *The Weight of the World. Social Suffering in Contemporary Society*. Cambridge: Polity Press
- Brattbakk, I. (2014) Block, Neighbourhood or District? The Importance og Geographical Scale for Area Effects on Education Attainment. *Geografiska Annaler. Series B* 2014. Swedish Society of Anthropology and Geography

- Brattbakk, I. & Wessel, T. (2014) Long-term Neighbourhood Effects on Education, Income and Employment among Adolescents in Oslo. *Urban Studies*, 50(2), pp.391-406
- Brattbakk, I. & Hansen, T. (2004) Post-war large housing estates in Norway Well-kept residential areas still stigmatised? *Journal of Housing and the Built Environment*, 19 (3), pp 311-332
<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs10901-004-0697-9>
- Bringedal, B. og Osland, O. (2003) ”... fylt av ingen ting” Kjedsomhet og makt over livet. I: Engelstad, F. og Ødegård, G. (red) *Ungdom, makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Bråmås, Å. (2006) ‘White Flight’? The Production and Reproduction of Immigrant Concentration Areas in Swedish Cities, 1990-2000. *Urban Studies*, Vol. 43, No. 7, pp1127-1146
- Burcell, M. (2014) The multiple Burdon on Foreign-named Men – Evidence from A Field Experiment on Gender Ethnic Hiring Discrimination in Sweden. *European Sociological Review*, Vol 30, No 3, pp.399-409
- Bøe, M. (2013) ”To hundre og tretti kilometer i timen”: En studie av unge menns holdninger til sikkerhet, risiko og kriminalitet i trafikken. Materoppgave, Universitetet i Oslo
<http://hdl.handle.net/10852/35844>
- Bø, T. P. og Vigran, Å. (2014) *Ungdom som verken er i arbeid eller utdanning*. Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/mange-innvandrere-er-okonomisk-sarbare>
- Carlsson, Y. (2005) *Tett på gjengen. En evaluering av gjengintervensjonsprosjektet “Tett På” i Oslo*. NIBR-rapport 2005:14
- Christensen, G, M. F. Mikkelsen, K. B. Pedersen, A. Amilon (2010) *Boligsociale innsatser og huslejestøtte. Kortlægning og programevaluering af Landsbyggefondens 2006-10 pulje*. København: SFI
- Christie, N. (1982) *Hvor tett et samfunn?* Oslo: Universitetsforlaget
- Densley, J. A. (2014) It’s Gang Life, But Not As We Know It: The Evolution of Gang Business. *Crime & Delinquency*, Vol. 60(4), pp.517-546

- Densley, J. A. (2012) Street Gang Recruitment: Signaling, Screening, and Selection. *Social Problems*, Vol. 59, No. 3, pp.301-321
- Dyb, E., K. Johannessen, C. Lied, T. Kvinge (2014) *Forklaringer på bostedsløshet*. NIBR-rapport 2013:6
- Dyb, E. og Johannessen, K. (2013) *Bostedsløse i Norge 2012 – en kartlegging*. NIBR-rapport 2013:5
- Dyb, E., I. Brattbakk, K. Bergander, J. Helgesen (2006) *Løslatt og hjemløs. Bolig- og bostedsløshet etter fengselsopphold*. Samarbeidsrapport NIBR/KRUS/Byggforsk
- Fangen, K. og Lynnebakke, B. (2014) Navigating Ethnic Stigmatisation in the Educational Setting: Coping Strategies of Young Immigrants in Norway. I: *Social Inclusion*, Vol. 2, Issue 1, pp.47-59
- Fauske, H. og Øia, T. (2003) *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag
- Finstad, L. (2000) *Politiblikket*. Oslo: Pax forlag
- Friestad, C. og I. L. S. Hansen (2004) *Levekår blant innsatte*. Fafo-rapport 429. Oslo: Fafo
- Frønes, I. (2011) *Moderne barndom*. Oslo: Cappelen Damm
- Frønes, I. (2006) *De likeverdige: om sosialisering og de jevnaldrendes betydning*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Frøyland, L. R. og Sletten, M. A. (2012) Mindre problematferd for de fleste, større problemer for de få? En studie i tidstrender i problematferd: 1992, 2002, 2010. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 12(2), pp.43-63
- Frøyland, L. R. og Sletten, M. A. (2012) *Forskjeller og likheter blant ungdom med og uten innvandrerbakgrunn i Oslo*. Rapport nr 5/12. Oslo: NOVA
- Gemert, F. v & Fleisher, M. S. (2005) In the Grip of the Group. I: Decker, S. H. & Weerman, F. M. (eds) *European Street Gangs and Troublesome Youth Groups*. Lanham: Altamira Press
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press
- Giddens, A. (1986) *The Constitution of Society*. Cambridge: Polity Press

- Hammersvik, E. (2009) *Vellykkede lovbrøtere som ga seg – veier inn og ut av et liv med lovbrudd*. Bergen: Fagbokforlaget
- Hanoa, K., K. Varang, H. Giertsen (2004) *Liv og lovbrudd*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hegna, K. (2013) Ungdom med innvandrerbakgrunn etter overgang til videregående opplæring. Tapte nettverk og svekket skoletrivsel? *Tidsskrift for ungdomsforskning* 13(1), pp.49-79
- Heløe, L. A. (2010) *Velferd på avveier? Utviklingslinjer og dilemmaer i helse- og sosialpolitikken*. Oslo: Abstrakt forlag
- Hofseth, C. (2014) *Unge gjengangere. Statistikk 1. halvår 2014*. Salto-rapport, Oslo politidistrikt/Oslo kommune
- Holstein, J. & Gubrium, F. (2000) Analyzing Interpretive Practice. I: Denzin, N. K. and Lincoln, Y. (eds) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage, pp 487–508
- Ibrahimovic, Z. (2012) *Jeg er Zlatan*. Zlatan Ibrahimovic fortalt til David Lagercrantz. Oslo: Font
- Jepperson, R. (1991) Institutions, Institutional Effects, and Institutionalism. Powell, W. P. & DiMaggio, P. *The New Institutionalism in Organizational Analyses*. Chicago: The University of Chicago Press
- Johannessen, K. (2008) *Et liv mellom bygningene. En kvalitativ studie av bostedsløse personers hverdag*. NIBR-rapport 2008:18
- Johnson, G. (2006) *On the Move: A longitudinal study of pathways in and out of homelessness*. Thesis for the Degree for the Doctor of Philosophy. Melbourne: RMIT University
- Jon, N. (2014) Transforming Cowboy Masculinity into Appropriate Masculinity. I: Lander, I., S. Ravn, N. Jon (eds) *Masculinities in the Criminological Field. Control, Vulnerability and Risk-Taking*. Farnham: Ashgate
- Kristofersen, L. B. (2009) *Barnevern og ettervern. Hjelpetiltak for 16-22 åringer og levekår for unge voksne*. NOVA-rapport 10/09. Oslo: NOVA
- Lane, M. & Henry, K. (2001) Community development, crime and violence: a case study. *Community Development Journal*, Vol. 36, No 3, pp.212-222

- Leirvik, M. S. (2010) "For mors skyld". Utdanning, takknemlighet og status blant unge med pakistansk og indisk bakgrunn. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 10(1), pp.23-47
- Lidén, H. og Sanbæk, M. L. (2009) *Ungdomsgjenger – en kunnskapsstatus*. Rapport 2009:8. Oslo: Institutt for samfunnsforskning
- Lien, I. L. (2005) Criminal Gangs and their Connections Metaphors, Definitions, and Structures. I: Decker, S. H. & Weerman, F. M. (eds) *European Street Gangs and Troublesome Youth*.
- Lien, I. L. (2003a) "Å finne seg sjæl" Om innvandrerungdommens frihet, makt og motmakt. I: Engelstad, F. og Ødegård, G. (red) *Ungdom makt og mening*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lien, I. L. (2003b) Gjenger – et innvandringsproblem? I. Brox, O., T. Lindbekk, S. Skirbekk (red) *Gode formål – gale følger? Kritiske lys på norsk innvandringspolitikk*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Manley, D., M. van Ham, J. Doherty (2011) *Social Mixing as a Cure for Negative Neighbourhood Effects: Evidence Based Policy or Urban Myth?* Discussion Paper No. 5634. Bonn: IZA
<http://ftp.iza.org/dp5634.pdf>
- March, James G. & Olsen, Johan P. (2004) *The logic of appropriateness*. Arena Working Paper 04/09. Universitetet i Oslo
- McNaughton, C. (2008) *Transition Through Homelessness. Lives on the Edge*. London: Palgrave MacMillan
- Midtbøen, A. H. (2013) The Invisible Second Generation? Statistical Discrimination and Immigrant Stereotypes in Employment Processes in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 40, No 10, pp.1657-1675
- Myhre Lie, E. (2010) *I forkant. Kvalitetsforbyggende politiarbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Nadim, M. og Nielsen, R. A. (2009) *Barnefattigdom i Norge. Omfang, utvikling og geografisk variasjon*. Fafo-rapport 2009:38

- Natalier, K. & Johnson, G. (2010) *A qualitative study of the housing pathways of young people who have recently left out of home state care*. Paper presented at ENHR 2010, 4-7 July, Istanbul
- North, D. (1990) *Institutions, institutional change and economic performance. Political Economy of Institutions and decisions*. Cambridge University Press
- Oberwittler, D. (2007) The Effect of Neighbourhood Poverty on Adolescent Problem Behavior: A Multi-level Analysis Differentiated by gender and Ethnicity. *Housing Studies*, Vol 22, No. 5, pp.781-803
- Oterholm, I. (2008) *Barneverntjenestens arbeid med ungdom i alderen 18 til 23 år*. Forskningsrapport 1/2008. Oslo: Diakonhjemmet Høgskole.
- Reime, M. A. (2008) *Den sårbare overgangen – om å flytte fra barnevernsinstitusjon til egen bolig*. Kirkens Sosialtjeneste, Styve Gard Kollektivet
- Ruud, M. E., J. Holm-Hansen, V. Nenseth, A. Tønnesen (2011) *Midtveisevalueringen av Groruddalsatsingen*. Samarbeidsrapport NIBR/TØI
- Rydgren, J. (2006) Mechanisms of Exclusion: Ethnic discrimination in the Swedish labour market. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 30, No 4, pp. 697-716
- SaLTo *Årsmelding 2013 Kriminalitets- og rusforebygging blant barn og unge i Oslo*. Oslo politidistrikt/Oslo kommune
- Sandberg, S. (2009) Gangster, victim or both? The interdiscursive construction of sameness and difference in self-presentation. *The British Journal of Sociology*, Vol. 60(3), pp.523-542
- Sandberg, A. og Pedersen, W. (2009) *Street Capital. Black cannabis dealers in a white welfare state*. Bristol: The Policy Press
- Schaanning, E. (2007) *Menneskelaboratoriet. Botsfengslets historie*. Oslo: Scandinavian Academic Press
- Sennett, R. (2001) *Det fleksible mennesket. Personlige konsekvenser av å arbeide i den nye kapitalismen*. Bergen: Fagbokforlaget

- Skardhamar, T., L. R. Thorsen, K. Henriksen (2011) *Kriminalitet og straff blant innvandrere og øvrige befolkning*. Statistisk sentralbyrå http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapport_201121/rapport_201121.pdf
- Skardhamar, T. (2006) Ikke-vestlige innvandrere og kriminalitet. Like og forskjellige. *Samfunnsspeilet* 4/2006 <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/like-og-forskjellige>
- Skardhamar, T. (2002) *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsler*. K-serien nr. 1/2002. Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo
- Sletten, M. Aa. (2013) Betydningen av å lykkes sosialt i ungdomstiden – er «dårlige venner» bedre enn ingen venner? I Hammer, T. og Hyggen, C. (red.) *Ung voksen og utenfor. Mestring og marginalitet på vei til et voksenliv*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Smith, J. D. & Ecob, R. (2007) An investigation into causal links between victimization and offending in adolescent. *The British Journal of Sociology*, Vol. 58, Issue 4, pp.633-659
- Stene, R. J. og Fossanger, S. F. (2014) *Etterforskede lovbrudd, 2013. Flere tatt for narkotikalovbrudd*. Statistisk sentralbyrå. <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbrudde>
- Stene, R. og Lid, S. (2013) Ungdomskriminalitet i aldring og endring. I: Sandnes, T.: *Ungdoms levekår*. Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/attachment/117607?ts=13f13996378>
- Stene, R. J. (2007) Unge, utsatt og tatt – men eldre enn før. *Samfunnsspeilet* 2007/5
- Sætre, M. & Grytdal, V. (2014) *Ran i den globale byen 2013. Del 1: Trender i anmeldelser*. Strategisk stab, Oslo politidistrikt
- Sætre, M. (2007) *Analyser av kriminalitet. En innføring i data og metoder i samfunnsvitenskapelige og strategiske kriminalanalyser*. Oslo: HøyskoleForlaget
- Sætre, S. (2006) *Hugo: en biografi*. Oslo: Stenersens forlag

- Thorsen, L. R. (2014) *Mange innvandrere er økonomisk sårbare*. Statistisk sentralbyrå <http://www.ssb.no/inntekt-og-forbruk/artikler-og-publikasjoner/mange-innvandrere-er-okonomisk-sarbare>
- Tranøy, B. S. og Ø. Østerud (2001) "En fragmentert stat". I B. S. Tranøy og Ø. Østerud (red): *Den fragmenterte staten. Reform, makt og styring*. Gyldendal Akademisk, Oslo
- Troften, D. (2010) *Skolen er fra Mars, elevene fra Venus – utdanning i et multietnisk samfunn*. OMOD-rapport 2010. Oslo: Organisasjonen mot offentlig diskriminering
- Ungdata 2014. NOVA Høgskolen i Oslo og Akershus. <http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjoner/Rapporter/2014/Ungdata.-Nasjonale-resultater-2013>
- Uteseksjonens sommertelling 2014. Oslo kommune: Velferdsetaten, Uteseksjonen
- Politidirektoratet (2011) *Veileder Politiets bekymringsamtale. Dialog for ansvar og positive endring*.
- Varang, K. (2000) *På kant med loven og seg selv – To guttegjenger i en bydel i Oslo*. Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD)
- Vike, H. (2004) *Velferd uten grenser: Den norske velferdsstaten ved veiskillet*. Oslo: Akribe Forlag
- Wacquant, L. (2008) *Punishing the poor. The Neoliberal Government of Social Insecurity*. London: Duke University Press
- Walther, A. (2006) Regimes of youth transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European countries. *Young*, 14(2), pp.119-139
- White, R. (2013) *Youth Gangs, Violence and Social Respect. Exploring the Nature of Provocations and Punch-Ups*. London: Palgrave Macmillan
- Wilsem, J. v., K. Witterbrood, N. D. d Graaf (2006) Socioeconomic Dynamics of Neighbourhoods and the Risk of Crime Victimization: A Multilevel Study of Improving, Declining, and Stable Areas in the Netherlands. *Social Problems*, Vol. 53, Issue 2, pp.226-247

Young, J. N. T. & Weerman, F. M. (2013) Delinquency as a
Consequence of Misperception: Overestimation of Friends'
Delinquent Behavior and Mechanisms of Social Influence. I:
Social Problems, Vol. 60, No. 3, pp. 334-356

Øia, T. (2013) *Ungdom, rus og marginalisering*. Oslo: Cappelen Damm

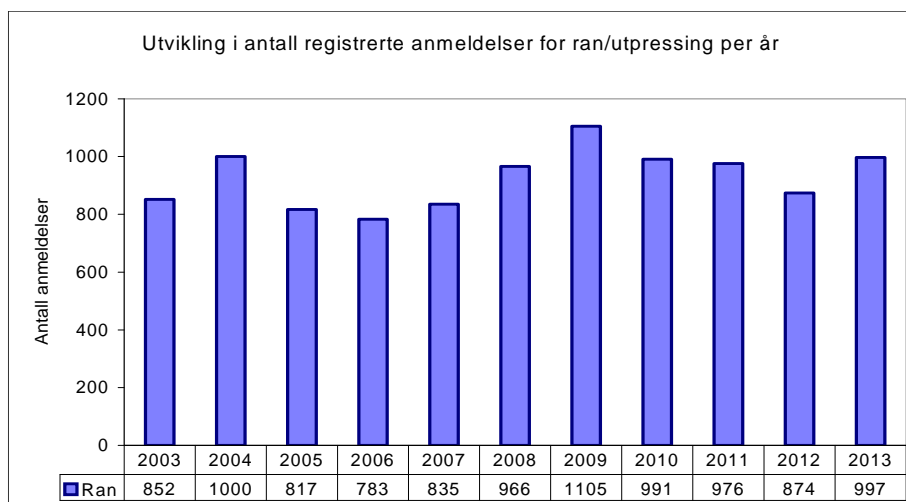
Vedlegg 1

Pressedekningen høsten 2013

Vedlegget inneholder en analyse av pressedekningen av ranene høsten 2013. Tematisk handler dette om hvordan massemediene presenterte ranene og hvilke bilder publikum satt igjen med. Undersøkelsen av pressedekningen omfatter en gjennomgang av artikler som omhandler ran i fire aviser i perioden 1. juli til 31. desember i 2013, det vil si andre halvår. De fire avisene er Aftenposten inkludert A-magasinet og Oslo-utgaven og Dagsavisen (regionaviser) og riskavisene Dagbladet og VG. Disse fire avisene prioriterer kriminalstoff med egne redaksjoner eller reportere og man kan forvente at de har et visst omfang av artikler.

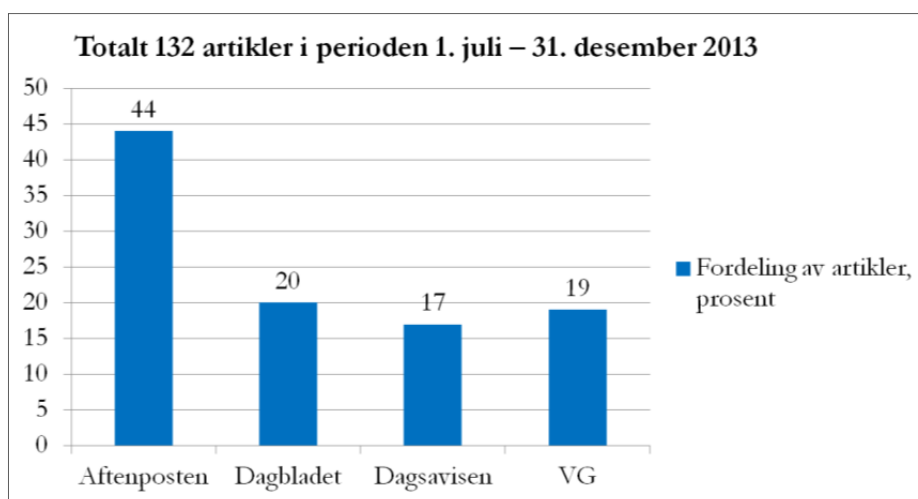
Undersøkelsen er en kvantitativ innholdsanalyse gjennomført etter følgende metode: Trinn 1) søk etter alle artikler i de fire avisene i det gitte tidsrommet, som inneholder ordet ran. Trinn 2) En rask gjennomgang av utvalgte artikler for å få en oversikt over omfang, tematikk og vinkling av stoffet – og ta ut artikler med ordet ”ran”, som handler om helt andre ting (f.eks. rane til seg seieren i fotball). Trinn 3) Velge variable og koding. Noen av variablene ble bestemt på forhånd (bakgrunnsvariable), andre ble valgt etter en første oversikt over innholdet i artiklene. Kodingen av innholdet ble gjennomført ved lesning av artiklene. Her presenterer vi hovedresultatene i form av grafikk med korte kommentarer.

Tall fra Oslo politidistrikt viser at det ikke var et eksepsjonelt stort omfang av ran i 2013. Figur 1 viser utviklingen i anmeldelser for ran og utpressing mottatt per år ved Oslo politidistrikt i perioden 2003 til 2013 (Kilde for denne figuren er Oslo politidistrikt: Sætre og Grytdal 2014).

Figur.1 *Antall anmeldelser for ran og utpressing mottatt per år ved Oslo*

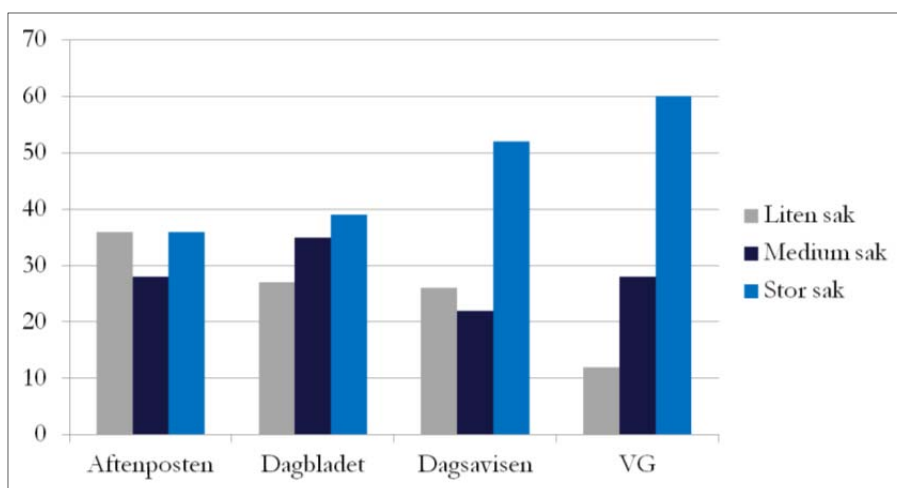
politidistrikt i perioden 2003 til 2013. Absolutte tall. JUS 63

Figur 1 viser at utviklingen i antall anmeldelser for ran og utpressing ved Oslo politidistrikt ikke var spesielt høyt i 2013 når vi ser på hele siste tiåret samlet. 2009 er toppåret. I 2013 skjedde det en økning fra året før, men antallet i 2013 er bare marginalt høyere enn 2010. Figur 2 viser fordelingen av artikler på de fire avisene

Figur.2 *Artikler om ran i Aftenposten, dagbladet, Dagsavisen, VG i andre halvår 2013.*

De fire avisene i medieundersøkelsen hadde til sammen 132 artikler om ran siste halvår i 2013. Aftenposten hadde klart flest artikler. Mye av mengden i Aftenposten forklares med at den omfatter A-magasinet, Osloutgaven og hovedavisa. Tabell 3 viser omfanget av artiklene.

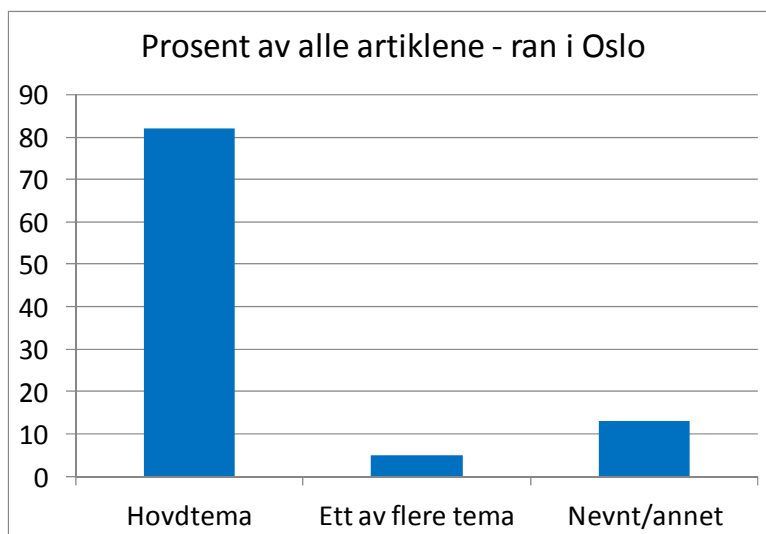
Figur 3 *Fordeling av saker i de fire avisene etter størrelse på saken. Prosent*

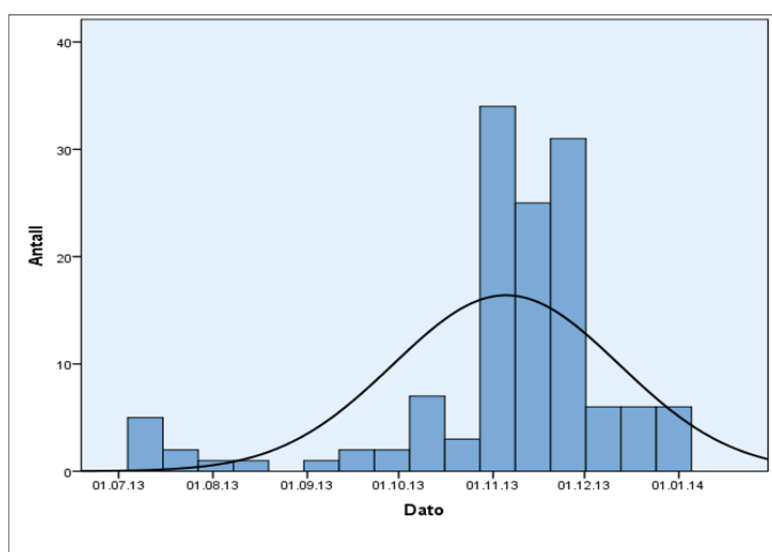
Størrelse eller omfang er vurdert etter flere kriterier: tekstmengde, overskrifter, bilder og hvor mye plass saken tar totalt. VG og Dagsavisen hadde flest store oppslag.

Figur.4 illustrer at ran var hovedtema i de fleste artiklene. Ran som hovedtema var ikke seleksjonskriterium for artiklene. I de andre sakene er ran nevnt for eksempel som et av flere problemer blant barn og unge i byen.

Figur 4 *Fordeling etter ran som hovedtema, ett av flere tem eller bare nevnt.*

Figur.5 *Fordeling av artiklene i alle fire avisene andre halvår 2014.*

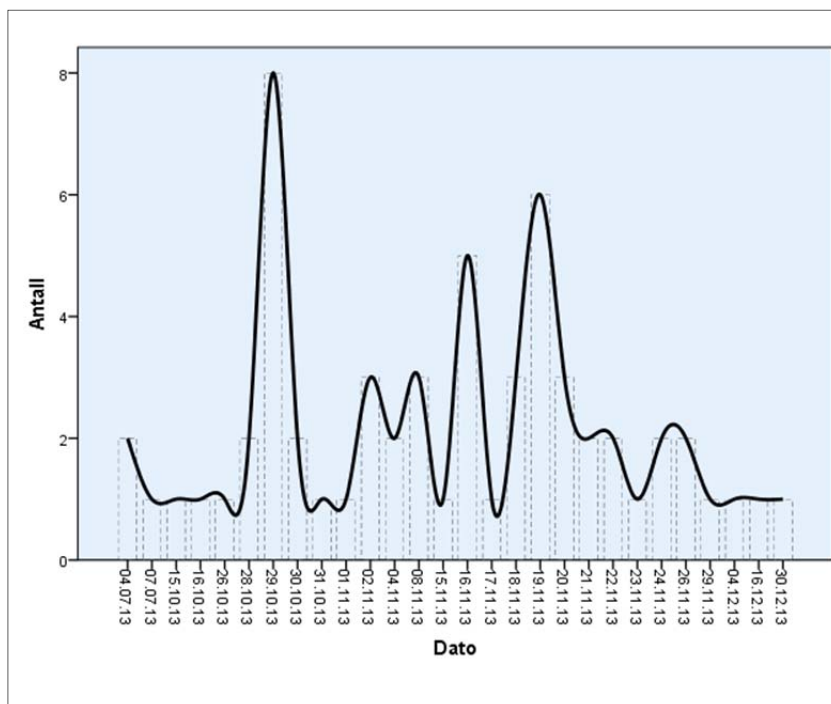

De fleste artiklene ble publisert i perioden fra slutten av oktober til begynnelsen av desember. Perioden sammenfaller med rettssakene mot unge som sto for en rekke ran våren 2013. Det skjedde også

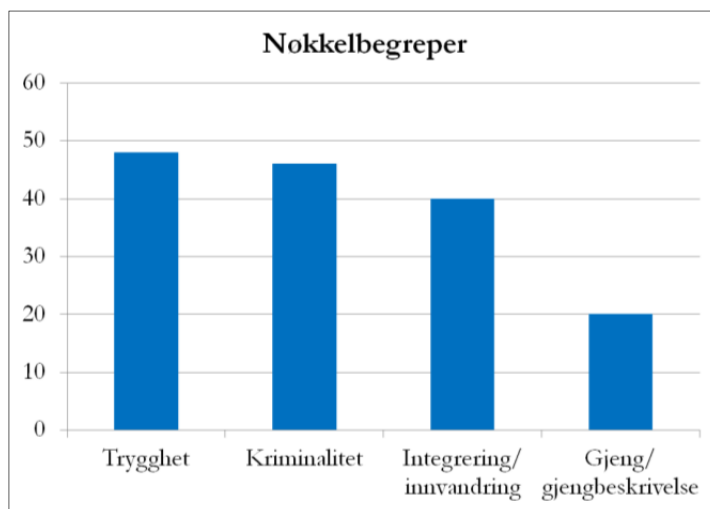
en økning i antall ran i denne perioden. Men den enorme interessen for å omtale ”barneran” nå antas å ha blitt forsterket av rettssakene.

Ordet ransbølge ble brukt både i artiklene og som vignett for sakene. Bruk av ord og begreper som vignett forsterker oppslaget og inntrykket av omfanget av ran. Bruk av ordet ransbølge følger i stor grad omfanget av artikler om ran (figur 5 og figur 6). Dekningen – og bruken av ”ransbølge” – når en topp i slutten av oktober/begynnelsen av november 2013.

Figur 6 *Bruk av ordet ransbølge i artiklene*

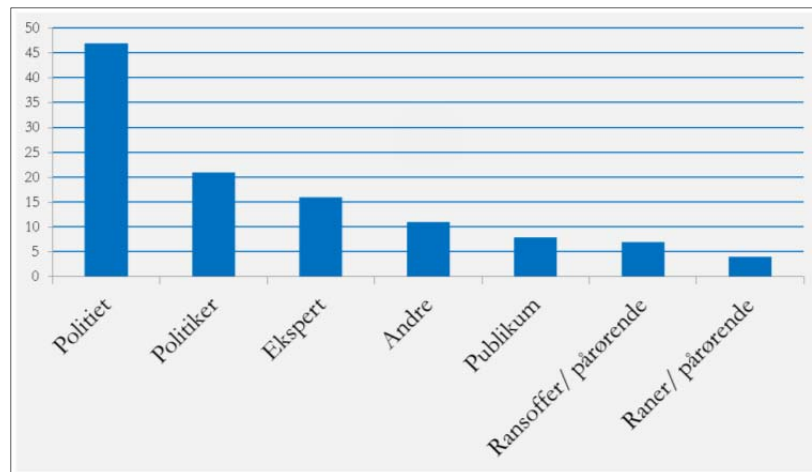

Figur 7 *Nøkkelbegreper: Omfang av enkelte begreper ofte brukt i artiklene. Prosent av alle artiklene*

Begrepet som forekommer oftest er ”trygghet”. Her har vi, i tillegg til ordene trygg/utrygg tatt med ord som klart viser til med eller er synonymt med trygg/utrykk, f.eks. redd.

Figur.8 *Kilder i artiklene fordelt etter type kilder*

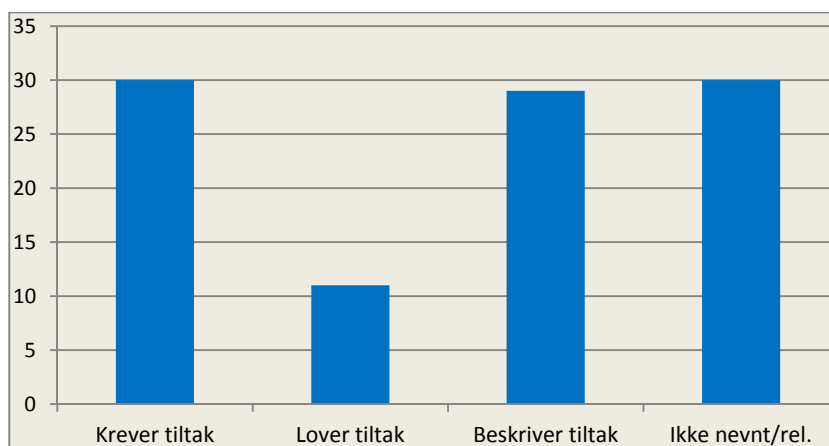

Figur 8 viser de åpne kildene i artiklene (de som uttaler seg). Figuren viser kun type kilde, ikke om det er flere personer fra en

type kilde. Politiet er den mest brukte kilden (nesten halvparten av artiklene). Dersom flere i politiet har uttalt seg i en sak, teller dette som en kilde i denne saken. Det samme gjelder selvsagt de andre kildene. Om en politiker fra Byrådet i Oslo og en fra regjeringen har uttalt seg i samme artikkelen teller det som "politiker", og kun som en kilde i denne artikkelen.

Et framtrødende tema i pressedeckningen var spørsmål til politiet og politikere om hva de gjorde eller hva slags tiltak de ville sette inn mot ranene. Artiklene er kodet i henhold til om hovedsiden i artikkelen var krav om tiltak, løfter om at tiltak ville komme, tiltak var iverksatt og en siste kategori "ikke nevnt/ikke relevant". Figur 9 viser at rundt 30 prosent av artiklene enten krever tiltak, beskriver tiltak eller det inngår ikke i artikkelen. En av ti artikler handler om løfter om at det vil komme tiltak.

Figur.9 *Krav om, løfter om, beskriver tiltak eller ikke nevnt fordelt etter om artiklene bruker begrepene "ransbølge" og "trygg/utrygg". Prosent*

Pressedekningen var i liten grad opptatt av å undersøke eller få fram forklaringer og årsaker til ran og ”barneran” – figur 9. Pressedekningen var rent nyhetsdrevet og fokusert på antall og omfang. Som vist i figur 7 over er pressdeknningen opptatt av trygghet og bruker ofte ordet ”kriminalitet”, begge begreper som knyttes til fare og sensasjon.

Figur 10 *Forklaringer på ran. Prosent*

